

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Jakub Jebousek

**Dokazování a důkazní břemeno
v civilním řízení**

Rigorózní práce

Pověřený akademický pracovník: doc. JUDr. Dita Frintová, Ph.D.

Tematický okruh: Občanské právo procesní

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 30. září 2024

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 215 857 znaků včetně mezer.

.....
Mgr. Jakub Jebousek

Ve Dvoře Králové nad Labem dne 30. září 2024

Poděkování

Chtěl bych poděkovat paní doc. JUDr. Ditě Frintové, Ph.D., za odborné vedení a cenné rady při psaní mé rigorózní práce. Velké poděkování rovněž patří mé rodině, přátelům i kolegům z práce, kteří mě podporovali a podporují jak v tvorbě této práce, tak v neustálém prohlubování mých právních znalostí.

Obsah

Úvod	1
1. Dokazování v civilním procesu	5
1.1. Pojem (procesního) dokazování	5
1.2. Pojem důkazu a důkazního prostředku	7
1.3. Fáze dokazování	8
1.3.1. Navrhování důkazů	8
1.3.2. Obstarávání důkazů	8
1.3.3. Provádění důkazů	9
1.3.4. Hodnocení důkazů	11
1.4. Principy ovládající dokazování	14
1.4.1. Princip projednací a vyšetřovací	14
1.4.2. Princip formální a materiální pravdy	16
1.4.3. Princip jednotnosti řízení a princip koncentrační	17
1.4.4. Zásada volného hodnocení důkazů a legální teorie důkazní	22
1.4.5. Vybrané ostatní principy	24
1.4.6. Principy ovládající dokazování v nesporném řízení	26
2. Předmět dokazování	28
2.1. Povinnost tvrzení a břemeno tvrzení	29
2.2. Povinnost důkazní a břemeno důkazní	34
2.2.1. Objektivní důkazní břemeno	36
2.2.2. Subjektivní důkazní břemeno	37
2.2.3. Konkrétní břemeno vedení důkazu	39
2.3 Vztah břemena tvrzení a důkazního břemena	41
2.4. Základní pravidlo dělení důkazního břemena	42
2.5. Výjimky ze základního pravidla dělení břemen	46
2.5.1. Zákonná pravidla dělení důkazního břemena	47
2.5.2. Vyvratitelné zákonné domněnky	48
2.5.3. Soudcovské dotváření práva	49
2.6. Vysvětlovací povinnost strany nezatížené důkazním břemenem	52
2.7. Výjimky z dokazování	54
2.8. Dokazování negativních skutečností	57

3. Materiální vedení řízení v platné právní úpravě a jeho vliv na dokazování.....	60
3.1. Poučovací povinnost soudu	61
3.1.1. Poučení podle § 118a odst. 1 OSŘ.....	62
3.1.2. Poučení podle § 118a odst. 2 OSŘ.....	64
3.1.3. Poučení podle § 118a odst. 3 OSŘ.....	65
3.2. Dotazovací a vysvětlovací povinnost soudu	67
3.3. Limity materiálního vedení řízení	68
4. Dokazování v nesporném řízení	71
5. Komparace české právní úpravy s rakouskou právní úpravou.....	72
5.1. Povinnost podporovat soudní spor	72
5.2. Dokazování	73
Závěr.....	76
Seznam zkratek.....	82
Seznam použitých zdrojů	83
Název rigorózní práce, abstrakt a klíčová slova v českém jazyce.....	91
Název rigorózní práce, abstrakt a klíčová slova v anglickém jazyce.....	92

Úvod

Právo je velice široký a obsáhlý obor. Pro jeho pochopení je nutné nejen načerpat velké množství znalostí z jednotlivých právních odvětví, ale zejména pochopit, jak právo jako vzájemně propojený systém funguje. Toto pochopení ulehčí každému člověku, který se právem zabývá, jeho následné používání. Jedním z klíčových aspektů, který se prolíná celým právem a do jisté míry právo charakterizuje, je uvědomění si, že z pohledu soudního řízení je jedna věc, jak se určitý skutek doopravdy odehrál, a druhá věc, do jaké míry bude tento skutečný průběh dokázán soudem, který o daném skutku autoritativně rozhoduje. Jak trefně uvádí Jirsa: „*Soud rozhoduje v řízení nesporném i sporném na základě zjištěného skutkového stavu věci – nikoliv na základě stavu skutečného, který vlastně ani nikdo nezná, neboť pohledy účastníků na něj jsou různou měrou subjektivně zbarvené a odlišné – jinak by se účastníci u soudu neocitli.*“¹ V této práci pak zcela záměrně pomijím významnou filozofickou otázku poznatelnosti světa a objektivní reality, když vycházím z ideální představy, že svět a objektivní realita (a tedy stejně tak pravda) poznatelný je. Dokazování je tak s ohledem na právě uvedené velmi významnou součástí práva a má nezastupitelnou roli v civilním řízení. I proto bývá (procesní) dokazování někdy označováno jako páteř civilního procesu.²

Tato rigorózní práce se zabývá jak dokazováním v civilním procesu, tak i otázkou důkazního břemena. Tyto fenomény tvoří nerozlučnou dvojici, zejména pokud se jedná o nalézací řízení sporné, na něž se tato práce zaměřuje. Nicméně zcela opomenuto není (a to ani z hlediska otázky důkazního břemena) nalézací řízení nesporné. Jiné druhy civilního procesu nejsou v této práci předmětem zkoumání.

Dokazováním v civilním procesu se zabývalo již mnoho autorů v řadě odborných pracích, nicméně se jedná o problematiku co do aplikace značně dynamickou vzhledem k množství jak procesních, tak skutkových situací, s nimiž se musí doktrína i soudní praxe vypořádat. Teoretické základy procesního dokazování jsou však poměrně bohaté, což umožňuje dosavadní teoretické poznatky aplikovat na stávající právní úpravu a rozhodovací praxi.

Cílem této práce je propojit teorii procesního dokazování a důkazního břemena s platným právním stavem i aktuální rozhodovací praxí a kriticky zhodnotit tento vzájemný vztah. Práce se proto zabývá převážně obecnými otázkami procesu dokazování před soudem, jako jsou

¹ JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel. *Dokazování – úvahy o teorii a praxi*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2021. 296 s. ISBN 978-80-7676-102-5.

² WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní. Díl první: řízení nalézací*. 9. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2018, str. 222. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-298-1.

otázky: kdo dokazuje (aktivita účastníků řízení), co se dokazuje (vymezení předmětu dokazování), kdo má co dokazovat (otázka důkazního břemena a jeho rozdělení), kdy je důkaz o určité skutečnosti podán (míra důkazu) a jakým způsobem do tohoto procesu může vstupovat soud, případě kde jsou (vzhledem k zásadě projednací) hranice této soudní aktivity. Jednotlivým důkazním prostředkům není až na výjimky věnována v této práci pozornost, jelikož smysl a cíl této práce je, jak vyplývá z právě uvedeného, jiný. Na podkladě teoretických (i částečně praktických) poznatků budou rovněž v některých kapitolách formulovány dílčí úvahy *de lege ferenda*, které by vyhovovaly právě jak teoretickým, tak praktickým poznatkům, aby proces dokazování nebyl do jisté míry nejasný a jeho legislativní nastavení umožňovalo efektivní vedení řízení.

V první části je nejprve rozebrán pojem dokazování a dále je pojednáno o stěžejních principech civilního práva procesního, které významným způsobem dokazování formují. Nezbytným pro další část práce je definovat také jednotlivé fáze dokazování ve smyslu logického myšlenkového postupu. V rámci podkapitoly věnované hodnocení důkazů je pak rozebrána již zmíněná otázka míry důkazu. Výchozím pramenem v této části, která tvoří nezbytný teoretický základ pro další části práce, byla publikace *Civilní právo procesní* od Winterové, Mackové a kol.³

Druhá část práce je věnována předmětu řízení a s ním související povinnosti tvrzení a důkazní, jakož i břemenu tvrzení a důkaznímu břemenu. Úvodní kapitola je věnována povinnosti a břemenu tvrzení. V ní je rozebírána otázka, zda je nutné v českém civilním řízení prokazovat všechny skutečnosti, které účastník tvrdí (tedy zda jsou všechny skutečnosti tvrzené účastníkem *a priori* sporné), nebo zda jsou prokazovány pouze sporné skutečnosti (tedy takové, jejichž pravdivost protistrana zpochybní). Dále je zde v kapitolách věnovaných důkaznímu břemenu uvedeno, proč důkazní břemeno není zdaleka pojmem tak jednoduchým, jak se na prvním pohled může zdát, ale že je naopak obsahově pojmem mnohem bohatším. To, že je někdy v praxi značně zjednodušováno, se přirozeně odráží i v jeho nesprávném užívání v jednotlivých případech. V této práci je s pojmem důkazního břemena pracováno ve třech rovinách, které budou ve shodě s Lavickým označovány jako objektivní důkazní břemeno, subjektivní důkazní břemeno a konkrétní břemeno vedení důkazu.⁴ Podroben zkoumání bude rovněž vztah mezi uvedenými dvojicemi povinností a břemen. Následně pak budou předmětem zkoumání

³ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena a kol., op. cit. sub 2.

⁴ LAVICKÝ, Petr. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*. Praha: Leges, 2017. str. 68. Extra (Leges). ISBN 978-80-7502-203-5.

pravidla, která určují, jak je mezi účastníky důkazní břemeno rozděleno, jakož i určení skutečností, které se v nalézacím řízení sporném nedokazují. Zvláštní kapitoly jsou pak věnovány problematice vysvětlovací povinnosti účastníka nezátíženého důkazním břemenem a dokazování negativních skutečností, neboť jde v obou případech o problematiku, na kterou nejsou v českém právním prostředí jasné, resp. jednotné názory.

Ačkoliv jsou to účastníci, kteří jsou oprávněni v řízení tvrdit rozhodující skutečnosti a navrhnout důkazy k jejich prokázání, může soud zasáhnout (a pravidelně zasahuje, jelikož je to jeho povinnost) do osudu řízení. Není totiž jen jakýmsi kontrolorem hlídajícím řádný postup v řízení, ale může dokazování a vymezení jeho předmětu ovlivnit, a to i přes to, že se ve sporném řízení uplatňuje dispoziční a projednací zásada. Soud odstraňuje rozpory a mezery ve skutkových přednesech účastníků, může účastníky poučit o tom, že některá tvrzení nezazněla, ačkoliv zaznít měla, že by měly být navrženy důkazy, které dosud navrženy nebyly, může provést důkazy, které účastníci neoznačili apod. Tato ingerence soudu do dokazování (a jeho předmětu) je označována jako tzv. materiální vedení řízení, kterou se bude zabývat třetí část práce. Jeho součástí jsou povinnosti vysvětlovací, dotazovací a poučovací, přičemž posledně jmenovaná je v českém právní prostředí nejvíce využívaná (a jako jediná výslovně upravena zákonem). Poslední kapitola této části se zabývá limity materiálního vedení řízení tak, aby nebyly porušeny principy nezávislosti soudu a rovnosti stran.

Ve čtvrté, obsahově nejstručnější části práce, je věnován prostor dokazování v nesporném řízení, aby bylo poukázáno na nejvýznamnější rozdíly mezi jednotlivými druhy civilního procesu, byť nesporné řízení není primárním předmětem zájmu této práce. Jsou zde přitom sumarizovány a částečně rozvedeny poznatky získané v předchozích částech práce.

V poslední části práce je pak česká právní úprava dokazování v nalézacím řízení sporném porovnávána s úpravou rakouskou. Ze všech možných zahraničních právních předpisů upravujících civilní proces, které přicházely ke komparaci v úvahu, byl vybrán rakouský ZPO vzhledem k historickému vlivu rakouské procesualistiky na české poměry. Komparace je zaměřena zejména na instituty a otázky, které byly v poměrech českého civilního procesu předmětem zkoumání v předchozích částech práce a nebo s nimi úzce souvisí.

Pro naplnění vytčeného cíle bylo třeba použít několik vědeckých metod, a to zejména metodu deskriptivní, pomocí které byl popsán platný právní stav jak v České republice, tak v Rakouské republice, dále metodu analytickou, jež sloužila k poznání a vyvození závěrů z judikatury, a konečně metodu syntetickou, jež umožnila z poznatků obsažených v jednotlivých částech práce vyvodit relevantní závěry a naplnit tak cíl práce. Opomenuta nemohla být ani metoda

komparativní (srovnávací), pomocí níž byla porovnávána právní úprava dokazování ve sporném řízení v českém a rakouském kodexu civilního práva. V minimálním rozsahu byla použita i metoda historická při práci s důvodovými zprávami k zákonům č. 30/2000 Sb. a č. 180/2024 Sb.

1. Dokazování v civilním procesu

Civilní proces lze definovat jako „soubor právních vztahů vznikajících v důsledku postupu (procesních úkonů) soudu a dalších procesních subjektů při poskytování ochrany soukromoprávním a některým jiným právním vztahům.“⁵ Hlavním cílem a smyslem civilního procesu je tedy nepochybně poskytování ochrany (zejména) soukromoprávním poměrům a právem chráněným zájmům.⁶ Aby mohla být tato ochrana úplná a vyhovující spravedlnostním požadavkům, které se obvykle se soudním rozhodnutím pojí a které od rozhodnutí soudu očekáváme, musí být rozhodování soudu založeno na určitých předpokladech, resp. vědomostech ohledně konkrétního práva či právního vztahu, jemuž se v daném civilním procesu poskytuje ochrana. Těmito nezbytnými vědomostmi jsou jednak poznatky právní, jednak poznatky skutkové.⁷

Ohledně právních poznatků platí zásada *iura novit curia*, tedy soud zná právo. Tyto poznatky získává každý soudce odbornou profesní přípravou.⁸ Pokud by i přesto dané rozhodnutí trpělo vadnou aplikací obecných právních norem na konkrétní případ, poskytuje právní řád účastníkům (ve většině případů) možnost využít opravné prostředky, prostřednictvím kterých lze případná pochybení soudu v právním hodnocení zjištěného skutkového stavu napravit.

Jiná je ovšem situace u poznatků skutkových. Tyto poznatky soudce nemůže nabýt odbornou přípravou, jelikož jsou vždy individuální a vztahují se ke konkrétnímu případu.⁹ Musejí být proto v řízení soudu dokázány, pokud z nich účastníci chtějí pro sebe vyvozovat příznivé právní následky. K tomu slouží procesní dokazování.

1.1. Pojem (procesního) dokazování

Před samotným vymezením procesního dokazování je vhodné vymežit termín dokazování tak, jak ho chápe formální logika. „Dokazováním ve formálnělogickém smyslu rozumíme postup vedoucí ke zjištění pravdivosti nebo nepravdivosti prověřovaného a předem ustaveného tvrzení z jiných tvrzení (z jiných zdrojů informací), o jejichž pravdivosti není důvod pochybovat.“¹⁰

⁵ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 221.

⁶ SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMUL'ÁKOVÁ, Klára a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2014, str. 1-2. Academia Iuris. ISBN 978-80-7400-279-3.

⁷ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 221.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMUL'ÁKOVÁ, Klára a kol., op. cit. sub 6, str. 243.

Tedy pomocí jiných známých skutečností (tvrzení – argumentů) lze ověřit tezi, čili předmět důkazu, a učinit demonstraci, tj. logický úsudek, zda teze vyplývá ze známých skutečností nebo nikoliv.¹¹ Obdobně tuto skutečnost popisuje Havlíček, který navíc rozlišuje primární a sekundární objekt dokazování.¹² Zatímco primárním objektem dokazování rozumí „*existenci či neexistenci určité objektivní skutečnosti*“, sekundárním objektem dokazování má na mysli „*tezi o existenci či neexistenci určité objektivní skutečnosti*.“¹³ Uvedené rozlišení má (nejen) pro civilní proces velký význam. Určitá skutečnost, která je významná pro soudní rozhodnutí, se v realitě odehrála nějakým způsobem, ale účastníci nezřídka kdy o této skutečnosti předkládají soudu více či méně odlišná tvrzení.

Procesní dokazování se od dokazování ve formálnělogickém smyslu přece jen odlišuje. Je tomu tak zejména proto, že procesní dokazování je právem¹⁴ upravený postup, pro který jsou stanovena specifická pravidla s ohledem na účel civilního procesu.¹⁵ Tato specifická úprava reflektuje jednak skutečnost, že procesní dokazování se děje zásadně před soudem za účasti stran a nemůže se dít nikde jinde, jednak skutečnost, že v případě procesního dokazování je vždy nutné stanovit pravidla, podle kterých, zůstane-li věc formálně-logicky neprokázána, bude možné ve věci rozhodnout (otázka objektivního důkazního břemena a stavu *non liquet*).¹⁶ Proto se procesní dokazování definuje jako „*postup soudu [...] a účastníků, procesním právem zvlášť upravený, směřující k vytvoření potřebných skutkových poznatků o rozhodných skutečnostech*.“¹⁷ V dalších částech práce, nebude-li výslovně uvedeno jinak, bude dokazováním, ať již s adjektivem *procesní* nebo bez něj, myšleno právě procesní dokazování vymezené citovanou definicí.

Pro soud je dokazování hlavním zdrojem skutkových poznatků a má tak nezastupitelnou roli v rámci civilního procesu, jelikož je hlavním způsobem, jak může soud získávat skutkové poznatky.¹⁸ Právní úprava je v českém právním řádu obsažena převážně v Hlavě druhé Části

¹¹ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 222.

¹² JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 18-19.

¹³ Tedy např. primárním objektem dokazování by byla skutečnost, že Slunce se nachází ve středu Sluneční soustavy, sekundárním objektem dokazování by potom mohlo být (v tomto případě nepravdivé) tvrzení, že Slunce není ve středu Sluneční soustavy.

¹⁴ SVOBODA, Karel in SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMUL'ÁKOVÁ, Klára a kol., op. cit. sub 6, str. 244 uvádí, že procesní dokazování je kromě práva [ve významu právních předpisů] upraveno rovněž procesními zvyklostmi. Jako příklad uvádí § 125 a soudem určený způsob provádění důkazu, pokud není OSŘ předepsán.

¹⁵ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 223.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž, str. 227.

¹⁸ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 225.

třetí OSŘ, kde lze nalézt jak pravidla vztahující se obecně k průběhu dokazování, tak i proceduru předepsanou pro provedení zákonem vyjmenovaných důkazních prostředků.¹⁹ Tím se ale úprava dokazování v procesních předpisech ani zdaleka nevyčerpává. Do problematiky dokazování je nutno zařadit příslušná ustanovení upravující koncentraci řízení,²⁰ která časově omezuje právo účastníků uvést rozhodné skutečnosti a předložit důkazy k jejich prokázání, a zejména pak otázku poučovací povinnosti soudu podle § 118a OSŘ ve spojení s § 5 OSŘ. Nelze přitom zcela opomenout ani úpravu dokazování v nesporných (resp. zvláštních) řízeních, ať již stanovenou v obecné, nebo zvláštní části ZŘS.

1.2. Pojem důkazu a důkazního prostředku

Ačkoliv pojem důkazu (stejně jako pojem důkazního břemena) nevzbuzuje na první pohled významnější výkladové problémy, tak bývá často i mezi právníkou veřejností ne zcela přesně používán, resp. je používán i za situace, kdy je důkazem myšlen ve skutečnosti důkazní prostředek.

Důkazem se rozumí „*relevantní kvalifikovaný výsledek dokazování, jenž potvrzuje či vyvrací existenci či neexistenci určité objektivní skutečnosti [...] nebo potvrzuje či vyvrací tezi o existenci či neexistenci takové objektivní skutečnosti.*“²¹ Musí jít tedy o výsledek dokazování, který byl získán zákonem přípustným způsobem procesním dokazováním.²² Oproti tomu důkazním prostředkem rozumíme „*důkazní médium, nosič určité důkazní informace.*“²³ Samotný OSŘ je v této terminologii lehce nedůsledný, když upravuje v § 122 až 124 „Provádění důkazů,“ v § 125 OSŘ pak uvádí, že „*za důkaz mohou sloužit všechny prostředky, jimiž lze zjistit stav věci,*“ avšak je zřejmé, že jsou tím myšleny důkazní prostředky, neboť jejich provedením je možné dospět k důkazům jako výsledkům dokazování.

V platné právní úpravě je „generální“ klauzule důkazních prostředků obsažena v § 125 OSŘ, která mezi důkazní prostředky řadí například *výslech svědků, znalecký posudek, zprávy a vyjádření orgánů, fyzických a právnických osob, notářské nebo exekutorské zápisy a jiné listiny, ohledání a výslech účastníků,*“ kromě toho jsou pak přípustné i další důkazy, jejichž způsob provedení určí soud.

¹⁹ SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMULÁKOVÁ, Klára a kol., op. cit. sub 6, str. 244.

²⁰ Tamtéž.

²¹ JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel., op. cit. sub 1, str. 26.

²² Tamtéž, str. 27.

²³ Tamtéž, str. 26.

1.3. Fáze dokazování

Již ze samotné podstaty dokazování vyplývá, že z důkazního prostředku neučiníme důkaz bez dalšího, nicméně je třeba provést určitý proces (dokazování), abychom mohli dospět k důkazu. Dokazování v obecné rovině dělíme na následující fáze: navrhování důkazů, obstarávání důkazů, provádění důkazů a hodnocení důkazů.²⁴

1.3.1. Navrhování důkazů

V nalézacím řízení sporném jsou to zásadně účastníci, kteří jsou povinni navrhnout, resp. označit důkazy k prokázání svých tvrzení, neboť se jedná o řízení vystavěné na projednací zásadě. Na zákonné úrovni tuto povinnost účastníků řízení stanovuje § 101 odst. 1 písm. b) OSŘ, který stanoví, že účastníci jsou povinni pro dosažení účelu řízení plnit důkazní povinnost. Oproti tomu v nesporných, resp. zvláštních řízeních upravených v ZŘS se prosazuje vyšetřovací zásada normativně stanovená v § 21 ZŘS, podle něhož „*soud provede i jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu, než byly účastníky navrhovány.*“

1.3.2. Obstarávání důkazů

Důkazy obstarává soud, ideálně již v rámci přípravy jednání, což stanoví zejména § 114a odst. 2 písm. a), c), d), e) OSŘ.²⁵ Účastníci i třetí osoby musejí soudu poskytnout potřebnou součinnost a poskytnout jim účastníky navržené důkazní prostředky – mají tzv. ediční povinnost.²⁶ Je tedy možné, aby soud podle § 129 odst. 2 OSŘ uložil i protistraně mající k dispozici listinu, která je navrhována druhou stranou k důkazu, aby ji soudu předložil (tzv. vysvětlovací povinnost protistrany nezatížené důkazním břemenem). Splnění této povinnosti lze přitom vymáhat pořádkovou pokutou,²⁷ avšak jen ve vztahu k třetí osobě, neboť v případě, že ediční povinnost nesplní účastník řízení, projeví se tato jeho nečinnost v hodnocení důkazů v jeho neprospěch.²⁸ Blíže k vysvětlovací povinnosti strany nezatížené důkazním břemenem viz kapitolu 2.6.

²⁴ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 247. Publikace správně upozorňuje na to, že přesnější by bylo označení navrhování důkazních prostředků apod., nicméně se jedná o vžitě spojení.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol. *Občanský soudní řád: komentář. 3. vydání (2. aktualizace)*. Beckova edice komentované zákony. Praha: C.H. Beck, 2023, komentář k § 129. ISBN 978-80-7400-828-3. [dostupné online v Beck-online].

²⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2015, sp. zn. 29 Cdo 440/2013.

1.3.3. Provádění důkazů

Provádění důkazů se děje při jednání.²⁹ Je zásadně vyloučeno, aby soud čerpal poznatky a činil závěr o skutkovém stavu věci z jiných důkazů než z těch, které provedl při jednání.³⁰ Výjimečně lze důkaz provést mimo jednání, prostřednictvím videokonference nebo lze dožádat jiný soud, pokud by provádění důkazu soudem, který vede řízení, bylo spojeno s obtížemi či znatelně vyššími náklady.³¹ Typicky se mimo jednání provádí ohledání na místě. Právě uvedené, tj. že dokazování se provádí zásadně při jednání, platí i při postupu soudu podle § 115a OSŘ. Toto ustanovení totiž zní: *K projednání věci samé není třeba nařizovat jednání, jestliže ve věci lze rozhodnout jen na základě účastníky předložených listinných důkazů a účastníci se práva účasti na projednání věci vzdali, popřípadě s rozhodnutím věci bez nařízení jednání souhlasí.* Již ze samotné textace ustanovení vyplývá, že pokud soud rozhoduje tzv. bez jednání, tak neprovádí dokazování, ale z listinných důkazů získává vlastní skutková zjištění.³² V této souvislosti je ale třeba upozornit na ustálenou judikaturu, podle níž *k projednání věci samé není třeba ve smyslu ustanovení § 115a o.s.ř. nařít u soudu prvního stupně jednání, jen jestliže účastníci řízení prostřednictvím jimi předložených listinných důkazů a svých shodných tvrzení unesli břemena tvrzení a důkazní a jestliže podkladem pro rozhodnutí soudu ve věci samé tedy byl těmito důkazy (popřípadě též pomocí shodných tvrzení účastníků) zjištěný skutkový stav věci.*³³ *V opačném případě nelze postupovat podle § 115a o. s. ř. a soud musí nařít jednání, i kdyby se účastníci práva účasti na projednání věci vzdali anebo s rozhodnutím věci bez nařízení jednání výslovně souhlasili. Rozhodnutí ve věci samé bez nařízení jednání podle § 115a o. s. ř. tak nelze založit na tom, že některý z účastníků neunesl břemeno tvrzení nebo důkazní břemeno [...].*³⁴ Pokud by tedy soud rozhodl bez jednání ve věci samé tak, že by nároku žalobce byl jen zčásti nevyhověl, jednalo by se o porušení práva na spravedlivý proces upraveného v čl. 36 odst. 1 LZPS.³⁵

²⁹ § 122 odst. 1 OSŘ.

³⁰ V řízeních upravených v ZŘS lze dokazování provádět i při jiném soudním roku, je-li to účelné a umožňuje-li to povaha věci.

³¹ § 122 odst. 2 OSŘ.

³² Karel Svoboda in SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 27, komentář k § 115a uvádí, že uvedené ustanovení se využívá zejména v tzv. bagatelních věcech.

³³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 4. 2006, sp. zn. 21 Cdo 1696/2005.

³⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. III. ÚS 2440/19.

³⁵ Je otázkou, zda v některých případech by porušení citované judikatury, a v důsledku toho tedy i čl. 36 odst. 1 LZPS, bylo natolik vážné, že by zakládalo důvod pro zrušení rozhodnutí nadřízenými soudy. Tato otázka vystupuje do popředí např. ve sporech, v nichž uplatňuje svoji pohledávku vůči žalovanému, který byl v době uzavření smlouvy o úvěru v postavení spotřebitele, žalobce, který již sám soudu předem signalizuje, že pokud soud neshledá důvodným jeho nárok na plnění vyplývající z úvěrové smlouvy – např. pro její neplatnost z důvodu nedostatečného

I když je český civilní proces vystaven na projednací zásadě a jsou to tedy primárně účastníci, kteří jsou povinni navrhnout důkazy, neuplatní se ani tato zásada ve své „nejčistší“ formě. Za určitých okolností může totiž soud provést i jiné než účastníky výslovně označené důkazy. Uvedené vyplývá již ze samotného textu § 120 odst. 2 věty první OSŘ, podle něhož „*soud může provést jiné než účastníky navržené důkazy v případech, kdy jsou potřebné ke zjištění skutkového stavu a vyplývají-li z obsahu spisu.*“ Dále soud může ovlivnit dokazování tím, že má oprávnění rozhodnout, které z navrhovaných důkazů provede.³⁶

Určitá míra volnosti soudu při výběru důkazních prostředků je typická pro právní řády vyspělých demokratických zemí.³⁷ Uvedená skutečnost však nutně naráží na otázku, kde jsou hranice této soudcovské ingerence do projednací zásady. Z citovaného ustanovení vyplývá, že tyto skutečnosti musí jednak být potřebné ke zjištění skutkového stavu, jednak musí vyplývat z obsahu spisu. I tato kritéria jsou však jen na základě zákonné textace poměrně vágní, a tedy mohou svádět v některých případech soudce k přílišné aktivitě při vyhledávání důkazních prostředků i ve sporném řízení.³⁸ Podle tohoto ustanovení lze provádět pouze důkazy, kterými mají být prokázány (či naopak vyvráceny) skutečnosti, které již některý z účastníků tvrdil nebo jinak vyšly v řízení najevo.³⁹ Pokud by soud ověřoval, zda se určitá

prověření úvěruschopnosti žalovaného, požaduje alespoň vrácení bezdůvodného obohacení rovnající se výši jistiny poskytnutého úvěru. Mám za to, že při takovémto alternativním požadavku žalobce, navíc pokud je v rámci přípravy jednání vyzván, aby doplnil v potřebném rozsahu svá tvrzení či označil důkazy (tedy poskytne mu dostatečný prostor na uvedenou skutečnost reagovat), není porušením práva na spravedlivý proces postupem soudu, kdy rozhodne věc bez jednání postupem podle § 115a OSŘ.

³⁶ Ust. § 120 odst. 1 věty druhé OSŘ. Podle ustálené judikatury shrnuté v rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2023, sp. zn. 29 Cdo 3197/2022, platí, že „*soud neprovede důkazy, které jsou pro věc nerozhodné a nemohou směřovat ke zjištění skutkového stavu věci (ke zjištění skutečností předvídaných skutkovou podstatou právní normy), jakož i důkazy, které jsou zjevně nabízeny jen proto, aby řízení bylo účelově prodlouženo (důkazy pro rozhodnutí bezvýznamné). Stejně tak neprovede důkazy, které byly pořízeny nebo opatřeny v rozporu s obecně závaznými právními předpisy (důkazy nezákonné).*“

³⁷ MACUR, Josef. Důkazní břemeno v civilním soudním řízení. Brno: Masarykova univerzita, 1995, str. 13. ISBN 80-210-1161-0.

³⁸ Havlíček in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 145, 146 celkem trefně označuje tento jev za „procesní aktivismus“ soudců, který se může projevovat typicky při ověřování skutečností prospěšných slabší straně sporu, aniž by ta byla za slabší stranu sporu zákonem označena.

³⁹ LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský soudní řád (§ 1 až 250l). Řízení sporné.* Praha: Wolters Kluwer, 2016, str. 582. Praktický komentář. ISBN 978-80-7478-986-1. K tomu, které skutečnosti, jež vyšly v řízení najevo, ačkoliv je účastníci netvrdili, smí soud zohlednit, viz článek Mazela: MAZEL, Filip. Výsledky dokazování přesahující skutková tvrzení stran a možnosti jejich použití v civilním sporném řízení. Časopis pro právní vědu a praxi 2023, č. 3, s. 569. Brno: Masarykova univerzita. ISSN 1210-9126. Autor dospívá v článku v zásadě k tomu, že soud může přihlídnout pouze k těm skutečnostem, jež účastníci netvrdili, pokud se nacházejí v oblasti toho, co již některá ze stran tvrdila a uvedená skutečnost rozvíjí nárok či obranu účastníkem již uplatněnou (odkazuje přitom na přístup švýcarské doktríny). S tím lze souhlasit, neboť uvedený přístup spravedlivě vyvažuje na jedné straně skutečnost, že jsou to účastníci, kteří mají vzhledem k projednací zásadě tvrdit rozhodné skutečnosti, a na druhé straně skutečnost, že civilní řízení má sloužit k ochraně spravedlivých práv a zájmů účastníků. Podle autora této práce pak soud musí vycházet ze skutečností, které účastníci netvrdili, i pokud má určitou skutečnost zkoumat z úřední povinnosti.

událost neudála jiným způsobem, než jak dosud účastníci tvrdí nebo jak z dosavadního průběhu řízení vyšlo najevo, tak by to bylo právě tím nepřipustným aktivismem, který by byl jednoznačně v rozporu s projednací zásadou a zásadou rovnosti stran.⁴⁰

Již ze samotné textace však vyplývá, že provedení jiných než účastníky navržených důkazů je oprávnění soudu, které nemusí využít.⁴¹ Je nepochybně na místě (za splnění shora uvedených podmínek) ho využít v těch případech, kdy se má soud určitou skutečností zabývat z úřední povinnosti.⁴² V ostatních situacích, v nichž se soud nebude muset zabývat určitou skutečností z úřední povinnosti, bude moci soud promítnout své spravedlnostní přesvědčení a uvážit, zda provede jiné než účastníky navržené důkazy, nebo nikoliv. Takový postup, za současného dodržení dalších procesních ustanovení (zejména poučovací povinnosti), nelze označit za takový, který by porušoval zásadu rovnosti stran. Jak ale uvádí Jirsa s odkazem na svoji dřívější publikaci, takovýto postup by měl být spíše výjimečný právě proto, že přílišným soudcovským aktivismem by mohla být narušena rovnost stran ve smyslu čl. 37 odst. 3 LZPS.⁴³ Více k materiálnímu vedení řízení a jeho limitům viz kapitolu 3.3.

1.3.4. Hodnocení důkazů

Hodnocení důkazů jako pomyslnou korunu celého procesu dokazování provádí soud. Jedná se o významnou činnost soudce, kterou získává základ pro následné právní posouzení daného případu. Vzhledem k tomu, že se v moderním civilním procesu uplatňuje téměř výlučně zásada volného hodnocení důkazů, hodnotí soud pravdivost provedených důkazů jednotlivě i v jejich vzájemné souvislosti⁴⁴ podle vlastního uvážení.

⁴⁰ Svoboda in SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 27, komentář k § 120.

⁴¹ MACUR, Josef. *Kompenzace informačního deficitu procesní strany v civilním soudním sporu*. Brno: Masarykova Univerzita, 2000, str. 142. ISBN 80-210-2276-0.

⁴² Svoboda in SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 40. V této publikaci a komentáři k § 120 OSŘ je odkaz na rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 3. 2008, sp. zn. 29 Odo 1538/2006, v němž Nejvyšší soud uvedl, že „i v režimu zákonné koncentrace řízení podle § 118b odst. 1 o. s. ř. není soud zbaven povinnosti provést i jiné (než účastníky navržené) důkazy, jestliže potřeba jejich provedení vyšla v řízení najevo (§ 120 odst. 3 o. s. ř.). Zákonná koncentrace řízení omezuje soud v rozsahu těchto aktivit potud, že může brát v úvahu jen takové důkazy, jejichž potřeba provedení vyšla najevo do skončení prvního jednání, které se ve věci konalo.“

⁴³ Jirsa in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 217. Shodně ke zdrženlivému přístupu soudu při provádění jiných než účastníky navržených důkazů též DRÁPAL, Ljubomír, BUREŠ, Jaroslav a kol. *Občanský soudní řád I. § 1-200za*. Praha: C.H. Beck, 2009, str. 863. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-107-9.

⁴⁴ Ust. § 132 OSŘ. Jirsa in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel., op. cit. sub 1, str. 226 k tomuto zákonnému ustanovení uvádí, že kromě skutkových zjištění z provedených důkazů má soud přihlížet i k dalším skutečnostem (ke všemu, co vyšlo najevo), tedy má například při hodnocení důkazů zohlednit korektní procesní postup účastníka.

Hodnocením důkazů se podle Nejvyššího soudu rozumí *myšlenková činnost soudu, kterou je provedeným důkazům přisuzována hodnota závažnosti (důležitosti) pro rozhodnutí, hodnota zákonnosti, hodnota pravdivosti, popřípadě hodnota věrohodnosti. Při hodnocení důkazů z hlediska jejich závažnosti (důležitosti) soud určuje, jaký význam mají jednotlivé důkazy pro jeho rozhodnutí a zda o ně může opřít svá skutková zjištění (zda jsou použitelné pro zjištění skutkového stavu a v jakém rozsahu, popřípadě v jakém směru). Při hodnocení důkazů po stránce jejich zákonnosti zkoumá soud, zda důkazy byly získány (opatřeny) a provedeny způsobem odpovídajícím zákonu nebo zda v tomto směru vykazují vady (zda jde o důkazy zákonné či nezákonné); [...] Hodnocením důkazů z hlediska jejich pravdivosti soud dochází k závěru, které skutečnosti, o nichž důkazy (pro rozhodnutí významné a zákonné) podávají zprávu, lze považovat za pravdivé (dokázané) a které nikoli.*⁴⁵

Požadavek řádného hodnocení důkazů je zejména v judikatuře Ústavního soudu opakovaně akcentován. Podle ní platí, že „z odůvodnění musí logicky a přesvědčivě vyplývat vztah mezi skutkovými zjištěními a úvahami při hodnocení důkazů na straně jedné a právními závěry na straně druhé.“⁴⁶ Pokud by soud ve svém rozhodnutí řádně nevyložil, jakým způsobem hodnotil vzájemně si odporující důkazy, šlo by o porušení práva na spravedlivý proces.

V souvislosti s hodnocením důkazů vystupuje do popředí nepochybně otázka tzv. „míry důkazu“,⁴⁷ tedy kdy – ve kterém okamžiku – je účastníkem úspěšně podán důkaz o určité skutečnosti, z níž vyvozuje svůj nárok, případně na ní staví svoji obranu. Jednoduše řečeno, jde o odpověď na otázku, jak moc najisto musí být prokázáno tvrzení účastníka o určité skutečnosti. Zodpovězení uvedené otázky, tedy určení, kde se nachází ona míra důkazu, je pak důležité i pro další kapitoly práce, neboť problematika důkazního břemena a poučovací povinnosti podle § 118a OSŘ s ní úzce souvisí.

V odborné literatuře se objevují tři základní přístupy, jak k míře důkazu přistupovat – a to pohledem subjektivním, objektivním a smíšeným. Zatímco subjektivní teorie zdůrazňují vnitřní přesvědčení soudce o prokázání určité skutečnosti,⁴⁸ objektivní teorie ve své ryzí formě subjektivní prvek přesvědčení soudce zcela potlačují a vyzdvihují do popředí matematickou

⁴⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 5. 2011, sp. zn. 23 Cdo 1488/2009.

⁴⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 10. 5. 2022, sp. zn. III. ÚS 2127/21.

⁴⁷ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 22. Lavický míru důkazu definuje jako „obecné a abstraktní pravidlo určující, kdy lze skutečnost považovat za prokázanou, tj. kdy je důkaz podán.“

⁴⁸ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 25.

pravděpodobnost toho, že se určitý děj či určitá skutečnost odehrála.⁴⁹ Smíšené teorie pak oba uvedené přístupy kombinují, ať již mírně ve prospěch jednoho či druhého.⁵⁰

Je zřejmé, že smíšené teorie míry důkazu budou nejvíce odpovídat současnému civilnímu procesu. Nelze si dost dobře představit situaci, kdy by soudce rozhodl na základě objektivní pravděpodobnosti bez ohledu na své vlastní přesvědčení. Na druhou stranu rozhodovací činnost soudce nemůže vykazovat znaky libovůle, že by rozhodl v rozporu s tím, co v řízení vyšlo objektivně (tj. v souladu s pravidly logického myšlení, zkušenostními poznatky apod.) najevo, protože je subjektivně přesvědčen o odlišném skutkovém ději. Takovéto rozhodnutí by bylo nepochybně na základě opravných prostředků vyššími soudy zrušeno nebo změněno.

V odborné literatuře se můžeme setkat s celou řadou názorů na to, nakolik musí být určitá skutečnost jistá, aby ji bylo z objektivního hlediska možno považovat za prokázanou. Názory se pohybují na škále od převažující pravděpodobnosti přes velmi pravděpodobná tvrzení až k praktické jistotě.⁵¹ Tento aspekt míry důkazu je mnohdy vyjadřován číselně, nejčastěji procentem (např. že skutečnost je jistá na 70 %). Je zcela oprávněná kritika, že pravděpodobnost či jistotu tvrzení nelze vyjadřovat číselně, neboť (na rozdíl od přírodních věd) v oblasti soudního dokazování nelze dosáhnout přesných výsledků.⁵² Snahu vyjádřit míru důkazu číselně však není nutné zcela zavrhnout, neboť nám může sloužit jako pomůcka k vyjádření toho, co si lze pod pojmy velmi pravděpodobné, prakticky jisté apod. představit.

Macur zastával názor, že by míra důkazu měla být na úrovni praktické jistoty, tj. tvrzení měla být pravdivá natolik, aby nepřipouštěla žádné pochybnosti.⁵³ Tuto úroveň míry důkazu odmítá Lavický s tím, že je příliš vysoká a stranu zatíženou důkazním břemenem by pak stavěl do mnohdy neřešitelné situace.⁵⁴ Sám upřednostňuje stupeň běžně označovaný jako velmi pravděpodobné tvrzení a formuluje pravidlo, podle kterého lze skutkové tvrzení „považovat za prokázané, pokud je soudce vnitřně přesvědčen o jeho pravdivosti, tj. nemá-li o jeho pravdivosti rozumné pochybnosti.“^{55,56} S tím lze souhlasit, neboť uvedené pravidlo vychází

⁴⁹ MACUR, Josef, op. cit. sub 37, str. 108.

⁵⁰ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 27.

⁵¹ Macur, Josef, op. cit. sub 37, str. 115-116.

⁵² LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 28.

⁵³ Macur, Josef, op. cit. sub 37, str. 116.

⁵⁴ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 35.

⁵⁵ Tamtéž, str. 36.

⁵⁶ Jirsa in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel., op. cit. sub 1, str. 230-231 výstižně uvádí, že přesvědčení soudce, onen subjektivní prvek, je ovlivňován již jen svým základním hodnotovým nastavením, ať již je řeč o hodnotách politických, náboženských či veskrze společenských.

ze smíšené teorie míry důkazu (kombinuje subjektivní a objektivní prvek) a vychází z velmi pravděpodobných tvrzení jako těch, která lze v civilním řízení považovat za prokázaná. Uvedený přístup nejlépe vyvažuje mezi oprávněnými zájmy těch, kteří uvedenou skutečnost tvrdí (je nutné si uvědomit, že tvrzení je velmi pravděpodobné, tj. s největší pravděpodobností se uvedená skutečnost opravdu stala), na druhou stranu chrání i stranu druhou tím, že nepožaduje, aby bylo tvrzení protistrany zcela vyvráceno či alespoň nabídnuto tvrzení stejně pravděpodobné, ale stačí, aby zapříčinilo rozumné pochybnosti, které by míru přesvědčení soudce snížily. U takto stanovené míry důkazu tedy nemusí být vyloučeny veškeré myslitelné pochybnosti, což by v praxi mnohdy ani nebylo možné. Stačí vyloučit ty, které by u průměrného člověka zapříčinily odůvodněnou nejistotu ohledně daného tvrzení. Uvedené nastavení míry důkazu pak konvenuje i ustanovení § 6 OSŘ, v němž je stanoveno, že sporné skutečnosti musí být zjištěny spolehlivě. V tomto ustanovení je v českém právním řádu obsažen požadavek zákonodárce na stanovení míry důkazu, která musí být právním předpisem stanovena vždy.⁵⁷

1.4. Principy ovládající dokazování

Procesní dokazování je silně ovlivněno principy uplatňujícími se v konkrétním typu řízení, jež určitým způsobem dotváří právní úpravu procesního dokazování (tvoří jeho obecný rámec) a kterým je z toho důvodu třeba věnovat pozornost. Následující podkapitoly se proto budou zabývat jednak vybranými odvětvovými principy civilního procesu,⁵⁸ které mají přímou vazbu na dokazování, jednak budou zmíněny i další principy, které sice neoznačujeme jako odvětvové, ale mají na dokazování jako takové významný vliv.⁵⁹

1.4.1. Princip projednací a vyšetřovací

Tato dvojice principů civilního procesu nám charakterizuje, jaké skutečnosti se v řízení zjišťují a prokazují, resp. nám odpovídají na otázku, kdo nese odpovědnost za objasnění skutkového stavu věci. Princip projednací znamená, že skutečnosti rozhodné pro zjištění stavu věci projednává a dokazuje soud v rozsahu, ve kterém jsou tyto skutečnosti účastníky řízení tvrzeny.⁶⁰ Jinými slovy lze konstatovat, že určení rozhodných skutečností mají ve své dispozici

⁵⁷ Macur, Josef, op. cit. sub 37, str. 107.

⁵⁸ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 75.

⁵⁹ Jirsa in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel., op. cit. sub 1, str. 87, uvádí: „Protože je dokazování spolu s rozhodováním korunou činnosti soudce, podmínkou úspěšnosti a středobodem řízení, platí navíc, že snad všechny procesní zásady se vztahují právě k dokazování – ať již přímo nebo nepřímě. Téměř vždy lze nalézt jistou souvislost, která může být na první pohled vzdálená; ve skutečnosti je však velmi konkrétní.“

⁶⁰ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 75.

účastníci řízení.⁶¹ Jsou to právě oni, kteří nesou procesní odpovědnost za řádné zjištění skutkového stavu věci. Vyšetřovací princip naopak vyjadřuje, že je to soud, který nese odpovědnost za řádné zjištění skutkového stavu.⁶² Soud tedy při uplatnění vyšetřovacího principu zjišťuje skutečnosti rozhodné pro objasnění skutkového stavu věci i nad rámec tvrzení účastníků, kteří sice mohou uvádět rozhodné skutečnosti, nicméně soud má povinnost, pokud je to potřebné, zjišťovat skutečnosti i jinými způsoby (z jiných pramenů).⁶³

Pro sporné řízení je typická zásada projednací. Účastníci řízení jsou v tomto poddruhu nalézacího řízení zatíženi břemenem tvrzení a břemenem důkazním (a rovněž souvisejícími povinnostmi), kdy případná pasivita účastníků či nedostatečné uvedení a prokázání rozhodných tvrzení vede k neúspěchu ve sporu. V platné právní úpravě je toto vyjádřeno zejm. v § 101 odst. 1 písm. a) a b) OSŘ, podle kterých „*jsou účastníci povinni zejména tvrdit všechny pro rozhodnutí věci významné skutečnosti [... a] plnit důkazní povinnost [...]*“, ve spojení s § 120 odst. 1 OSŘ, podle kterého jsou účastníci povinni označit důkazy k prokázání svých tvrzení.

Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že soud je ve sporném řízení odsouzen do role pasivního článku řízení, který na objasňování skutečností potřebných pro rozhodnutí nemá žádný vliv, nicméně, jak již bylo uvedeno, opak je pravdou. Z § 120 odst. 1 OSŘ *in fine* vyčteme, že soud má oprávnění rozhodnout, které z účastníky navržených důkazů provede. I toto uvážení při výběru důkazních prostředků však nesmí být libovolné (viz třetí část práce). Dále může soud, podle § 120 odst. 2 OSŘ provést i účastníky nenavržené důkazy, kdy vyplývají ze spisu a jsou potřebné k řádnému zjištění skutkového stavu.

Rovněž je třeba z pohledu aktivity soudu ve sporném řízení poukázat na oprávnění soudu souhrnně označované jako tzv. materiální vedení řízení. Do tohoto souhrnu oprávnění řadí nauka povinnost poučovací, vysvětlovací a dotazovací.⁶⁴ Jedná se o nástroje, které soudu umožňují jednak co nejpřesněji poznat pravý skutkový stav (v souladu s požadavkem

⁶¹ SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMULÁKOVÁ, Klára a kol., op. cit. sub 6, str. 31.

⁶² WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 77.

⁶³ Macur poukazoval na názor, že rozdíl mezi zásadou projednací a vyšetřovací není v poměrech civilního řízení tak významný, neboť soud nedisponuje žádnými vyšetřovacími orgány, a tedy ani nemůže obsáhlejší vyšetřování provádět (in MACUR, Josef, op. cit. sub 37, str. 9). Autor této práce uvedený názor nesdílí, byť je správné poukázat na to, že v civilních řízeních, v nichž je uplatňována převážně vyšetřovací zásada, jsou soudy – téměř neomezeny ve výběru důkazního prostředku – nuceny spoléhat až na výjimky na důkazy, které jim opatří jiné subjekty. Svým způsobem jde tak spíše o ne úplně nejvhodnější pojmenování této zásady, než že by mezi projednací a vyšetřovací zásadou nebyl významnější rozdíl.

⁶⁴ LAVICKÁ, Petra. Komparativní pohled na materiální vedení řízení s důrazem na vymezení poučovací povinnosti. Časopis pro právní vědu a praxi. 2017, č. 2, s. 275-284. ISSN 1210-9126. [dostupné online v Beck-online]

spravedlivého rozhodnutí), jednak jsou prostředky způsobilými urychlit řízení, pokud jsou vhodně používány. K materiálnímu vedení řízení viz třetí část této práce.

1.4.2. Princip formální a materiální pravdy

Hovoří-li se o principech formální a materiální pravdy, dochází k občasnému ne zcela přesnému vymezení rozdílu mezi uvedenými principy a k určitému zjednodušení, kdy se materiální pravda spojuje s úplným, přesně zjištěným skutkovým stavem (s objektivní pravdou),⁶⁵ zatímco formální pravda bývá vnímána jako určitá „podřadná“ pravda, kdy skutkový stav není zjištěn přesně a úplně, ale pouze v rozsahu tvrzeném a prokázaném stranami (subjektivní pravda).⁶⁶ Tímto způsobem však uvedenou dvojici principů rozlišovat nelze, resp. toto rozlišování je do jisté míry nepřesné.

I v řízeních, v nichž se uplatňuje princip formální pravdy, je třeba zjistit stav přesně a úplně v rozsahu potřebném pro rozhodnutí. Rozdíl tkví v možnostech, způsobech či prostředcích, kterými lze skutkový stav zjišťovat.⁶⁷ Zatímco při uplatnění principu materiální pravdy má soud v podstatě neomezené pole působnosti při výběru (zákonných) prostředků, kterými lze skutkový stav zjistit, v řízeních, v nichž se uplatňuje princip formální pravdy, jsou možnosti soudu zjišťovat skutkový stav omezené určitým formalismem (je většinou odkázán na tvrzení a důkazní návrhy, tedy procesní aktivitu účastníků).⁶⁸ Avšak i v řízeních, v nichž princip formální pravdy působí ve větší intenzitě než v řízeních jiných (typicky nalézací řízení sporné), zjišťuje skutkový stav v rozsahu potřebném pro rozhodnutí. Rozdílem je právě způsob, jakými soud k této pravdě dospívá. Princip materiální pravdy se ve své „čisté“ podobě uplatňuje v těch řízeních, v nichž je přítomen silný veřejný zájem (typicky v trestním řízení zájem státu na zjištění a potrestání pachatele trestného činu, v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé zájem na ochraně dětí jakožto zranitelných osob apod.). Naopak tam, kde veřejný zájem státu ustupuje do pozadí (je až druhořadým aspektem řešeného problému) a primárním cílem je ochrana

⁶⁵ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 83.

⁶⁶ Tak např. Havlíček in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 58-59 uvádí, že „zatímco třeba sporný civilní proces soudní je postaven na zásadě formální pravdy („soud nezjišťuje přesný a úplný skutkový stav, rozhoduje podle tvrzení, skutečností a důkazů, které poskytli účastníci a které vyšly v řízení najevo“), v trestním řízení převládá zásada materiální pravdy.

⁶⁷ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 82.

⁶⁸ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 82-83. Za projev formální pravdy je označován např. rozsudek pro zmeškání.

subjektivních práv konkrétní osoby, vychází zákonodárce racionálně z předpokladu, že každá osoba si svůj soukromý zájem bude chránit sama (tedy bude bdělá svých práv).⁶⁹

Jak vyplývá z právě uvedeného, princip formální pravdy bude spjat s principem dispozičním, zatímco princip materiální pravdy se bude uplatňovat zejména v řízeních, v nichž má své místo vyšetřovací zásada.

1.4.3. Princip jednotnosti řízení a princip koncentrační

Třetí dvojicí odvětvových principů civilního procesu, o nichž bude v této práci v souvislosti s dokazováním pojednáno, je princip jednotnosti řízení (též zásada arbitrárního pořádku) a princip koncentrační (zásada legálního pořádku).⁷⁰ Tyto principy nám říkají, zda je civilní proces jednotný, čili zda tvoří od jeho zahájení až do jeho skončení jeden celek, nebo zda se v případě uplatnění principu koncentračního rozpadá do určitých úseků, v jejichž rámci je třeba provést příslušné úkony, které jsou spjaty s daným úsekem řízení.⁷¹

Jinými slovy můžeme vyjádřit podstatu principu jednotnosti řízení tak, že jednotlivé procesní úkony nemusí být provedeny pouze v předem stanoveném úseku řízení, ale v zásadě kdykoliv.⁷² Odborné publikace⁷³ se shodují, že princip jednotnosti řízení je v současnosti typický pro nalézací řízení. Ve své čisté podobě se zásada arbitrárního pořádku uplatňuje v současnosti u nesporných řízení podle ZŘS, kdy podle § 28 odst. 1 ZŘS mohou být v odvolacím řízení uváděny nové skutečnosti a důkazy, které nebyly uplatněny před soudem prvního stupně. V nesporném řízení tak účastníci v zásadě nejsou omezeni při uvádění nových skutečností ani označování důkazů, a lze tak hovořit o skutečné jednotnosti řízení.

Právě kvůli zavedení koncentrace řízení, tedy omezením možnosti uvádět rozhodné skutečnosti a označovat důkazy, se v nalézacím řízení sporném neuplatňuje klasická jednotnost řízení, nýbrž její modifikovaná verze. Stále je sice princip jednotnosti řízení nepochybně převažující zásadou i v nalézacím řízení sporném,⁷⁴ přesto je třeba vnímat koncentraci řízení jako prvek

⁶⁹ V publikaci WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 83-84 je uveden názor, podle něhož v současném civilním procesu nelze za převažující princip určit ani princip materiální pravdy, ani princip formální pravdy. Oproti tomu v publikaci Havlíček in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 58-59 je uvedeno, že civilní soudní proces je postaven na zásadě formální pravdy.

⁷⁰ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 79.

⁷¹ Tamtéž, str. 79-80.

⁷² SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMUL'ÁKOVÁ, Klára a kol., op. cit. sub 6, str. 37.

⁷³ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 1, str. 80 i SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMUL'ÁKOVÁ, Klára a kol., op. cit. sub 6, str. 37.

⁷⁴ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 80.

typický pro princip legálního pořádku. Z povahy věci pak lze způsob uplatnění koncentrace řízení označit jako rozhodující determinant při posuzování, do jaké míry se určitý druh civilního procesu odklání od jednotnosti řízení směrem k legálnímu pořádku.

Je zřejmé, že se v současnosti sporné řízení bez určité míry koncentrace neobejde. Pokud by nebyla zakotvena žádná koncentrace řízení, hrozilo by neúměrné prodlužování jednotlivých řízení z důvodu (ať již úmyslné či neúmyslné) pasivity účastníků zejména v řízení před soudem prvního stupně. Účastníky by nic nemotivovalo uvádět rozhodné skutečnosti a důkazy včas již před soudem prvního stupně, pokud by věděli, že by tuto jejich pasivitu šlo zhojit dodatečně v dalším průběhu řízení. Koncentraci řízení lze tak jednoznačně považovat za racionální a vhodný prvek, o který bylo sporné řízení doplněno, nicméně otázkou zůstává jeho konkrétní legislativní nastavení. Je tedy nutno hledat odpověď na otázku, do jaké míry zavádět do sporného řízení koncentrační princip, aby to nebylo na škodu jednotlivých účastníků řízení ani řízení samotnému.

Koncentrace řízení byla zavedena do českého civilního procesu ve dvou fázích, a to jednak zákonem č. 30/2000 Sb., a následně zákonem č. 7/2009 Sb. Zákon č. 30/2000 Sb. zavedl do civilního řízení tzv. soudcovskou koncentraci, a tedy o okamžiku koncentrace rozhodoval na návrh některého z účastníků soud. Předmětné ustanovení § 118c OSŘ v tehdejší znění stanovilo: *„Dochází-li v projednání věci k průtahům proto, že účastník je nečinný nebo že přes výzvy soudu nevyličil všechny rozhodné skutečnosti nebo neoznačil potřebné důkazy, může soud, je-li to účelné a nejde-li o věci uvedené v § 120 odst. 2, na návrh jiného účastníka usnesením rozhodnout, že ve věci lze uvést rozhodné skutečnosti o věci samé a označit důkazy k jejich prokázání nejpozději ve lhůtě, kterou určí, a že k později uvedeným skutečnostem a důkazům nebude přihlíženo; lhůta nesmí být kratší než 15 dnů od doručení usnesení.“* K tomu, aby došlo ke koncentraci řízení, bylo tedy třeba jednak návrhu některého z účastníků, jednak rozhodnutí soudu, které mohlo být vydáno, pokud v řízení docházelo k průtahům z důvodu, že byl účastník nečinný.

Dále pak zavedl pro účastníky mírnější podobu koncentrace řízení uvedenou v § 119a OSŘ spočívající v tom, že koncentrace řízení nastává vyhlášením rozhodnutí soudu prvního stupně, tedy všechny skutečnosti a důkazy musejí (kromě zákonných výjimek prolamujících koncentraci) být uvedeny dříve, než k tomuto rozhodnutí dojde. Tato forma koncentrace řízení je označována jako princip neúplné apelace.

Zákonem č. 7/2009 Sb. pak byla do českého právního řádu zavedena koncentrace řízení téměř v podobě, ve které se uplatňuje dnes, a sice byl novelizován § 118b OSŘ tak, že rozhodné

skutečnosti a důkazy k jejich prokázání mohou účastníci uvést do konce přípravného, resp. nekonalo-li se přípravné jednání, do konce prvního jednání ve věci. Do té doby se tato z pohledu účastníků přísnější podoba koncentrace řízení uplatňovala (a to jen k okamžiku konce prvního jednání ve věci)⁷⁵ v některých vyjmenovaných typech řízení, které byly převážně obchodněprávní povahy (nekalosoutěžní spory, spory o ochranu hospodářské soutěže, spory týkající se práv k obchodnímu tajemství apod.), dále ve sporech vyvolaných konkursem a vyrovnáním, ve věcech ochrany osobnosti a některých dalších.⁷⁶ Zároveň tato novela z roku 2009 zrušila soudcovskou koncentraci řízení, která by s touto novelou byla jen těžko slučitelná.

Je-li hlavním účelem civilního procesu poskytování ochrany soukromým právům, pak je zjevné, že výsledné soudní rozhodnutí by v ideálním případě mělo kopírovat skutečný hmotněprávní stav. Pokud by byla ale koncentrace řízení nastavena příliš přísně, mohlo by to ve svém důsledku zkracovat práva účastníků uvést rozhodné skutečnosti a navrhnout důkazy, což by mohlo rezultovat v nespravedlivá rozhodnutí, která by přirozeně snižovala důvěru lidí v právo a právní řád, což je jev zcela jistě nežádoucí.

Pro účely posouzení vhodnosti nastavení koncentrace řízení přílehlavě rozlišuje Chalupa⁷⁷ koncentraci ve třech rovinách, a sice první skutkovou koncentraci, jež je upravena v § 118b OSŘ, neúplnou apelaci, jejíž legislativní zakotvení nalezneme v § 119a OSŘ ve spojení s § 205a OSŘ, a koncentraci tvrzení při obraně proti směnečnému platebnímu rozkazu upravenou v § 175 OSŘ.⁷⁸ Zatímco neúplnou apelaci považuje za vhodnou bez výhrad (s čímž lze souhlasit), proti koncentraci dle § 118b OSŘ a koncentraci směnečné podle § 175 OSŘ vznáší zásadní námitky, kterými je třeba se zabývat.

⁷⁵ Přípravné jednání tehdy nebylo upraveno, od 1. 4. 2005 byl poté upraven zárodek přípravného jednání výrazně odlišný (stručnější) oproti současné právní úpravě.

⁷⁶ § 118b odst. 1 účinný od 1. 1. 2001 do (v mírně obměněném znění) 30. 6. 2009: „*Ve věcech ochrany osobnosti podle občanského zákoníku, ve věcech ochrany proti uveřejňování informací, které jsou zneužitím svobody projevu, slova a tisku, popřípadě ochrany práv třetích osob podle právních předpisů o hromadných informačních prostředcích, ve sporech vyvolaných konkursem a vyrovnáním, o základu věci ve sporech o ochranu hospodářské soutěže, o základu věci ve sporech o ochranu práv porušených nebo ohrožených nekalým soutěžním jednáním, o základu věci ve sporech z porušení nebo ohrožení práva na obchodní tajemství a v dalších případech stanovených zákonem...*“

⁷⁷ CHALUPA, Radim in LAVICKÝ, Petr a kol. *Současnost a perspektivy českého civilního procesu: sborník statí*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 47-57. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia; sv. č. 502. ISBN 978-80-210-7686-0.

⁷⁸ Kromě toho Chalupa vyčleňuje zvláštní kategorii koncentrace týkající se procesních námitek, viz CHALUPA, Radim in LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 33, str. 50. Vzhledem k tématu této práce zde nebude tato otázka rozebírána.

Koncentrace řízení dle § 118b podle Chalupy neumožňuje účastníkům promptně reagovat na průběh řízení.⁷⁹ Jako možné řešení tohoto z jeho pohledu nežádoucího jevu navrhuje smíšenou variantu koncentrace zákonné a koncentrace soudcovské, kdy by všechny rozhodné skutečnosti musely být uvedeny před soudem prvního stupně (neúplná apelace), avšak o koncentraci řízení ve smyslu „stop stavu“ tvrzení a důkazů by rozhodoval soudce nezávisle na vůli stran nejdříve na prvním jednáním poskytnutím přiměřené lhůty s tím, že účastníci by i poté mohli tvrdit a označovat důkazy při důvodné reakci na vývoj řízení.⁸⁰ Je nepochybné, že uvedený model, kdy je koncentrace řízení převážně v rukou soudce, umožňuje v některých případech lépe prokázat skutečný skutkový stav, o který v řízení jde. Přístup favorizující soudcovskou koncentrací tak posouvá sporné řízení k větší jednotnosti řízení a oslabuje v něm koncentrační princip. Není proto s podivem, že se soudcovskou koncentrací pracoval i návrh civilního řádu soudního, který vycházel ze sociální koncepce civilního procesu.

Autor této práce je přesvědčen, že znovuzavedení soudcovské koncentrace do českého nalézacího řízení sporného, resp. alespoň opuštění jejího přísného vázání v zákoně na přípravné či první jednání by bylo vhodné, neboť nejlépe odpovídá jak požadavku ochrany subjektivních práv účastníků, jelikož soudci umožňuje vhodněji reagovat na průběh řízení a zákonné ustanovení ho nespojuje koncentrovat řízení již při (po) prvním jednání, tak zároveň lépe odpovídá realitě a potřebám nalézacího řízení sporného. Ačkoliv ustanovení § 118b OSŘ v platném znění je poměrně přísně nastavené z hlediska nastoupení účinků koncentrace, tak judikatura současně dovodila, že účinky koncentrace řízení nenastanou, pokud o ní není účastník poučen jak v předvolání k (přípravnému) jednání, tak před skončením samotného (přípravného) jednání.⁸¹ V praxi není neobvyklý postup, kdy soudce účastníky při skončení jednání o koncentraci řízení nepoučí, a tedy ke koncentraci řízení nedojde. Uvedeným postupem se tak eliminují účinky předvídané § 118 OSŘ a umožňuje soudcům řízení koncentrovat podle své úvahy téměř kdykoliv, tj. lze konstatovat, že „soudcovské koncentrace“ lze dosáhnout již za současné právní úpravy. I proto by mělo dojít k úpravě těchto ustanovení ve smyslu shora uvedeného.

Konečně je nutné se vyjádřit k Chalupou namítané chybné koncepci koncentrace tvrzení při obraně proti směnečnému platebnímu rozkazu, když podle něj tato úprava nedůvodně zkracuje

⁷⁹ CHALUPA, Radim in LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 33, str. 52.

⁸⁰ Tamtéž, str. 56-57.

⁸¹ Rozsudek velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 4. 9. 2013, sp. zn. 31 Cdo 4616/2010.

práva účastníků, jelikož v poměrně krátké době je třeba se bránit (v pozici žalovaného) uvedením přesných a konkrétních námitek.⁸² V tomto případě lze ale shledat danou úpravu za naprosto vyhovující, jelikož je v tomto případě třeba přihlídnout (i přes samostatnost civilního procesního práva) k hmotněprávnímu rozměru řízení. Představuje-li směnka abstraktní a nesporný závazek,⁸³ je z pohledu zákonodárce pochopitelné, že umožňuje žalovanému bránit se pouze v takto krátké době. Případné vady směnky by měly být natolik zásadní, že by uvedená lhůta 15 dnů k jejich namítnutí měla být více než postačující. Kromě toho judikatura je ustálena na tom, že námítky řádně a včasné uplatněné lze později doplňovat a konkretizovat, viz např. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 9. 2010, sp. zn. 29 Cdo 4711/2008, podle kterého *„žalovaný nemůže – se zřetelem k zásadě koncentrace řízení o námitkách proti směnečnému platebnímu rozkazu – po uplynutí lhůty k podání námitek uplatňovat takovou obranu, která nebyla uvedena již v námitkách. Nic mu však nebrání v tom, aby i v této fázi řízení uváděl nové skutečnosti, jež mohou mít – podle jeho názoru – význam pro posouzení důvodnosti obrany již (v námitkách řádně) uplatněné. Takové skutečnosti pak nelze považovat (směřují-li vskutku jen k doplnění dříve uplatněné námítky) za námítky nové (a tudíž opožděné), k nimž by již soud nesměl (v intencích zákazu formulovaného v ustanovení § 175 odst. 4 části věty první za středníkem o. s. ř.) přihlížet.“* I když jsou v zásadě občanské právo hmotné a procesní dvě rozdílná právní odvětví, tak nelze odhlédnout od toho, že civilní proces slouží jako jeden z prostředků ochrany soukromoprávních vztahů.⁸⁴ Je proto nutné zohlednit ve směnečném rozkazním řízení specifickou povahu směnky jako v zásadě nesporného závazku a s ohledem na samotnou podstatu směnečného rozkazního řízení, jehož účelem je zjednodušit uplatňování v zásadě nesporných směnečných nároků, lze mít současnou úpravu námitek podle § 175 OSŘ za vyhovující.

Pnutí mezi principem jednotnosti a principem koncentračním tak bude patrné v každém civilním procesu a může se projevat v různé intenzitě nejen napříč různými kodexy civilního práva procesního, ale i v různých subtypech sporného řízení v rámci jednoho civilního předpisu. Je nutné vždy vážit mezi zájmem na řádném objasnění skutkového stavu na straně jedné a rychlým a efektivním řízením na straně druhé. Při tom nelze odtrhnout procesní úpravu od subjektivních práv, kterým má být v tom kterém řízení poskytnuta ochrana. Současné

⁸² CHALUPA, Radim in LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 33, str. 53-54.

⁸³ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 27, komentář k § 175.

⁸⁴ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 80.

tendence odborné veřejnosti k jednotnosti řízení lze ale převážně kvitovat, a to vzhledem k hlavnímu cíli civilního procesu, tj. k ochraně skutečných subjektivních práv účastníků.

1.4.4. Zásada volného hodnocení důkazů a legální teorie důkazní

Uvedená dvojice odvětvových principů určuje, jakým způsobem soud hodnotí důkazy. Zásada volného hodnocení důkazů znamená, že soud hodnotí všechny důkazy jednotlivě a ve vzájemné spojitosti podle svého přesvědčení. Žádný z důkazů nemá *a priori* vyšší důkazní sílu než důkaz jiný. Naopak u zásady legální teorie důkazní je soud při hodnocení důkazů vázán zákonným ustanovením, které stanovuje různou důkazní sílu důkazních prostředků.^{85,86} Jinými slovy, v řízeních, ve kterých se uplatňuje tato zásada, nezáleží na vnitřním přesvědčení soudce, kterému je jasně stanoveno, kdy má považovat skutečnost za prokázanou.⁸⁷

Platí, že v současnosti zcela jasně převažuje v našem civilním procesu zásada volného hodnocení důkazů a princip legální teorie důkazní se vyskytuje pouze ve velmi omezené míře. Zásada volného hodnocení důkazů je výslovně upravena v § 132 OSŘ, podle níž „*důkazy hodnotí soud podle své úvahy, a to každý důkaz jednotlivě a všechny důkazy v jejich vzájemné souvislosti; přitom pečlivě přihlíží ke všemu, co vyšlo za řízení najevo, včetně toho, co uvedli účastníci.*“ Tato úvaha však nesmí být zcela zjevně excesivní, kdy by hodnocení jednotlivých důkazů bylo v rozporu s obecnými zkušenostními poznatky či pravidly logického myšlení. Takovýto postup by byl v rozporu s právem na spravedlivý proces (a důvodem pro změnu nebo zrušení takového rozhodnutí).⁸⁸

Některé náznaky legální teorie důkazní jsou však v českém civilním procesu spatřovány v presumpci pravdivosti veřejné listiny a ohledání přiměřeného vzorku zboží podle § 133b OSŘ.⁸⁹

⁸⁵ Jak je uvedeno v usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 2. 2010 sp. zn. 28 Cdo 5046/2009, zásada volného hodnocení důkazů je projevem ústavního principu nezávislosti soudů podle čl. 82 Ústavy ČR a součástí práva na spravedlivý proces podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod. Z ní také podle citovaného usnesení vyplývá, že dovolací soud nemůže nižším soudům určovat pravidla, podle kterých mají důkazy hodnotit.

⁸⁶ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 79.

⁸⁷ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 21.

⁸⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 26. 1. 2016, sp. zn. IV. ÚS 2273/14: „*Ústavní soud ve své judikatuře k právu na soudní ochranu ve smyslu čl. 36 odst. 1 Listiny stojí na stanovisku, že důvodem k jeho zásahu je až stav, kdy soudy očividně a neodůvodněně vybočily ze zákonných standardů dokazování (§ 120 o. s. ř. a následující), nebo jestliže hodnocení důkazů a tomu přijaté skutkové závěry jsou výrazem zjevného faktického omylu či logického excesu (vnitřního rozporu), případně jsou založeny na zcela neúplném (nedostatečném) dokazování...*“

⁸⁹ Winterová in WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 79. K legální teorii důkazní u veřejných listin srov. dále i usnesení Nejvyššího soudu z 30. 4. 2014, sp. zn. 33 Cdo 2024/2013.

Vyšší důkazní sílu pak nemají ani závěry vyplývající ze znaleckých posudků, ačkoliv jsou v praxi účastníky či soudem samotným mnohdy vnímány s určitou presumpcí správnosti. Avšak i závěry znalce obsažené ve znaleckém posudku je nutno hodnotit ve vztahu k ostatním důkazům, které byly v řízení provedeny, a ke skutečnostem z nich zjištěných. Je nepochybné, že znaleckému posudku přísluší významné místo mezi důkazními prostředky, ale stejně jako jakýkoliv jiný důkaz je třeba jeho závěry kriticky hodnotit. Jak výstižně shrnul Ústavní soud v nálezu ze dne 24. 7. 2013, sp. zn. I. ÚS 4457/12: *„Znalecký posudek je nutno hodnotit stejně pečlivě jako každý jiný důkaz; ani on a priori nepožívá větší důkazní síly, a musí být podrobován všestranné prověrce nejen právní korektnosti, ale i věcné správnosti. Hodnotit je třeba celý proces utváření znaleckého důkazu, včetně přípravy znaleckého zkoumání, opatřování podkladů pro znalce, průběhu znaleckého zkoumání, věrohodnosti teoretických východisek, jimiž znalec odůvodňuje své závěry, spolehlivosti metod použitých znalcem a způsobu vyvozování jeho závěrů. Metodologie znaleckého dokazování vyžaduje, aby jak orgány činné v trestním řízení, tak samotný znalec kriticky hodnotili úplnost a bezvadnost podkladových materiálů, které znalec svému zkoumání podrobuje. Znalec nesmí sám vyloučit některé z předložených podkladů jen proto, že nezapadají do jím vytyčené verze události. Ponechávat bez povšimnutí věcnou správnost znaleckého posudku, bez dalšího důvěřovat závěrům znalce by znamenalo ve svých důsledcích popřít zásadu volného hodnocení důkazů soudem podle svého vnitřního přesvědčení, privilegovat znalecký důkaz a přenášet odpovědnost za skutkovou (pop. i právní) správnost soudního rozhodování na znalce; takový postup nelze z ústavněprávních hledisek akceptovat.“^{90,91}* Zdánlivě nejproblematictější se jeví hodnocení znaleckých posudků v oblastech lidského vědění, o kterých soudce nemusí mít, na rozdíl od některých jiných (jako např. oceňování nemovitostí), vůbec žádné znalosti či povědomí. Tak tomu je typicky u znaleckých posudků z oblasti zdravotnictví v řízeních, v nichž je předmětem dokazování, zda byl postup lékařů *lege artis*. Ani v těchto řízeních však znalecký posudek není zákonem označen za důkazní prostředek vyšší síly. I v těchto případech musí soud hodnotit věrohodnost podkladů a metod použitých znalcem, jakož i logickou návaznost závěrů na ostatní skutková zjištění. Pokud by soudy rezignovaly na hodnocení znaleckých posudků, *„pak by se mohly [nejen] medicínské spory ponechat pouze disputacím lékařských kapacit (spolu*

⁹⁰ Tento závěr učinil Ústavní soud při rozhodování o ústavní stížnosti proti trestněprávnímu rozhodnutí, nicméně se jedná o závěry obecné vztahující se ke znaleckému posudku, a proto není žádného důvodu, proč by uvedené závěry neměly platit i v řízení civilním.

⁹¹ Ústavní soud v nálezu z 28. 4. 2020, sp. zn. I. ÚS 3937/18, konstatoval, že *„legální teorie důkazní byla již v moderním státě opuštěna.“*

s veškerými riziky vyplývajícími ze stavovské solidarity) a soudci by jejich závěry za stát jen formálně stvrdili.“⁹²

Z výše uvedeného je zjevné, že legální teorie důkazní neodpovídá současnému pojetí českého civilního procesu jakožto civilnímu procesu demokratické právní společnosti, avšak některé její projevy lze přesto v právním řádu vysledovat.

1.4.5. Vybrané ostatní principy

Tato podkapitola by bez velkých obtíží mohla být pro svoji obsáhlost náplní celé jedné absolventské práce. Mezi principy mající vliv na dokazování bychom mohli zařadit zejména principy odpovídající právu na spravedlivý proces,⁹³ tj. zejména principy nezávislosti a nestrannosti soudů a soudců, zákonného soudu a zákonného soudce, veřejnosti, rovnosti a kontradiktornosti, ústnosti, přímosti a hospodárnosti a předvídatelnosti.⁹⁴ Mezi další zásady, které mají svůj význam pro civilní proces, ale netvoří samotnou podstatu práva na spravedlivý proces, patří např. princip předvídatelnosti dokazování a verifikovatelnosti důkazů,⁹⁵ důkazní odpovědnosti za tvrzení⁹⁶ a mnohé další. Z hlediska obsahu této práce se však zaměřím na vybrané aspekty (vzájemný vztah) dvou principů, a to principu procesní ekonomie a rovnosti.

Princip procesní ekonomie (též princip hospodárnosti) vyjadřuje požadavek, aby soudní řízení proběhlo rychle a ochrana subjektivních práv účastníků byla účinná a pokud možno co nejméně nákladná.⁹⁷ V současnosti obsahuje OSŘ hned celou řadu institutů, které mají hospodárnosti řízení napomoci – od kvalifikované výzvy a přípravného jednání po koncentraci řízení a zásadu neúplné apelace.⁹⁸ Přílišná snaha o rychlost řízení by však mohla být nepochybně na úkor kvality soudního rozhodování a zejména na úkor řádného zjištění skutkového stavu,⁹⁹ neboť

⁹² Nález Ústavního soudu z 28. 4. 2020, sp. zn. I. ÚS 3937/18.

⁹³ Právo na spravedlivý proces jako takové je zakotveno zejména v čl. 6 odst. 1 EÚLP, který zní: „Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu ...“ V čl. 36 až 38 LZPS jsou pak upraveny jednotlivé prvky práva na spravedlivý proces (viz WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 59).

⁹⁴ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 62-75.

⁹⁵ JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 57.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 73.

⁹⁸ Pro obsáhlost matérie nebyly vyjmenovávány všechny instituty a ustanovení mající za cíl zrychlit a zefektivnit řízení, pro názornost byly vybrány pouze ty nejdůležitější.

⁹⁹ JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 58.

v důsledku aplikace některých institutů (kvalifikovaná výzva, rozsudek pro zmeškání) dochází k vynechání dokazování jakožto integrální součásti civilního procesu. V některých případech by se pak snaha o hospodárnost řízení mohla dostávat do rozporu se zásadou rovnosti účastníků.

Tato problematika se projevila zejména ve spojení s posuzováním ústavnosti tzv. rozsudku pro zmeškání upraveného v § 153b OSŘ. V nálezu ze dne 28. 1. 2014, sp. zn. Pl. ÚS 49/10, posuzoval Ústavní soud ústavnost legislativního nastavení rozsudku pro zmeškání v tehdy platném znění (které se příliš neliší od toho současného) na základě návrhu Okresního soudu v Děčíně, který dospěl k závěru o neústavnosti ustanovení § 153b odst. 1, 4 a 5 OSŘ právě pro rozpor se zásadou rovnosti účastníků. Tento nález se přitom ve svém odůvodnění obsáhle zabývá rovností účastníků právě ve vztahu k rozsudku pro zmeškání, který je typickým institutem vyhovujícím zásadě procesní ekonomie. Okresní soud v Děčíně tehdy spatřoval neústavnost v tom (viz bod 6. odůvodnění nálezu), „že rozsudek pro zmeškání lze vydat toliko ve prospěch žalobce, zatímco žalovaný této výsady nepožívá. To znamená, že pokud se za stejných podmínek k nařízenému jednání nedostaví žalobce, žalovaný soudu nemůže navrhnout vydání rozsudku pro zmeškání ...“ Uvedené ustanovení § 153b OSŘ přestalo v přezkumu ústavnosti, když Ústavní soud neshledal do jisté míry rozdílné zacházení se žalobcem i žalovaným ústavně konformní, avšak přímo ve výroku II. citovaného nálezu uvedl, že výklad slova "může" v § 153b odst. 1 (OSŘ...) musí naplňovat účel právní úpravy rozsudku pro zmeškání a respektovat procesní rovnost účastníků řízení.

Obdobným pohledem by mohlo být podrobena přezkumu ustanovení § 114b OSŘ o kvalifikované výzvě žalovanému, které je rovněž poplatné zásadě procesní ekonomie a které s nečinností žalovaného spojuje fikci uznání. I v tomto případě by zřejmě bylo možné konstatovat, že uvedené ustanovení by v přezkumu ústavnosti obstálo, neboť se opírá o „domněnku, podle níž je vysoce pravděpodobné, že strana, která žádným způsobem tvrzení druhé procesní strany nezpochybňuje, ač má k tomu všechny možnosti, neučiní žádná skutková tvrzení ani důkazní návrhy... nemá ve skutečnosti žádné argumenty ani důkazy proti správnosti skutkových tvrzení druhé procesní strany.“¹⁰⁰

Rovnost účastníků není absolutní.¹⁰¹ Při legislativní úpravě a následné soudní aplikaci institutů zrychlujících civilní proces je však třeba mít na zřeteli, aby šlo o úpravu a aplikaci legitimní

¹⁰⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 28. 1. 2014, sp. zn. Pl. ÚS 49/10, bod 16. odůvodnění, v němž Ústavní soud cituje Macura.

¹⁰¹ Tamtéž, body 30. a 31. odůvodnění.

z hlediska účelu civilního procesu a zároveň, aby byla zachována rovnost zbraní účastníků.¹⁰² Nelze ztratit ze zřetele základní cíl a poslání civilního procesu, a to ochranu (skutečných) subjektivních práv účastníků, nikoliv práv fiktivních, které by tím snad mohly být zejména v důsledku chybné aplikace uvedených norem založeny.

1.4.6. Principy ovládající dokazování v nesporném řízení

Zatímco v předchozích částech bylo pojednáno o principech zejména ve vztahu k řízení spornému, je nutno se alespoň okrajově zmínit o principech, které ovládají dokazování v nesporných řízeních. Z již zmíněného se v nesporných řízeních uplatní mj. princip vyšetřovací ve spojení s principem materiální pravdy, princip jednotnosti řízení, zásada úplné apelace.¹⁰³

V některých nesporných řízeních, zejména v řízeních ve věcech péče soudu o nezletilé, má pak nepochybně (více než ve sporném řízení) své místo i princip rychlosti, jenž je částečně odlišný oproti principu procesní ekonomie, byť mají nemálo společného. Princip rychlosti se projevuje např. v řízeních péče soudu o nezletilé tím, že podle § 471 odst. 2 ZŘS je soud povinen vydat rozhodnutí do 6 měsíců od zahájení řízení a v případě, že tak neučiní, je povinen v rozsudku uvést důvody, proč nebylo možné rozhodnutí vydat dříve. Dále pak podle § 467 odst. 2 OSŘ rovněž platí, že *není-li příslušný soud znám nebo nemůže-li včas zakročit, zakročí soud, v jehož obvodu se nezletilý zdržuje. Jakmile však je to možné, postoupí věc soudu příslušnému*. Konečně ZŘS obsahuje ustanovení upravující krátké lhůty, v nichž musí být vydána rozhodnutí o předběžných opatřeních. Ve věcech péče soudu o nezletilé je (v případě tzv. rychlého předběžného opatření) třeba rozhodnout do 24 hodin od podání návrhu, je-li to možné,¹⁰⁴ v případě předběžných opatření ve věcech domácího násilí soud musí rozhodnout do 48 hodin od podání návrhu.¹⁰⁵ Konečně lze poukázat na krátké lhůty v řízení o vyslovení přípustnosti převzetí a dalším držení ve zdravotním ústavu.¹⁰⁶ V uvedených řízeních zákonodárce přímo stanovuje, že musí být rozhodnuto v určité době, a to vzhledem k veřejnému zájmu na ochraně zvláště zranitelných osob (dětí, osob vystavených domácímu násilí či osob

¹⁰² Tamtéž, bod 29. odůvodnění.

¹⁰³ Ust. § 28 ZŘS.

¹⁰⁴ Ust. § 456 ZŘS.

¹⁰⁵ Ust. § 404 ZŘS.

¹⁰⁶ Ust. § 75 odst. 1, 2, § 79 a § 83 odst. 4 ZŘS.

převzatých či držných ve zdravotnických zařízeních proti jejich vůli). Proto má princip rychlosti v nesporných řízeních významné postavení.

2. Předmět dokazování

Správné vymezení předmětu dokazování, tj. skutečností, jejichž objasnění je nezbytné pro řádné posouzení věci soudem, je nutnou a výchozí premisou celého civilního řízení.¹⁰⁷ Předmět dokazování přitom není totožný s předmětem řízení, čímž se rozumí „nárok uplatněný žalobcem a zformulovaný v žalobním petitu.“¹⁰⁸ Předmětem dokazování jsou skutečnosti (zpravidla) tvrzené stranami, jejichž objasnění je nezbytné pro to, aby mohla být uplatněna právní norma, na níž se zakládá účastníkem uplatňovaný nárok.¹⁰⁹ Dokazovány jsou tedy skutečnosti tvořící předmět řízení, resp. předmět sporu.

Macur charakterizuje předmět sporu jako „objekt soudní ochrany, o němž se soud má ve svém rozhodnutí příznivě nebo nepříznivě vyslovit.“¹¹⁰ Rovněž poukazuje na to, že pro označení toho, co je procesualisty označováno jako předmět sporu, je používána celá řada výrazů od „nároku“, „žalobního návrhu“, případně termínu „o věci samé“ až právě pro termín „předmět řízení“, s nímž je pracováno i v této práci.¹¹¹ Správné vymezení předmětu řízení je důležité proto, aby byly jednoznačně stanoveny meze procesní aktivity stran co se týče přednesu skutkových tvrzení a jejich určitosti. V opačném případě by docházelo k prodlužování délky řízení, jelikož by do řízení byly (s vysokou pravděpodobností) vnášeny skutečnosti, které by s věcí samou ani nesouvisely.¹¹²

Předběhneme-li v této práci o několik málo kapitol otázku důkazního břemena a jeho rozdělení mezi účastníky, můžeme alespoň v obecné rovině uvést, že žalobce bude vyvíjet svoji procesní aktivitu k tomu, aby předmětem dokazování byly skutkové předpoklady právní normy zakládající právo, zatímco žalovaný bude uvádět skutkové předpoklady právních norem způsobujících buď zánik práva žalobce, nebo zabraňujících jeho vzniku či jeho uplatnitelnosti,¹¹³ pokud se neomezí na popírání žalobcem tvrzených skutečností.

¹⁰⁷ Macur, Josef, op. cit. sub 37, str. 12.

¹⁰⁸ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 340.

¹⁰⁹ Macur, Josef, op. cit. sub 37, str. 12.

¹¹⁰ MACUR, Josef. Předmět sporu v civilním soudním řízení. Brno: Masarykova univerzita, 2002, str. 17. ISBN 80-210-2824-6.

¹¹¹ Tamtéž, str. 16.

¹¹² Tamtéž, str. 18.

¹¹³ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 154.

Na vymezení předmětu řízení mají nejvýznamnější, byť nikoliv výlučný,¹¹⁴ vliv účastníci vzhledem k jim uloženým povinnostem a břemenům, a sice povinnosti tvrzení, povinnosti důkazní, břemenu tvrzení a břemenu důkaznímu. Soud sice v návaznosti na úvodní tvrzení účastníků může jejich přednesy usměrnit pomocí poučovací povinnosti dle § 118a odst. 1 OSŘ, případně i vzhledem k dalším oprávněním tvořícím tzv. materiální vedení, avšak v řízení ovládaném projednacím zásadou jsou to nepochybně primárně účastníci, kteří vymezují předmět řízení, tj. sdělují soudu skutečnosti zakládající (či vyvracející) určitý nárok, jež jsou následně předmětem dokazování. Právě uvedenými povinnostmi a břemeny se budou zabývat následující kapitoly.

2.1. Povinnost tvrzení a břemeno tvrzení

Ve sporném řízení, v němž se uplatňuje projednacím a nikoliv vyšetřovací zásada, je třeba, aby účastníci rozhodné skutečnosti soudu nejprve tvrdili, neboť jedině poté se mohou tyto skutečnosti stát předmětem dokazování. Tato povinnost účastníků je běžně označována jako povinnost, resp. břemeno tvrzení. Povinnost tvrzení, která je legislativně výslovně upravena v § 101 písm. a) OSŘ, ukládá účastníkovi, aby soudu uvedl skutečnosti, které jsou důležité pro rozhodnutí.¹¹⁵ Břemeno tvrzení pak určuje, který z účastníků řízení ponese odpovědnost za to, že určitá konkrétní skutečnost nebude soudu tvrzena.¹¹⁶

Již zmíněné ustanovení § 101 písm. a) OSŘ upravující povinnost tvrzení účastníků stanoví, že „*k tomu, aby bylo dosaženo účelu řízení, jsou účastníci povinni zejména tvrdit všechny pro rozhodnutí věci významné skutečnosti...*“¹¹⁷ Tato povinnost začíná okamžikem doručení žaloby soudu¹¹⁸ a trvá až do okamžiku koncentrace řízení,¹¹⁹ případně za určitých okolností (např. v návaznosti na poučení soudu podle § 118a odst. 1 OSŘ) i později. Bez zajímavosti jistě není,

¹¹⁴ Viz ustanovení § 153 odst. 2 OSŘ, podle něhož ve stanovených případech může soud stanovit přisoudit něco jiného nebo více, než čeho se účastníci domáhají.

¹¹⁵ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 250.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 251.

¹¹⁷ V této souvislosti Jirsa in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 89-90 podotýká, že „*představa, že účastník vylicí skutečně „všechny“ významné skutečnosti, je iluzorní,*“ neboť účastník se snaží v řízení uspět, čemuž přizpůsobuje svoji procesní taktiku.

¹¹⁸ V tento okamžik je totiž založen dvoustranný vztah mezi žalobcem a soudem. K tomu srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2021, sp. zn. 32 Cdo 2991/2019: „*Pro trojstranný procesněprávní vztah je příznačná jeho dynamika; vztah vzniká postupně. Nejprve podáním žaloby vzniká procesněprávní vztah mezi žalobcem a soudem, až doručením žaloby žalovanému soudem se procesněprávní vztah rozvíjí do plné podoby, neboť vznikají procesněprávní vztahy též mezi soudem a žalovaným a mezi žalobcem a žalovaným. Doručení žaloby žalovanému soudem má tedy za následek vznik procesních práv a povinností mezi žalovaným a soudem a též mezi žalovaným a žalobcem.*“

¹¹⁹ Tamtéž, str. 128.

že v rakouské právní úpravě je zavedena povinnost pravdivosti, tj. účastníci řízení musejí na dotazy soudu vysvětlit s určitými výjimkami všechny skutečnosti, tedy i ty, které pro ně nemusí být úplně příznivé,¹²⁰ a musí je vylicít pravdivě, zatímco v českém kodexu civilního práva není povinnost pravdivosti výslovně upravena.¹²¹ Ta byla v OSŘ obsažena ve znění účinném do 31. 12. 2000, kdy v § 101 odst. 1 OSŘ bylo uvedeno, že „účastníci jsou povinni přispět k tomu, aby bylo dosaženo účelu řízení zejména tím, že pravdivě a úplně vylicí všechny potřebné skutečnosti, označí důkazní prostředky a že dbají pokynů soudu.“ Přesto, že uvedené ustanovení OSŘ výslovně neobsahuje, se však odborná veřejnost shoduje na tom, že aby účastník splnil povinnost tvrzením, tj. řádně vylicil rozhodné skutečnosti, musí jít o pravdivé vylicení skutečností.¹²² Nutně si však v této souvislosti musíme klást otázku, jakým možným (nepříznivým) následkům se účastník vystavuje, pokud úmyslně uvede v řízení před soudem nepravdivé tvrzení. Odpovědí je, že jediným (byť nepochybně dosti významným) nepříznivým důsledkem pro účastníka uvádějícího nepravdivá tvrzení bude neúspěch ve věci samé a s tím související důsledky (např. povinnost k náhradě nákladů řízení, které by jinak nevznikly).¹²³

V odborné literatuře je břemeno tvrzení (shodně jako břemeno důkazní, které bude podrobně rozebráno dále) rozlišováno na objektivní a subjektivní.¹²⁴ Zatímco objektivní břemeno tvrzení určuje, jakým způsobem má soud rozhodnout, pokud nebudou určité skutečnosti v řízení žádným z účastníků tvrzeny,¹²⁵ tak subjektivní břemeno tvrzení odpovídá na otázku, který z účastníků je zatížen břemenem tvrzení ohledně které skutečnosti.¹²⁶ Subjektivní břemeno tvrzení je pak dále rozlišováno v rovině abstraktní a konkrétní,¹²⁷ nicméně uvedené pojmy budou podrobněji rozebrány v podkapitole zabývající se vztahem břemena tvrzení a břemena důkazního, neboť uvedené přívlastky – objektivní, subjektivní, abstraktní i konkrétní – jsou jak u břemena tvrzení, tak u břemena důkazního určitými korelátami, jejichž význam je velmi

¹²⁰ Ust. § 178 odst. 1 ZPO.

¹²¹ LAVICKÁ, Petra, op. cit. sub 64. Důvodová zpráva k zákonu č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, o tom, proč byla z textace zákonného ustanovení vyjmuta povinnost pravdivosti, mlčí.

¹²² LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 41, str. 583-586 či DRÁPAL, Ljubomír, BUREŠ, Jaroslav a kol., op. cit. sub 44, str. 652.

¹²³ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 41, str. 585 k tomu uvádí, že úmyslné uvádění nepravdivých skutečností se rovněž projevuje při hodnocení důkazů soudem snížením věrohodnosti toho účastníka, který nepravdivé skutečnosti tvrdil.

¹²⁴ Macur, Josef, op. cit. sub 37, str. 52 či LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 76.

¹²⁵ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 76.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

podobný.¹²⁸ Pro přehlednost alespoň (zatím) ve stručnosti lze subjektivním abstraktním břemenem tvrzení rozumět břemeno tvrzení vyplývající z objektivního břemena (tedy určuje, které skutečnosti musí tvrdit ten který účastník, aby byl ve sporu úspěšný), konkrétní břemeno tvrzení (břemeno substancování) pak vyjadřuje, které konkrétní tvrzení musí účastník podat v návaznosti na skutkový přednes protistrany.^{129, 130}

Tvrzení žalobce musí být dostatečně určité, aby bylo možné žalobě vyhovět, a tedy musí vyhovovat požadavkům § 43 a 79 OSŘ.¹³¹ Havlíček tuto vlastnost označuje jako tzv. „materiální konkrétnost,“ kdy tvrzení musí jednoznačně identifikovat skutečnosti, jež popisuje, aby mohly být přiřazeny k příslušným hmotněprávním ustanovením.¹³² O tom, které skutečnosti musí žalobce tvrdit, aby byl ve sporu úspěšný, bude pojednáno v další kapitole zabývající se důkazním břemenem. Tvrzení žalovaného, který buď popírá tvrzení uváděná žalobcem, či přednáší skutečnosti, v důsledku kterých právo žalobce nevzniklo, zaniklo, promlčelo se či jinak není vymahatelné u soudu,¹³³ musí být natolik konkrétní (substancované), nakolik je konkrétní přednes žalobce.¹³⁴ Pokud budou žalobní tvrzení vágní, stačí žalovanému prosté popírání nároku žalobce. Pokud však již budou dostatečně konkrétní, je třeba i konkrétní popírání žalovaného, který musí uvést konkrétní skutečnosti, s nimiž nesouhlasí.¹³⁵ Lavický s odkazem na jiného autora v této souvislosti hovoří o *břemenu substancování překračujícím břemeno tvrzení*, které vystihuje případ, kdy žalobce je v návaznosti na popírání žalovaného nucen dotvrdit (dovysvětlit) některé skutečnosti, ačkoliv jeho původní tvrzení by bez popírání žalovaného byla dostatečná pro to, aby jeho žalobě bylo vyhověno.¹³⁶ Žalobce tak v tomto případě zatěžuje konkrétní břemeno tvrzení (břemeno substancování), kdy je v návaznosti

¹²⁸ Havlíček in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 131 označuje to, co je v této práci označováno za objektivní a subjektivní břemeno tvrzení, souslovím „personální konkrétnost,“ která v jeho pojetí určuje, kdo je povinen tvrdit a nese tíži toho, že v řízení budou určité skutečnosti tvrzeny.

¹²⁹ Tamtéž, str. 81.

¹³⁰ Havlíček in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 133, 144 podrobuje kritice zejména koncepci „kyvadlového pojetí“ konkrétního břemena tvrzení s odůvodněním, že „nejde o kyvadlový pohyb důkazního břemene, nýbrž o existenci dvou samostatných břemenných zátěží, z nichž každá se aktivuje podle principu důkazní konduktivity samostatně na té či oné straně sporu předloženým tvrzením.“ I když s touto kritikou autor této práce nesouhlasí, není třeba se jí podle přesvědčení autora této práce dále zabývat, neboť obě pojetí popisují v podstatě totéž pouze jinými slovy.

¹³¹ K rozlišení požadavků § 43 a § 79 OSŘ viz usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 10. 2009, sp. zn. 26 Cdo 4940/2007.

¹³² JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 131.

¹³³ Macur in Macur, Josef, op. cit. sub 37, str. 38 shrnuje Rosenbergovu teorii analýzy norem vycházející ze vzájemného vztahu základní normy a protinormy.

¹³⁴ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 83.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Tamtéž.

na popírání žalovaného nucen svůj nárok konkretizovat, dovysvětlit (substancovat, např. si nevystačí jen s právními pojmy, ale musí uvést konkrétní skutkové okolnosti, z nichž odvozuje svůj nárok).¹³⁷

Konečně Lavický vyslovuje ve své publikaci velmi zajímavý názor, který stojí za bližší rozbor. Tvrdí, že žalobce musí tvrdit všechny skutečnosti odpovídající skutkovým znakům právní normy, která zakládá uplatněný nárok. Pokud následně žalovaný nebude tato tvrzení žalobce vůbec popírat, soud žalobě vyhová, aniž by prováděl dokazování.¹³⁸ Vychází z toho, že pokud žalovaný neučinil dané přednesy spornými, tak není co dokazovat, neboť se dokazují pouze skutečnosti mezi stranami sporné, jak vyplývá z § 6 a § 120 odst. 3 OSŘ.¹³⁹

Nejde o myšlenku, která by byla v českém právním prostředí zcela nová. V roce 2003 publikoval Derka shodný názor zastávaný Lavickým,¹⁴⁰ který však následně o půl roku později korigoval s následujícím odůvodněním: *Byl jsem následně poučen, že tento názor je nesprávný a že i v systému neúplné apelace platí, že všechna relevantní skutková tvrzení uvedená v žalobě jsou mezi účastníky sporná, a to bez ohledu na to, zda se k nim žalovaný vyjádří či nikoliv.*¹⁴¹ Svůj původní názor, jenž byl shodný s názorem Lavického uvedeným výše, pak učinil předmětem svých úvah *de lege ferenda*.

Chceme-li podrobit uvedený názor kritickému zkoumání, je třeba rozlišovat různé procesní situace. Za řádného průběhu sporu, kdy je žalovaný aktivní, činí podání ve věci samé, účastní se jednání, případně je i právně zastoupen, není důvodu pro to, aby soud nevycházel z tvrzení žalobce (či žalovaného), která nejsou druhou stranou zpochybněna, a ohledně daných tvrzení prováděl dokazování. Bdělý účastník logicky zpochybní tvrzení protistrany, která nejsou podle jeho mínění pravdivá. Je také zřejmé, že v ideálním případě si svědomitý soudce na počátku (případně i v průběhu) jednání tzv. zaprotokoluje nesporná (shodná) tvrzení účastníků,

¹³⁷ Tamtéž. str. 76, 83.

¹³⁸ Lavický to v publikaci LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 583 výstižně vystihuje slovy: „Právně významné skutečnosti je nutno nejen tvrdit, ale – budou-li vyžadovat důkaz (např. proto, že budou protistranou popřeny) – také dokázat...“

¹³⁹ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 82.

¹⁴⁰ In DERKA, Ladislav. Hranice neúplné apelace. Právní rozhledy. 2003, č. 6, str. 297. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online] k tomu doslova uvádí následující: „Z tohoto ustanovení [§ 118a odst. 3 OSŘ] plyne, že soud prvního stupně by postupoval chybně, kdyby s odvoláním na toto ustanovení uložil účastníkovi povinnost prokázat jeho tvrzení, které však nebylo druhým účastníkem zpochybněno (nebylo sporným). V takovém případě by vlastně sám soud začal hrát roli jedné ze stran sporu, neboť by v důsledku svého postupu „vyrobil“ sporné tvrzení, které však sporným pro druhého účastníka nebylo.⁴ Ve svých důsledcích by to znamenalo porušení zásady rovnosti účastníků v řízení...“

¹⁴¹ DERKA, Ladislav. Občanské soudní řízení a zásada neúplné apelace. Právní rozhledy. 2003, č. 12, str. 613. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online]

tj. tvrzení, která pak vezme za svá skutková zjištění podle § 120 odst. 3 OSŘ. Uvedený postup napomáhá předvídatelnosti soudního rozhodování, účastníkům (i soudu) umožňuje lépe odhadnout další průběh řízení, neboť lze určit, kterým způsobem se bude ubírat dokazování (a kterým naopak nikoliv). Nepochybně zvyšuje i důvěru účastníků ve schopnosti soudce dovést řízení ke zdárnému konci, když je z tohoto postupu soudce zřejmé, že se seznámil s obsahem spisu.

Nicméně jsem přesvědčen, že uvedeného postupu (protokolace nesporných skutečností) není *stricto sensu* třeba, a shora prezentovaný názor Lavického, resp. Derky lze považovat za správný. Z žádného ustanovení OSŘ nevyplývá, že by všechna tvrzení měla být *a priori* považována za sporná. Naopak z ustanovení § 6 OSŘ lze dovodit, že předmětem zjišťování mají být pouze sporné skutečnosti (tj. nikoliv všechny skutečnosti jsou mezi stranami sporné), přičemž ustanovení § 120 odst. 1 OSŘ je nutno vykládat právě ve spojení s ustanovením § 6 OSŘ. Stejný závěr lze učinit i z ustanovení § 118 odst. 2 OSŘ, podle něhož sdělí předseda senátu, která skutková tvrzení účastníků lze považovat za shodná (nesporná) a naopak, která právně významná tvrzení zůstala sporná. Zejména pak ustanovení § 118a odst. 3 OSŘ předpokládá poučení v těch případech, kdy účastník nenavrhl důkazy potřebné k prokázání všech jeho sporných tvrzení (tedy nikoliv tvrzení nesporných). Právě uvedené je však omezeno jedním významným korektivem, a sice tím, že soud nemůže vycházet ze zjevně nepravdivých tvrzení.¹⁴² Jazykovým a systematickým výkladem tak lze dojít k závěru, že uvedený postup OSŘ umožňuje.

Oproti tomu však v případech, kdy je rozhodováno v rozkazním řízení, bez nařízení jednání postupem podle § 115a OSŘ, kdy se žalovaný nevyjádří na výzvu soudu podle § 101 odst. 4 OSŘ nebo kdy je žalovaný v průběhu celého řízení neaktivní, shora uvedené závěry nelze podle mého přesvědčení aplikovat. A to i přesto, že např. u platebního rozkazu zákon výslovně v § 172 odst. 1 OSŘ počítá s tím, že pro jeho vydání postačuje, *je-li v žalobě uplatněno právo na zaplacení peněžité částky a vyplývá-li uplatněné právo ze skutečností uvedených žalobcem*, tj. uvedené ustanovení nevyžaduje předložení důkazů. V praxi je ale přesto zcela běžný postup, že nejsou-li k návrhu na vydání (elektronického) platebního rozkazu přiloženy důkazy prokazující nárok žalobce, není (elektronický) platební rozkaz vydán a věc se převádí do rejstříku „C“ a předkládá se soudci k dalšímu postupu. Proč tomu tak ale je?

¹⁴² LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 585-586.

V případech „neběžného“ průběhu řízení, tj. za situace, kdy je žalovaný z nějakého důvodu neaktivní či věc není projednána při jednání v přítomnosti účastníka, nelze podle mého soudu pominout společenský rozměr soudního rozhodování, který se do rozhodovací činnosti soudu propisuje. Pokud by pravidelně bylo vyhovováno takovým návrhům žalobců, kteří by ke svým návrhům nepřikládali ani jediný důkaz, v řízeních, ve kterých by žalovaný nebyl aktivní, protože mu bylo např. doručováno fikcí, vytvářel by se prostor pro zneužívající praktiky některých subjektů, které by mohly žalovat fiktivní nároky spoléhajíc se na nečinnost strany žalované.¹⁴³ Jsem si vědom toho, že metodologicky konzistentní a bezrozporné by bylo, pokud bych zastával názor, že i v těchto případech jsou dostačující tvrzení, která žalovaný nespornuje. Nelze ale odhlédnout od společenské reality, která rozhodování pouze na základě tvrzení v případech, kdy se žalovaný nevyjádřil, vylučuje.¹⁴⁴ Uvedenému názoru pak konvenují i komparativní poznatky, kdy rakouský ZPO upravuje v ustanoveních § 266 a § 267 uvedenou problematiku obdobně, tedy že lze vycházet i z konkludentně uznaných tvrzení, pokud to neodporuje obsahu podání protistrany. K tomu blíže odkazují kapitoly 5.2. této práce.

2.2. Povinnost důkazní a břemeno důkazní

Kromě povinnosti tvrzení je další důležitou povinností účastníka povinnost označit důkazy k prokázání svých tvrzení,¹⁴⁵ neboť bez splnění této povinnosti by účastník nemohl být ve sporu úspěšný mimo poměrně vzácné situace, kdy by druhá strana označila všechna jeho tvrzení za nesporná a na základě těchto tvrzení by účastník dosáhl (v závislosti na svém procesním postavení) buď úspěšného uplatnění nároku, nebo úspěšného uplatnění obrany. Tato povinnost je označována jako povinnost důkazní, která se vždy vztahuje k určité účastníkem tvrzené skutečnosti.¹⁴⁶ Zatěžuje přitom oba (všechny) účastníky řízení,¹⁴⁷ a to vždy k tvrzením, z nichž

¹⁴³ V této souvislosti je nutné upozornit i na novelizaci provedenou zákonem č. 180/2024 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o hromadném občanském řízení soudním, kterou se umožnilo náhradní doručování (elektronických) platebních rozkazů v případech, kdy je doručováno do datové schránky účastníka. Lze důvodně předpokládat, že tak stoupne počet vydaných (elektronických) platebních rozkazů, kterou nebudou následně rušeny pro nemožnost doručení. Požadavek na prokázání nároku žalobce tak je minimálně v rozkazním řízení o to naléhavější.

¹⁴⁴ Jirsa in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 221 hovoří o tom, že v současném soudnictví je neformálně vytvářena kategorie tzv. „slabší strany sporu,“ která není upravena zákonem, ale s ohledem na okolnosti případů je těmto skupinám osob poskytováno určité zvýhodnění. Jedná se zejména o situace, kdy by obecná pravidla dělení důkazního břemena (a břemena tvrzení) mohla být v rozporu s právem na spravedlivý proces. I když to, co uvádí Jirsa, bezesbýtku nedopadá na závěr činěný v této práci o potřebě dokazování nepopřených tvrzeních, lze na tom ilustrovat současný myšlenkový proud odklonit se od obecných procesních pravidel tak, aby bylo dosaženo spravedlivého rozhodnutí.

¹⁴⁵ Ustanovení § 101 odst. 1 písm. b) ve spojení s ust. § 120 odst. 1 OSŘ.

¹⁴⁶ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 250.

¹⁴⁷ Tamtéž.

buď odvíjejí svůj nárok, nebo na nichž staví proti uplatněnému nároku obranu. Stejně jako povinnost tvrzení je i povinnost důkazní doprovázena odpovídajícím břemenem, a sice břemenem důkazním.¹⁴⁸

Důkazní břemeno v nejobecnějším slova smyslu „*lze vymezit jako procesní odpovědnost účastníka za to, že soudu budou rozhodné skutečnosti, k nimž se důkazní břemeno vztahuje, prokázány.*“¹⁴⁹ Nejedná se však o definici vyčerpávající, která by vystihovala všechny roviny pojmu důkazního břemena tak, jak je v odborné literatuře propracován. Pojem důkazního břemena v sobě zahrnuje hned několik institutů majících různý obsah, a důkazní břemeno tak lze označit za vnitřně strukturovaný pojem.¹⁵⁰ Jednotlivé roviny důkazního břemena pak budou předmětem výkladu následujících podkapitol. Jsou jimi objektivní důkazní břemeno, subjektivní důkazní břemeno a (konkrétní) břemeno vedení důkazu.¹⁵¹

V odborné literatuře panoval spor o to, zda je důkazní břemeno institutem práva hmotného, či práva procesního. Zastánci hmotněprávní povahy důkazního břemena argumentují, že skutečnosti, ohledně nichž nese účastník důkazní břemeno, jsou určovány hmotným právem a jsou tedy i upraveny v kodexech hmotného práva (tzv. materiální pojetí důkazního břemena).¹⁵² Rovněž tato pravidla určují obsah soudního rozhodnutí, a proto musí být důkazní břemeno a normy ho tvořící hmotněprávní povahy.¹⁵³ Oproti tomu procesualisté chápající důkazní břemeno jako procesní institut poukazují na autonomnost procesních vztahů na právu hmotném s tím, že účinky důkazního břemena se mohou projevit jen a pouze v rámci procesních vztahů.¹⁵⁴ Chápání důkazního břemena jako institutu procesního práva pak v současné době u předních českých procesualistů jednoznačně převážilo,¹⁵⁵ a to zejména s ohledem na samostatnost civilního procesu, když mimo procesní vztahy vznikající v rámci civilního procesu a směřující k „*poskytování ochrany soukromoprávním a některým jiným právním vztahům*“¹⁵⁶ ztrácí důkazní břemeno své hlavní poslání, tj. určení, jakým způsobem má soud

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 19.

¹⁵¹ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 19. V této práci bude pracováno s terminologií Lavického z citované publikace, neboť podle přesvědčení autora této práce nejpřesněji vystihuje jednotlivé aspekty důkazního břemena.

¹⁵² Macur, Josef, op. cit. sub 37, str. 156.

¹⁵³ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 241.

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 240-241.

¹⁵⁵ Shodně též DRÁPAL, Ljubomír, BUREŠ, Jaroslav a kol., op. cit. sub 43, str. 865.

¹⁵⁶ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 34.

v konkrétní věci rozhodnout. S tímto názorem lze zcela souhlasit, neboť mimo rámec procesních vztahů nemá důkazní břemeno praktické uplatnění.

2.2.1. Objektivní důkazní břemeno

Objektivní důkazní břemeno vyjadřuje podle odborné literatury buď to, co je třeba v řízení prokázat bez ohledu na podíl stran,¹⁵⁷ nebo ve prospěch koho má být rozhodnuto v situaci, kdy nejsou prokázány určité skutečnosti významné pro konkrétní řízení (stav *non liquet*).¹⁵⁸ Uvedená vymezení objektivního důkazního břemena přitom nejsou v rozporu, ba naopak se doplňují a vyjadřují komplexní povahu objektivního důkazního břemena. Určité skutečnosti je vzhledem ke konkrétnímu nároku uplatněnému žalobcem a případné obraně žalovaného prokázat. Nebudou-li některé skutečnosti v řízení prokázány, je soud povinen i v těchto případech rozhodnout, jinak by došlo k odepření spravedlnosti (*denegatio iustitiae*).

Stavem *non liquet* je stav, kdy výsledky hodnocení důkazů vytvářejí „podmínky pouze pro úsudek, že je možné (více či méně pravděpodobné), že se dokazovaná skutečnost stala, a připouští-li tedy i možnost (větší či menší pravděpodobnost) toho, že se dokazovaná skutečnost naopak nestala, nelze učinit závěr o pravdivosti této skutečnosti.“¹⁵⁹ Stav *non liquet* tedy nastane tehdy, pokud soudce nebude vnitřně přesvědčen o určitých skutečnostech, případně se tyto skutečnosti nebudou jevit jako velmi pravděpodobné (soudce bude mít ohledně nich rozumné pochybnosti). Po provedeném dokazování pak mohou nastat v zásadě tři situace: buď bude důkaz o určité skutečnosti podán, tj. soudce bude mít určitou skutečnost za prokázanou, nebo bude mít soud naopak za prokázané, že se určitá skutečnost nestala. Třetí možností je pak stav, kdy tvrzení účastníka nebude ani prokázáno, ani vyvráceno (stav *non liquet*). V těchto případech pak bude soud rozhodovat podle pravidel objektivního důkazního břemena.

Objektivní důkazní břemeno je integrální a jednou z nejvýznamnějších součástí civilního procesu. Občas bývá označováno za „páteř civilního procesu,“ neboť (spolu)vytváří základní strukturu toho, jak bude v řízení dokazováno.¹⁶⁰ Názory některých procesualistů zastávajících prosté pravděpodobnostní teorie míry důkazu, při nichž by bylo (objektivní) důkazní břemeno

¹⁵⁷ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 251. Obdobné vymezení podává s odkazem na Faschinga Macur in Macur, Josef, op. cit. sub 37, str. 10.

¹⁵⁸ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 249.

¹⁵⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 5. 2016, sp. zn. 30 Cdo 5750/2015.

¹⁶⁰ Macur, Josef, op. cit. sub 37, str. 12.

potlačeno na úkor míry důkazu,¹⁶¹ lze označit minimálně v českých poměrech za překonané. Jak bylo uvedeno výše v této práci, pouhá převažující pravděpodobnost některého tvrzení nestačí pro to, aby byla dosažena potřebná míra důkazu. Pouze převážně pravděpodobné skutečnosti nelze označit za spolehlivě zjištěné ve smyslu § 6 OSŘ.

Jakým způsobem je objektivní důkazní břemeno rozděleno mezi účastníky řízení, tedy k čí tíži půjde, pokud některé skutečnosti zůstanou neprokázány, tomu se budou věnovat další kapitoly této práce.

2.2.2. Subjektivní důkazní břemeno

Zatímco objektivní důkazní břemeno má význam zejména pro soud, neboť mu poskytuje pravidla pro rozhodnutí v případech, kdy rozhodný skutkový stav zůstal neobjasněn, je subjektivní důkazní břemeno významné zejména pro účastníky řízení. Lavický uvádí, že „*subjektivní důkazní břemeno určuje, která procesní strana si má aktivně počínat ohledně prokázání určité skutečnosti (znaku skutkové podstaty právní normy), tj. kdo má navrhnout důkaz k jejímu prokázání.* Je rovněž označováno i jako břemeno vedení důkazu.¹⁶² Mezi účastníky řízení je rozděleno podle „*pravidel dělení objektivního důkazního břemena,*“¹⁶³ neboť je jeho korelát. ¹⁶⁴ Jinými slovy si lze vztah objektivního a subjektivního důkazního břemena připodobnit ke dvěma stranám jedné mince, kdy subjektivní důkazní břemeno nutně musí svým rozsahem a způsobem rozdělení mezi účastníky řízení odpovídat objektivnímu důkaznímu břemenu.¹⁶⁵

Existence subjektivního důkazního břemena umožňuje práva znalým účastníkům či jejich právním zástupcům zvolit vhodný procesní postup v řízení. Na základě rozdělení objektivního důkazního břemena strany mohou zvážit, zda se jim podaří „unést“ jejich subjektivní důkazní břemeno ohledně tvrzení, která jim umožní spor vyhrát. Potenciálnímu žalobci pak například umožní před podáním žaloby posoudit, zda má žalovaný k dispozici proti jeho nároku

¹⁶¹ Tamtéž, str. 109-110.

¹⁶² LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 51.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Macur, Josef, op. cit. sub 50, str. 41.

¹⁶⁵ Bureš in DRÁPAL, Ljubomír, BUREŠ, Jaroslav a kol., op. cit. sub 44, str. 865 nerozlišuje mezi objektivním a subjektivním důkazním břemenem a uvádí jako nadpis předmětné podkapitoly „*Důkazní břemeno jako procesní odpovědnost účastníka za výsledek dokazování,*“ tedy odkazuje na subjektivní důkazní břemeno, zatímco v textu pak uvádí, že „*Důkazní břemeno je tedy institutem, který soudu umožňuje rozhodnout o věci samé v tzv. důkazní nouzi,*“ tedy nadále již pojednává o objektivním důkazním břemenu. Na uvedeném je právě (i přes lehce nepřesné teoretické vymezení) vidět úzká spojitost objektivního a subjektivního důkazního břemena.

odpovídající obranu a zda tuto jeho obranu bude schopen vyvrátit. Je nutné si uvědomit, že ve sporném řízení ovládaném projednací zásadou jsou účastníci povinni správně určit jejich subjektivní důkazní břemeno. Soud je sice může poučit o nedostacích jejich tvrzení, avšak primární aktivita spočívá na účastnících řízení. Na uvedeném je tak zřejmé, proč je dokazování a důkazní břemeno označováno za *páteř civilního procesu*. Dokazování je, nejde-li výlučně o spor ve výkladu právních ustanovení, podstatou celého nalézacího sporného řízení, na které je přirozeně směřována hlavní pozornost.

Je otázkou, zda se dá o subjektivním důkazním břemenu hovořit i v řízení ovládaném vyšetřovací zásadou. V zásadě panuje shoda na tom, že v těchto řízeních o subjektivním důkazním břemenu (resp. důkazním břemenu jako celku) nelze pojmově vůbec uvažovat.¹⁶⁶ Nicméně pokud účastník neposkytuje v těchto řízeních soudu potřebnou součinnost nebo nepředkládá soudu skutková tvrzení a neoznačuje důkazy k jejich prokázání,¹⁶⁷ jsou pro něj nezřídka kdy důsledky obdobné jako ve sporném řízení při neunesení důkazního břemena. To lze ilustrovat na v praxi nejfrekventovanějším civilním řízením, v němž se uplatňuje vyšetřovací zásada, a sice na řízení ve věcech péče soudu o nezletilé. Pokud bude mezi rodiči spor o to, do péče kterého rodiče bude jejich společné dítě svěřeno, bude mít každý rodič nepochybně snahu předkládat tvrzení a označovat důkazy k prokázání toho, že právě do jeho péče by mělo být dítě svěřeno. Pokud by tak ale jeden z rodičů neučinil, zůstal by soud odkázán v podstatě na obvyklou sadu důkazů, které si v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé zpravidla žádá (vyjádření školy, praktického lékaře apod.), a dále (mimo sdělení dítěte a stanoviska opatrovníka) na důkazy navržené druhým z rodičů, který s pravděpodobností hraničící s jistotou nebude navrhopvat důkazy, které by mu nebyly ku prospěchu. Soudní rozhodnutí pak může znít tak, že se dítě svěřuje do péče toho rodiče, který byl v řízení procesně aktivní a poskytoval soudu potřebnou součinnost. I když je v tomto řízení primárním objektem ochrany zájem dítěte, z pohledu rodiče, do jehož péče dítě nebylo svěřeno, jsou důsledky velmi obdobné situaci, kdy účastník ve sporném řízení neunes své důkazní břemeno.

Vymezení subjektivního důkazního břemena tak, jak bylo dosud podáno, bývá v odborné literatuře označováno též jako abstraktní důkazní břemeno, neboť kromě toho je rozeznáváno též konkrétní důkazní břemeno (konkrétní břemeno vedení důkazu).¹⁶⁸ O něm bude pojednáno v další podkapitole.

¹⁶⁶ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 257 či LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 59.

¹⁶⁷ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 62.

¹⁶⁸ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 64.

2.2.3. Konkrétní břemeno vedení důkazu

Subjektivní důkazní břemeno bývá v odborné literatuře rozlišováno na abstraktní, jehož výklad byl podán výše, a konkrétní, kterým se bude zabývat tato podkapitola. Kdo je zatížen konkrétním břemenem vedení důkazu, závisí (na rozdíl od abstraktního důkazního břemena) na aktuální skutkové a důkazní situaci.¹⁶⁹ Jinými slovy tedy jde o *průběžné hodnocení důkazů soudcem*,¹⁷⁰ jež určuje, která ze stran má v danou chvíli vést důkaz.

Samotná existence konkrétního břemena vedení důkazu bývá občas v právním prostředí zpochybňována. Kritici této koncepce tvrdí, že k žádnému kyvadlovému přesouvání důkazního břemena docházet nemůže.¹⁷¹ Tyto názory je ale nutné odmítnout. Za tímto účelem můžeme uvést příklad žaloby o zaplacení peněžité částky, kdy na samém počátku je konkrétní břemeno vedení důkazu na žalobci, neboť ve fázi podání žaloby konkrétní břemeno vedení důkazu koresponduje s objektivním důkazním břemenem.¹⁷² Žalovaný pak v rámci vyjádření k žalobě musí uvést skutečnosti, které nárok žalobce vyvracejí. Může uvádět již zmíněné skutečnosti způsobující zánik práva žalobce, zabraňující jeho vzniku či jeho uplatnitelnosti,¹⁷³ nebo popírat žalobcem tvrzené skutečnosti. Žalovaný tedy např. namítne, že dluh již byl zaplacen a předloží za tímto účelem žalobcem podepsané potvrzení o zaplacení dluhu. Konkrétní břemeno vedení důkazu se pak opět přesouvá na žalobce, který musí označit důkazy k prokázání toho, že dluh zaplacen nebyl (např. zpochybněním pravosti podpisu na žalovaným předloženém potvrzení). Z uvedeného příkladu je zjevné, že konkrétní důkazní břemeno má své opodstatnění a přesouvá se v průběhu řízení z jednoho účastníka na druhého (resp. může se přesouvat). Je třeba si také uvědomit, že konkrétní břemeno vedení důkazu je otázkou skutkovou, nikoliv právní, a ačkoliv na samém počátku koresponduje s objektivním důkazním břemenem, tak poté na něm již není nijak závislé.¹⁷⁴

Nelze pak ani souhlasit s tím, že zákon neupravuje žádné dotvrzování a že účastník může dotvrzovat především na základě adresného poučení soudu.¹⁷⁵ Obecně sice platí, že účastník je povinen v žalobě ve smyslu § 79 odst. 1 OSŘ či v navazujících vyjádřeních podle § 101 odst.

¹⁶⁹ SVOBODA, Karel. Řízení v prvním stupni: civilní proces z pohledu účastníka. Praktická knihovna (C.H. Beck). Praha: C.H. Beck, 2019, str. 461-467. ISBN 978-80-7400-733-0. [dostupné online v Beck-online]

¹⁷⁰ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 64.

¹⁷¹ JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 133.

¹⁷² LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 70.

¹⁷³ Tamtéž, str. 154.

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 133.

¹⁷⁵ JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 133.

1 písm. a) OSŘ uvést všechny pro rozhodnutí věci významné skutečnosti, ale nelze rozumně po účastnících požadovat, aby předem tvrdili veškeré možné varianty tvrzení, které může do řízení vnést druhá strana. Ustanovení § 118b odst. 1 *in fine* OSŘ pak výslovně uvádí situace, kdy lze rovněž k dotvrzování přistoupit. Zejména je (z hlediska rozebírané matérie) podstatné ustanovení, že lze přihlédnout ke skutečnostem a důkazům i po zákonné koncentraci řízení v ten okamžik, kdy je jimi zpochybnována *věrohodnost provedených důkazních prostředků*.¹⁷⁶

Z právě uvedeného však zároveň vyplývá, že nelze souhlasit s pojetím redukujícím význam konkrétního důkazního břemena na vztah „důkaz-protidůkaz.“¹⁷⁷ Tento přístup by to, co je označováno konkrétním důkazním břemenem, redukoval na pouhé popírání skutečností tvrzených žalobcem, kdy by účastník měl možnost v podstatě pouze tvrdit, že skutkový děj se neodehrál tak, jak jej tvrdí žalobce, resp. se odehrál jinak. Žalovaný však ale může souhlasit, že se určitý děj odehrál tak, jak ho tvrdí žalobce. Nemusí však souhlasit s jeho nárokem, když může např. tvrdit, že právo žalobce zaniklo nebo že jsou zde další skutečnosti, pro které žalobce nemůže své právo uplatnit.

Aby mohlo mít konkrétní břemeno vedení důkazu praktický užitek a nebylo jen imaginárním konstruktem, který by se „virtuálně“ odehrával v myslích účastníků a jejich zástupců, je nutné ono průběžné hodnocení důkazů soudcem účastníkům řízení sdělit. Standardně se účastníci dozvídají toto průběžné hodnocení důkazů soudem při tom, kdy soud sděluje v rámci předvídatelnosti soudního rozhodování svůj tzv. předběžný (právní) názor, případně jej účastníci mohou zjistit prostřednictvím poučovací povinnosti soudu, kdy soud poučuje podle § 118a odst. 1, 3 OSŘ toho účastníka, jehož skutkové přednesy nebyly dosud dostatečné nebo jehož tvrzení nebyla dosud prokázána. Na právě uvedeném vztahu konkrétního břemena vedení důkazu s poučovací povinností ve smyslu § 118a OSŘ lze však výstižně ilustrovat důležitost

¹⁷⁶ Nejvyšší soud konstatoval v rozsudku ze dne 16. 7. 2003, sp. zn. 21 Cdo 818/2003, co se rozumí zpochybněním věrohodnosti provedených důkazních prostředků: „*Zpochybněním věrohodnosti důkazních prostředků se v první řadě rozumí tvrzení a pomocí důkazů prokázání takových skutečností, které vyvrací závěry soudu prvního stupně o tom, že určitý důkazní prostředek je nevěrohodný (a že proto z něj nelze při zjišťování skutkového stavu věci vycházet) nebo že je věrohodný (a že tedy je třeba na něm vybudovat zjištění skutkového stavu), popřípadě které vedou k závěru, že důkazní prostředek měl být správně z hlediska své věrohodnosti hodnocen soudem prvního stupně jinak. Zpochybnění věrohodnosti důkazních prostředků může spočívat i na takových skutečnostech, které - kdyby byly prokázány - mohou mít samy o sobě nebo ve spojení s již známými skutečnostmi jen vliv na hodnocení provedených důkazních prostředků, z nichž vychází rozhodnutí soudu prvního stupně, z hlediska jejich věrohodnosti. Věrohodnost důkazního prostředku může být zpochybněna například tehdy, bude-li tvrzeno a prokázáno, že svědek vypovídal o věci pod vlivem návodu nebo výhrůžky (tedy "křivě"), že listina je ve skutečnosti falzifikátem apod. Nejde však o zpochybnění věrohodnosti důkazního prostředku, jestliže účastník uvede v odvolání proti rozhodnutí soudu prvního stupně nebo za odvolacího řízení skutečnosti či navrhne důkazy, pomocí kterých má být skutkový stav věci zjištěn jinak, než jak ho zjistil soud prvního stupně na základě jím provedeného hodnocení důkazů.*“

¹⁷⁷ Macur, Josef, op. cit. sub 37, str. 18.

a nezbytnost konkrétního důkazního břemena, které má významný praktický vliv při uplatňování nebo bránění práv účastníků v civilním soudním řízení.

2.3. Vztah břemena tvrzení a důkazního břemena

Výše byl podán výklad jak o břemenu tvrzení, tak o břemenu důkazním, a to včetně povinností jim odpovídajícím. V odborné literatuře a rozhodovací praxi lze však vysledovat nejednotu ohledně toho, jaký je jejich vzájemný vztah, tedy zda povinnost a břemeno tvrzení předchází povinnosti a břemenu důkaznímu, či zdali je to naopak.

Lavický označuje za silně nesprávný názor vyjádřený v rozsudku velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 20. 6. 2012, sp. zn. 31 Cdo 619/2011, v němž Nejvyšší soud uvedl, že *„rozsah důkazní povinnosti je ve sporném řízení zásadně určen rozsahem povinnosti tvrdit skutečnosti, neboť aby mohl účastník nějakou skutečnost prokázat, musí ji nejdříve tvrdit.“* Lavický tvrdí, že *„subjektivní břemeno tvrzení nese strana, která je zatížena objektivním důkazním břemenem.“* Vyplyvá tedy z objektivního důkazního břemena, která tvrzení má jedna nebo druhá strana učinit.¹⁷⁸ Je si přitom vědom toho, že ve sporném řízení mohou být dokazovány pouze skutečnosti, které byly stranami učiněny součástí řízení, případně vyšly najevo jinak.¹⁷⁹ Havlíček a Jirsa k tomu uvádí, že každý proces je založen *„na prioritě teze (tvrzení) a sekundaritě dokazování. Nejprve je třeba tvrdit (předložit tezi), poté lze dokazovat.“*¹⁸⁰

Uvedený rozpor je ale pouze domnělý, protože oba názorové proudy vycházejí z odlišného přístupu. Zatímco názor vyjádřený v citovaném rozhodnutí Nejvyššího soudu i pohled Havlíčka a Jirsy vychází z čistě procesního pohledu bez ohledu na hmotněprávní nárok účastníka, Lavický vychází z modelu určitého ideálního (uvědomělého) účastníka, který bude tvrdit skutečnosti, které jsou mu ku prospěchu.

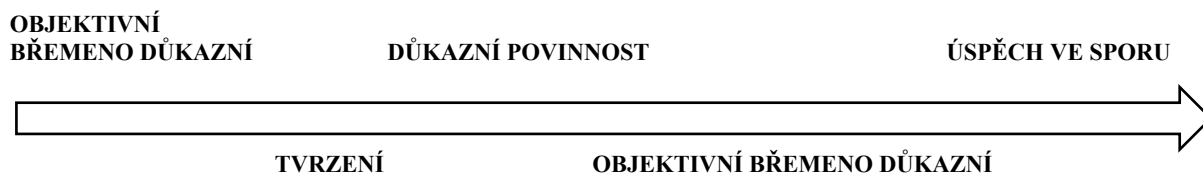
Je zřejmé, že předmětem dokazování mohou být pouze účastníky tvrzené skutečnosti. Pokud chce ale účastník dosáhnout toho, co je účelem civilního procesu, tj. ochrany svých subjektivních práv (ať již v pozici žalobce či žalovaného), bude tvrdit a prokazovat skutečnosti, které mu v případě jejich prokázání zajistí úspěch ve sporu. Určení skutečností, jež má účastník tvrdit, pak vyplývají z pravidel rozdělení objektivního důkazního břemena. Sousedí rozsah

¹⁷⁸ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 78.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 119, 244.

důkazní povinnost vyjádřený v rozhodnutí Nejvyššího soudu proto nelze ztotožňovat s pojmem důkazního břemena. Vzájemný vztah uvedených institutů lze nejlépe vyjádřit na lineární ose následovně:

Objektivní břemeno důkazní se na uvedené ose promítne dvakrát – poprvé v rámci předběžné úvahy účastníka, které skutečnosti má vnést do řízení, podruhé při hodnocení důkazů soudem, zda účastníci prokázali svá tvrzení. Za nejvíce odpovídající lze proto považovat názor Bureše o vzájemné jednotě povinností tvrzení a důkazní,¹⁸¹ který uvádí, že „*rozsah důkazní povinnosti je určen rozsahem povinnosti tvrdit skutečnosti...*“ Přitom však dále uvádí, že účastník tvrdí skutečnosti v tom rozsahu, který je určen právním předpisem, podle něž se má žaloba posuzovat.¹⁸²

2.4. Základní pravidlo dělení důkazního břemena

Současná právní teorie i praxe považuje za základní pravidlo dělení důkazního břemena vycházející z teorie analýzy norem německého procesualisty Leo Rosenberga, které zní, že „*každou procesní stranu tíží důkazní břemeno ohledně skutkových předpokladů jí příznivé právní normy.*“¹⁸³ Jinými slovy lze toto základní pravidlo vyjádřit tak, že „*žalobce musí tvrdit skutečnosti, které jeho právo zakládají, zatímco žalovaný má tvrdit fakta, která požadavek uplatněný žalobcem vylučují nebo zpochybňují.*“¹⁸⁴ Historicky byla vytvořena celá řada dalších teorií, podle nichž mělo být důkazní břemeno děleno, avšak téměř žádná z nich se v současnosti neuplatňuje.¹⁸⁵

¹⁸¹ DRÁPAL, Ljubomír, BUREŠ, Jaroslav a kol, op. cit. sub 43, str. 653.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 144.

¹⁸⁴ SVOBODA, Karel, op. cit. sub 169, str. 449-461.

¹⁸⁵ Macur in MACUR, Josef. Dělení důkazního břemena v civilním soudním sporu. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996, str. 30-64. ISBN 80-210-1403-2, zmiňuje např. *teorii negativní*, podle níž se nedokazují negativní skutečnosti, *teorii trvání*, jež vycházela ze vztahů trvání a změny, *teorii prezumpční* uplatňující vyvratitelné domněnky, *teorii zvláštních skutečností* rozdělující důkazní břemeno mezi účastníky podle toho, zda tvrdí obecné či zvláštní skutečnosti, *teorii speciální*, podle níž k uplatnění práva stačí dokázat speciální skutečnosti, které jsou předpokladem jeho vzniku, nevztahuje se však na předpoklady obecné, *teorii kauzální*, která vyžadovala prokázání skutečností, jež byly bezprostřední příčinou vzniku, změny či zániku práva apod. Významnější je pak *teorie minimální*, která teorii analýzy norem uplatňující se v současnosti doplňuje v tom směru, že určuje, které

Skutečnosti, které normy jsou příznivé žalobci a které žalovanému, jsou podle normové teorie tradičně určovány na základě principu „pravidla a výjimky.“¹⁸⁶ Žalobce proto musí tvrdit a prokazovat tzv. základní (též nárokovou) normu, která právo zakládá.¹⁸⁷ Žalovaný oproti tomu má v případě, kdy chce být ve sporu úspěšný a dosáhnout zamítnutí žaloby,¹⁸⁸ na výběr několik možností, jakým bude v řízení postupovat. Buď se může omezit na popírání skutečností tvrzených žalobcem, tedy popírat skutečnosti zakládající právo žalobce, nebo tvrdit a prokazovat tzv. protinormu, která působí proti normě základní.¹⁸⁹ Ta způsobuje buď zánik práva, zánik jeho uplatnitelnosti, nebo již od počátku vzniku práva zabraňuje (viz dále).¹⁹⁰

Z principu pravidla a výjimky, z něhož vychází teorie analýzy norem, lze rovněž dovodit, v jakém rozsahu je žalobce povinen tvrdit a prokazovat jemu příznivé skutečnosti. Žalobci stačí prokazovat tzv. „*minimální skutkovou podstatu*,“ zjednodušeně řečeno základní normu, zatímco eventuální skutečnosti způsobující zánik práva, zánik jeho uplatnitelnosti či nemožnost jeho vzniku, tedy tzv. „*výjimkovou skutkovou podstatu*,“ prokazuje žalovaný.¹⁹¹

Právě uvedené lze ilustrovat na příkladu, kdy zapůjčitel a vydlužitel uzavřou mezi sebou smlouvu o zápůjčce. Strany si ujednají, že zapůjčitel zapůjčí vydlužiteli částku 100 000 Kč, tuto částku mu poskytne a vydlužitel se zaváže mu ji vrátit do 2 měsíců. Ve smyslu § 2392 odst. 2 OZ si strany rovněž ujednají, že spolu se splacením jistiny zápůjčky zaplatí vydlužitel zapůjčiteli úrok ve výši 5 % ze zapůjčené částky. V případě, že by vydlužitel svoje závazky nesplnil a zapůjčitel by se svých nároků domáhal soudně, stačilo by zapůjčiteli v procesním postavení žalobce prokázat skutkové předpoklady ustanovení § 2390 OZ, tedy že byla smlouva uzavřena, že žalovanému poskytl uvedenou částku a že si sjednali stanovený úrok a dobu splatnosti. Pokud by chtěl vydlužitel dosáhnout zamítnutí žaloby s odůvodněním, že byl zapůjčitelem např. uveden v omyl, že pohledávka zapůjčitele zanikla započtením nebo

skutečnosti tvořící základní normu je třeba prokazovat. Dosti odlišnou oproti ostatním teoriím je *teorie účelová*, která odmítala neměnnost důkazního břemena a určení, kdo bude v konkrétním případě zatížen důkazním břemenem, ponechávala na soudci. Ačkoliv tato teorie vychází z ideje spravedlnosti, je třeba ji v poměrech současného civilního procesu odmítnout, neboť by byla v rozporu se zákazem soudcovské libovůle a zásadou předvídatelnosti soudního rozhodování.

¹⁸⁶ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 153.

¹⁸⁷ Lavický in LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 165 správně upozorňuje, že základní normu nemusí vždy prokazovat žalobce, a to např. u negativní určovací žaloby, avšak zpravidla tomu tak bude, a proto i tato práce s uvedeným východiskem pracuje.

¹⁸⁸ Záměrně jsou pomíjeny situace, kdy žalovaný nárok proti němu uplatňovaný uzná, nebo zůstane nečinný.

¹⁸⁹ Holas in DOBROVOLNÁ, Eva, HAVLÍK, David, KRÁLÍK, Michal a kol. Pocta Jiřímu Spáčilovi. Beckova edice právo. Praha: C.H. Beck, 2023, str. 127-136. ISBN 978-80-7400-920-4. [dostupné online v Beck-online].

¹⁹⁰ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 154.

¹⁹¹ Tamtéž, str. 156.

že vydlužitel nebyl způsobilý smlouvu o zápůjčce uzavřít, bylo by na něm, aby rozhodné skutečnosti tvrdil a prokazoval. Žalobce tak nemusí tvrdit a prokazovat, že nebyly splněny všechny myslitelné skutečnosti, které by způsobovaly, že jeho nárok zanikl, nelze ho uplatnit či vůbec nikdy nevznikl. To vzhledem k základnímu pravidlu dělení důkazního břemena tak, jak ho chápe teorie analýzy norem vycházející ze vztahu pravidlo-výjimka, prokazuje žalovaný.

Z Rosenbergovy teorie analýzy norem pak vychází i současná česká rozhodovací praxe. Podle rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2023, sp. zn. 23 Cdo 2051/2022, Nejvyšší soud již „v minulosti opakovaně (srov. např. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 26. 2. 2013, sp. zn. 22 Cdo 3108/2010, ze dne 14. 8. 2020, sp. zn. 22 Cdo 1287/2020, a ze dne 27. 7. 2022, sp. zn. 22 Cdo 3070/2021) vyložil, že při řešení otázky důkazního břemene vychází z tzv. Rosenbergovy teorie dělení důkazního břemene, označované jako teorie analýzy norem, která je i současnou civilistickou doktrínou považována za primární a odpovídající procesním pravidlům obsaženým v účinném občanském soudním řádu ...“ V usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. 2. 2023, sp. zn. 28 Cdo 3427/2022, pak uvedl, že „v souladu se základním pravidlem dělení důkazního břemene v občanském soudním řízení sporném je na tom, kdo se dovolává účinků pro sebe příznivé právní normy, aby prokázal její skutkové podmínky. Při úvaze, které normy mají být pokládány za příznivé žalobci a které žalovanému, se vychází z principu stavby norem, který je dán vzájemným postavením tzv. základní normy (někdy označované i jako „nároková norma“) a protinormy. Základní norma přitom zakládá určitý právní nárok či právo a žalobce je zatížen důkazním břemenem ohledně všech znaků její skutkové podstaty, ledaže by pro některý z nich platilo zvláštní pravidlo dělení důkazního břemene.“

Jak bylo výše několikrát uvedeno, protinormy lze dělit do třech kategorií podle jejich účinků, a to: a) způsobující zánik práva, b) zabraňující uplatnitelnosti práva, c) zabraňující vzniku práva. Společné jim je, že žalovaný nezpochybňuje (alespoň ne zcela) skutečnosti tvrzené žalobcem, ale přidává k nim další skutečnosti, které způsobují nedůvodnost žalobního návrhu.

Protinorem způsobujících zánik práva je celá řada. Lze mezi ně zařadit různé způsoby zániku závazků (§ 1908 an. OZ), a to např. splnění dluhu, započtení, prominutí dluhu, odstoupení od smlouvy, následnou nemožnost plnění apod. Vyznačují se tím, že následky předpokládané základní normou nastaly, avšak ty následně vzhledem k působení protinormy zanikly.¹⁹²

Protinormy zabraňující uplatnitelnosti práva způsobují, že se práva nelze úspěšně dovolat před soudem. Takovouto povahu má námitka započtení, kvůli níž právo sice nezaniká, ale stává se

¹⁹² Tamtéž.

z něj soudně nevymahatelná naturální obligace. Lavický rozlišuje tyto protinormy na peremptorní a dilatorní podle trvání jejich účinků. Zatímco dilatorní námitky způsobují, že právo nelze uplatnit dočasně (námitka nesplnění smlouvy v případě synallagmatického závazku),¹⁹³ peremptorní protinormy (námitky) způsobují trvalou neuplatnitelnost práva (námitka promlčení).^{210, 211}

Konečně protinormy zabráňující samotnému vzniku práva jsou specifickými námitkami v tom smyslu, že „brání od počátku tomu, aby nastaly právní následky předpokládané základní normou.“¹⁹⁴ Uvedené znamená, že ačkoliv jsou naplněny skutkové předpoklady základní normy, tak nenastává právní následek touto základní normou předvídaný, neboť je zde ještě jiná skutečnost, která vzniku práva zabráňuje. Typickým příkladem je uzavření smlouvy člověkem, který k tomu není dostatečně způsobilý.¹⁹⁵ Dále lze tyto protinormy rozpoznat i ze samotného textu zákona, když jsou uvedeny slovy „ledaže“, „to neplatí“ apod.¹⁹⁶

Lze si povšimnout, že Nejvyšší soud v citovaném rozsudku sp. zn. 23 Cdo 2051/2022 zcela pomíjí protinormy zabráňující uplatnitelnosti práva, kdy cituje Macura a uvádí, že „základní norma zakládá určitý právní nárok či právo. Protinorma se pak vyznačuje tím, že působí ve dvojitým možném směru proti normě základní. Bud' zabráňuje vzniku účinků základní normy, takže tyto její účinky se vůbec nemohou uplatnit a právní výsledek jejího působení nenastane, anebo nastane situace, kdy protinorma uplatní své působení později, takže právo, které vzniklo a uplatnilo se jako účinky normy základní, bude později působením účinků protinormy zrušeno

¹⁹³ Tamtéž, str. 178-180.

²¹⁰ SVOBODA, Karel. Řízení v prvním stupni: civilní proces z pohledu účastníka. Praktická knihovna (C.H. Beck). Praha: C.H. Beck, 2019, str. 449-461. ISBN 978-80-7400-733-0. [dostupné online v Beck-online] označuje protinormu způsobující zánik uplatnitelnosti práva za tzv. protidůkaz, což však není v souladu s terminologií, z níž vychází tato práce.

²¹¹ Podstata námitky promlčení (a protinorem zabráňujících uplatnitelnosti práva) je to, že nezanikají jako takové, ale zaniká pouze jejich nárok (PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník: komentář*. 2. vydání. Beckova edice komentované zákony. Praha: C.H. Beck, 2019, komentář k § 609. ISBN 978-80-7400-747-7. [dostupné online v Beck-online]). Shodný režim by měla například neuspokojená pohledávka věřitele, jehož dlužník však byl od placení této pohledávky osvobozen v důsledku úspěšně splněného oddlužení (k tomu srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. 11. 2010, sp. zn. 29 Cdo 3509/2010).

¹⁹⁴ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 180, 192-193. Jejich specifčnost se projevuje zejména tím, že v odborné literatuře nepadá shoda na jejich existenci, tedy zda jsou samostatnou kategorií protinorem, nebo je lze postavit na úroveň norem základních. Lavický v citované publikaci uvádí, že za účelem rozpoznání právních norem zabráňujících vzniku práva se uplatní tzv. pravidlo větné stavby, kdy (vycházejíc ze vztahu pravidla a výjimky) se extrahuje minimální skutková podstata. Výjimky z ní jsou pak protinormami zabráňující vzniku práva.

¹⁹⁵ Tamtéž, str. 182.

¹⁹⁶ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 252. Jako příklad lze uvést ustanovení § 2093 OZ, podle něhož „dodá-li prodávající větší množství věcí, než bylo ujednáno, je kupní smlouva uzavřena i na přebytečné množství, ledaže je kupující bez zbytečného odkladu odmítl.“ Pokud kupující bez zbytečného odkladu odmítne dodané přebytečné množství, kupní smlouva i na toto přebytečné množství nikdy nevznikla. K tomu viz rovněž MACUR, Josef, op. cit. sub 185, str. 48 a *teorii větné stavby*.

(Macur, J.: *Dělení důkazního břemena v civilním soudním sporu*, Brno, Masarykova univerzita, 1996, str. 65 a násl.). “ Macur sám však v této¹⁹⁷ i jiné své publikace protinormy způsobující zánik uplatnitelnosti práva výslovně rozeznává.¹⁹⁸

Nejvyšší soud v citovaném rozsudku sp. zn. 23 Cdo 2051/2022 vcelku logicky dodává, že „*nesprávné posouzení otázky rozdělení důkazního břemene je nesprávným právním posouzení věci ...*“ Stojí rovněž za povšimnutí, že je v současnosti obecně přijímán závěr, že základní pravidlo dělení důkazního břemena má povahu nepsaného pravidla,¹⁹⁹ ačkoliv je v odborné literatuře zdůrazňováno, že pravidla důkazního břemena musí vyplývat ze zákonné úpravy a nesmí být ponechány na volné úvaze soudu.²⁰⁰ S ohledem na názory vyskytující se v odborné literatuře a judikatuře je nutno tyto názory interpretovat tak, že základní pravidlo dělení důkazního břemena je bráno jako zažité pravidlo, z něhož vychází jak judikatura, tak zákonodárce při tvorbě právních předpisů a případné formulaci zvláštních zákonných pravidel.

Z právě uvedeného základního pravidla dělení důkazního břemena existuje hned několik výjimek, v důsledku nichž je důkazní břemeno děleno mezi účastníky odlišně. Jimi se proto bude zabývat následující kapitola.

2.5. Výjimky ze základního pravidla dělení břemen

V praxi jsou často ve spojení s důkazním břemenem používány obraty typu obracení, přesouvání, přenášení důkazního břemena apod. Zatímco přesouvání důkazního břemena může být spojeno s konkrétním břemenem vedení důkazu, pojem obracení či přenášení důkazního břemena odkazuje na výjimky ze základního pravidla dělení břemena tvrzení a důkazního břemena (zvláštní pravidla dělení břemen), které lze podle jejich povahy dělit do těchto skupin:

- a) zákonná pravidla dělení důkazního břemena,
- b) vyvratitelné zákonné domněnky,
- c) soudcovské dotváření práva.²⁰¹

¹⁹⁷ MACUR, Josef, op. cit. sub 185, str. 46.

¹⁹⁸ MACUR, Josef, op. cit. sub 37, str. 38.

¹⁹⁹ K tomu shodně např. Holas in DOBROVOLNÁ, Eva, HAVLÍK, David, KRÁLÍK, Michal a kol., op. cit. sub 190, str. 127-136 či Lavický in LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 143, v níž autor označuje základní pravidlo dělení důkazního břemena za pravidlo obsažené v nepsaném prameni práva.

²⁰⁰ Macur in MACUR, Josef, op. cit. sub 41, str. 134-136 k tomu uvádí, že pravidla důkazního břemena lze vyvodit ze zákonné úpravy a nelze je určovat volnou úvahou soudce.

²⁰¹ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 215-225.

Specifickým případem pak je vysvětlovací povinnost strany nezátížené důkazním břemenem, o níž bude pojednáno v této kapitole u soudcovského dotváření práva.

2.5.1. Zákonná pravidla dělení důkazního břemena

Výše bylo uvedeno, že základní pravidlo dělení důkazního břemena má povahu nepsaného právního pravidla. Zákon však v některých případech výslovně stanovuje rozložení důkazního břemena mezi strany odlišně od shora uvedeného základního pravidla (činí tak buď výslovně, nebo pomocí vyvratitelných zákonných domněnek), případně upravuje odlišně následky spojené se stavem *non liquet*.²⁰²

Zákonným pravidlem stanoveným v § 133a OSŘ je upraveno pravidlo dělení důkazního břemena v tzv. diskriminačních sporech.²⁰³ Ačkoliv však zákonné ustanovení předpokládá pouze uvedení skutečností, z nichž lze usuzovat na diskriminační jednání žalovaného, judikatura Nejvyššího soudu uvedený přesun důkazního břemena na žalovaného zpřísnila v tom smyslu, že „zaměstnanec v soudním řízení musí nejen tvrdit, ale i prokázat, že s ním skutečně bylo zacházeno závadným způsobem; neprokáže-li toto tvrzení, nemůže v řízení uspět. Usnadnění důkazní situace ve prospěch zaměstnance se v ustanovení § 133a písm. a) o. s. ř. projevuje pouze v tom, že stačí, aby zaměstnanec tvrdil, že toto závadné jednání (bude-li z jeho strany prokázáno) bylo motivováno některým ze zákonem stanovených diskriminačních důvodů, aniž by byl dále povinen tuto motivaci prokázat, neboť ta se předpokládá, ovšem je vyvratitelná, prokáže-li se v řízení opak ...“²⁰⁴

Specifickým případem v českém soukromém právu je ustanovení § 4 odst. 1 ZOK, podle něhož „dává-li tento zákon společníkovi obchodní korporace možnost domáhat se za ni nebo proti ní nějakého práva, nese povinná osoba důkazní břemeno o tom, že se protiprávního jednání nedopustila, ledaže soud rozhodne, že to po ní nelze spravedlivě požadovat.“ Toto ustanovení stanovuje zvláštní pravidlo dělení důkazního břemena v případech, kdy společník obchodní společnosti podá vůči určité osobě např. společnickou žalobu (*actio pro socio*). Uvedené ustanovení *in fine* pak ale soud zmocňuje k obrácení důkazního břemena zpět do podoby obecného pravidla (k tomu viz dále).

²⁰² Tamtéž, str. 216.

²⁰³ Lavický in LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 658 uvádí, že se jedná o vyvratitelnou zákonnou domněnku, nicméně s tím autor této práce nesouhlasí. V případě, kdy žalobce prokáže, že s ním bylo zacházeno méně příznivě než s osobami ve srovnatelném postavení a tvrdí, že tomu tak bylo pro diskriminační jednání žalovaného, přechází důkazní břemeno na žalovaného, který musí prokázat, že tomu tak nebylo.

²⁰⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 8. 2020, sp. zn. 21 Cdo 3834/2018-II.

Poměrně atypické je ustanovení § 916 OZ, podle něhož „*neprokáže-li v řízení o vyživovací povinnosti rodiče k dítěti nebo o vyživovací povinnosti jiného předka k nezletilému dítěti, které nenabylo plné svéprávnosti, osoba výživou povinná soudu řádně své příjmy předložením všech listin a dalších podkladů pro zhodnocení majetkových poměrů a neumožní soudu zjistit ani další skutečnosti potřebné pro rozhodnutí zpřístupněním údajů chráněných podle jiného právního předpisu, platí, že průměrný měsíční příjem této osoby činí pětadvacetinásobek částky životního minima jednotlivce podle jiného právního předpisu.*“ V tomto případě tak zákon stanoví odlišné následky spojené s neprokázáním skutečností odpovídajících účastníku příznivé právní normě, kdy dokonce finguje skutková zjištění ohledně výše příjmu výživou povinné osoby.

Dalším zvláštním zákonným pravidlem je např. ustanovení § 1111 OZ, podle něhož „*získal-li někdo movitou věc za jiných okolností, než které stanoví § 1109 nebo 1110, stane se vlastníkem věci, pokud prokáže dobrou víru v oprávnění převodce převést vlastnické právo k věci. To neplatí, pokud vlastník prokáže, že věc pozbyl ztrátou nebo činem povahy úmyslného trestného činu.*“ Jak správně uvádí Holas, podle obecného pravidla by dobrou víru oprávnění převodce musel s ohledem na ustanovení § 7 OZ vyvracet původní vlastník věci.²⁰⁵

2.5.2. Vyvratitelné zákonné domněnky

Vyvratitelné zákonné domněnky jsou velmi častým způsobem, kterým český zákonodárce stanovil zvláštní pravidla dělení důkazního břemena.²⁰⁶ Vyvratitelná domněnka (ať již právní nebo skutková) „*je taková domněnka, která ukládá soudu, aby považoval určitý závěr za zjištěný, přičemž připouští důkaz opaku.*“²⁰⁷ Podle § 133 OSŘ *skutečnost, pro kterou je v zákoně stanovena domněnka, jež připouští důkaz opaku, má soud za prokázánu, pokud v řízení nevyšel najevo opak.*

Pokud je aplikována vyvratitelná domněnka, je prokazována její báze (skutková podstata).²⁰⁸ Pokud je prokázána báze vyvratitelné domněnky, platí za prokázaný následek předpokládaný touto domněnkou a soud z tohoto následku při svém rozhodování vychází. Je pak na tom, kdo účinky vyvratitelné domněnky popírá, aby podal plný důkaz o tom, že následek předpokládaný domněnkou nenastal.²⁰⁹ Příkladů vyvratitelné domněnky je, jak bylo výše uvedeno, velké

²⁰⁵ Holas in DOBROVOLNÁ, Eva, HAVLÍK, David, KRÁLÍK, Michal a kol., op. cit. sub 199.

²⁰⁶ Jen v OZ se spojení „*má se za to, že*“ vyskytuje na 154 místech.

²⁰⁷ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 229.

²⁰⁸ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 219.

²⁰⁹ Tamtéž.

množství, namátkou lze přitom uvést vyvratitelnou domněnku odvolání odkazu,²¹⁰ zneužívající ujednání v závazcích uzavíraných mezi podnikatelem a spotřebitelem (B2C),²¹¹ domněnku nedbalosti při porušení zákonné povinnosti²¹² a další. V § 134 OSŘ je pak upravena vyvratitelná domněnka správnosti obsahu veřejných listin.

Pro úplnost je třeba dodat, že nevyvratitelné domněnky (či dokonce fikce) s rozdělením důkazního břemena nemají nic společného. V případě, kdy je aplikována nevyvratitelná domněnka, není důkaz opaku přípustný a následek předvídaný nevyvratitelnou domněnkou nastává bez dalšího. Následky nevyvratitelné domněnky může účastník odvrátit pouze protidůkazem, kterým vyvrátí bázi (skutkovou podstatu) nevyvratitelné domněnky (stejně tak může postupovat i v případě aplikace domněnky vyvratitelné).²¹³ Na rozdíl od důkazu opaku, kterým musí být podán plný důkaz o určité skutečnosti, aby byl vyvrácen následek předpokládaný vyvratitelnou domněnkou, však v případě protidůkazu, který cílí na skutkovou podstatu domněnky, postačí účastníkovi zpochybnit přesvědčení soudce tak, že soudce bude mít o skutkových předpokladech domněnky rozumné pochybnosti.²¹⁴

2.5.3. Soudcovské dotváření práva

Třetí skupinou, v souvislosti s níž se hovoří o zvláštních pravidlech dělení důkazního břemena, je tzv. soudcovské dotváření práva a problematika obrácení důkazního břemena.²¹⁵ V některých případech se totiž soudní praxe i bez zákonného zmocnění odchyluje od obecných pravidel dělení důkazního břemena. K tomuto odchýlení soud nemůže přistoupit v jednom konkrétním řízení *ad hoc* s ohledem na konkrétní okolnosti případu, ale musí jít o odchýlení se typové, tedy takové, které platí pro všechny případy vykazující obdobné znaky, a toto odchýlení musí být odůvodněno jeho naléhavou potřebou.²¹⁶ Odchýlení se od obecných pravidel dělení důkazního břemena *ad hoc* by naopak znamenalo soudcovskou libovůli a nesprávné právní posouzení případu, což by bylo důvodem pro zrušení předmětného rozhodnutí.

²¹⁰ Ust. § 1602 OZ.

²¹¹ Ust. § 1814 odst. 2 OZ.

²¹² Ust. 2911 OZ.

²¹³ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 230.

²¹⁴ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 220.

²¹⁵ JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 247.

²¹⁶ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 225 nebo FEIL, Erich, KROISENBRUNNER, Elke. *Zivilprozessordnung, Kurzkomentar für die Praxis*. Wien: Linde Verlag, 2003, str. 608.

Lavický uvádí s odkazem na judikaturu Nejvyššího soudu, že k obrácení důkazního břemena dochází v situacích, kdy „objasnění skutkového stavu je s ohledem na uplynutí značně dlouhé doby již prakticky nemožné; aplikace základního pravidla dělení důkazního břemena by vedla ke zjevné nespravedlnosti; není důvod, proč by se nemohl uplatnit zkušenostní poznatek, že se věci děly obvyklým či pravidelným způsobem.“²¹⁷

Typickými případy, v nichž může dojít k obrácení důkazního břemena, jsou medicínské spory. V klíčovém nálezu Ústavního soudu ze dne 9. 5. 2018, sp. zn. IV. ÚS 14/17, judikoval Ústavní soud následující: „Jednou z typově daných kategorií, u nichž obrácení důkazního břemene Ústavní soud již dříve aproboval, je kategorie medicínských sporů, v nichž na straně jedné vystupuje pacient jakožto poškozený a na straně druhé poskytovatel zdravotních služeb (lékař či zdravotnické zařízení) jako škůdce. Ačkoliv standardně leží důkazní břemeno ohledně prokázání existence všech předpokladů odpovědnosti za újmu na poškozeném, je zřejmé, že ten nebude – pro své odborně a materiálně značně nevýhodnější postavení ve srovnání s postavením škůdce – obvykle schopen předložit veškeré důkazy na podporu svých tvrzení. Tak je tomu zvláště v případech, kdy některý z předpokladů odpovědnosti za újmu může být prokázán pouze za pomoci zdravotnické dokumentace, již však disponuje škůdce. V takových situacích nastupuje obecná povinnost účastníka řízení vydat důkaz dle § 129 odst. 2 o. s. ř., jejímž prostřednictvím může předseda senátu uložit účastníku řízení, aby potřebnou zdravotnickou dokumentaci předložil k důkazu. V případě, kdy tak účastník řízení neučiní, může soud takovou skutečnost vzít v potaz v rámci hodnocení důkazů v tom směru, že zatajil-li účastník řízení skutečnosti, s nimiž mohl, objektivně vzato, soud seznámit, nechová se procesně korektně, jeho přístup k řízení je celkově nevěrohodný, což oslabuje jeho pozici a váhu tvrzení [...] Teprve v situaci, kdy postup dle § 129 odst. 2 o. s. ř. nepřichází v úvahu z důvodu, že předmětná zdravotnická dokumentace buďto v rozporu s právními povinnostmi škůdce nebyla pořízena vůbec, anebo ji (opět v rozporu se svými právními povinnostmi) tento neuchoval či „ztratil“, je ústavně aprobovatelné, aby obecný soud přistoupil k možnosti ultima ratio spočívající v obrácení důkazního břemene ohledně skutečností, které měly být na základě zdravotnické dokumentace objasněny. Toliko v těchto typově určených případech totiž lze akceptovat, aby nad ochranou právní jistoty účastníka řízení – žalovaného převážil požadavek na zachování principů spravedlivého procesu. Je totiž zřejmé, že v takovýchto situacích je to

²¹⁷ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 229. Odkazuje přitom např. na rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 3. 2015, sp. zn. 22 Cdo 1005/2013, týkající se dlouhodobého umístění stavby na cizím pozemku nebo rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. 2. 2005, sp. zn. 22 Cdo 1400/2004, zabývající se rozdělením důkazního břemena v případech, kdy se určité věci děly v minulosti obvyklým či pravidelným způsobem.

právě žalovaný, kdo ze svého protiprávního či nepoctivého jednání získává prospěch na úkor žalobce – poškozeného, jenž není schopen unést důkazní břemeno ohledně tvrzení, od nichž odvíjí svůj nárok na náhradu újmy.“ Ústavní soud v tomto nálezu výslovně uvedl, že v případech nepořízení zdravotnické dokumentace lze přistoupit k obrácení důkazního břemena. Přitom odkázal na problematiku zmaření důkazu,²¹⁸ která je rovněž jedním z typových případů, kdy lze uvažovat o obrácení důkazního břemena.²¹⁹

Rovněž v německé rozhodovací praxi dochází v některých medicínských sporech k obrácení důkazního břemena. Tak je tomu v případě, kdy lékař ošetřuje pacienta „*v rámci péče, kterou na sebe vědomě a dobrovolně převzal.*“²²⁰ Naopak v situacích, kdy péče o zdraví pacienta není dobrovolně převzata v rámci výkonu povolání (ať již ošetřujícím lékařem či lékařem záchranné služby), ale jedná se o osobu, která sice je lékařem, ale povinnost pečovat o zdraví osoby na sebe smluvně nepřevzala nebo ji neposkytovala v rámci svého povolání, tíží důkazní břemeno poškozeného.²²¹ K obrácení důkazního břemena dochází rovněž například tehdy, pokud lékař nezajistí odebrání dostatečné anamnézy.²²²

Jak již bylo uvedeno výše, v ustanovení § 4 odst. 1 ZOK je přímo upraveno oprávnění soudu obrátit důkazní břemeno do podoby obecného pravidla, nelze-li po povinné osobě spravedlivě požadovat prokazování toho, že se protiprávního jednání nedopustila. Jedná se tak o poměrně ojedinělé ustanovení, kdy sám zákonodárce pamatoval na případy, kdy by uplatnění zvláštního pravidla dělení důkazního břemena podle § 4 odst. 1 ZOK nemuselo být spravedlivé a oprávnil soud přímo zákonem k obrácení důkazního břemena, neboť se zde může v některých případech vyskytnout naléhavá potřeba odchýlit se od zákonem stanoveného pravidla.²²³

²¹⁸ Bod 52. odůvodnění citovaného nálezu.

²¹⁹ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 229.

²²⁰ Rozsudek Vrchního zemského soudu v Düsseldorfu ze dne 13. 12. 2007, sp. zn. 8 U 27/07.

²²¹ Tamtéž.

²²² Usnesení Spolkového soudního dvora ze dne 24. 1. 2016, sp. zn. VI ZR 146/14.

²²³ Havel in ŠTENGLOVÁ, Ivana, HAVEL, Bohumil, CILEČEK, Filip, KUHN, Petr, ŠUK, Petr. Zákon o obchodních korporacích: komentář. 3. vydání. Velké komentáře. Praha: C.H. Beck, 2020. ISBN 978-80-7400-799-6. [dostupné online v Beck-online] uvádí, že „zákon současně umožňuje, aby soud důkazní břemeno obrátit nenechal, pokud pro to shledá spravedlivé důvody [...]. Soud je zde vázán ekvinním korektivem, tedy bude záležet na konkrétním případě, a může rozhodnout i bez návrhu (bude-li mít dostatek informací). Typickým případem může být situace, kdy je žalován dědic škůdce, který již zpravidla nemá informační výhodu, a tedy není spravedlivé po něm požadovat důkazní břemeno.“

2.6. Vysvětlovací povinnost strany nezatížené důkazním břemenem

Za povšimnutí stojí z citovaného nálezu Ústavního soudu ze dne 9. 5. 2018, sp. zn. IV. ÚS 14/17, bod 54. odůvodnění zabývající se ediční povinností účastníka řízení ve smyslu § 129 odst. 2 OSŘ. V případě, kdy by listinné důkazy (v uvedeném případě zdravotnická dokumentace) existovaly, avšak účastník, který není zatížen důkazním břemenem, by je odmítl soudu předložit, nejednalo by se o případ vedoucí k obrácení důkazního břemena, nýbrž by došlo k hodnocení skutečnosti, která měla být důkazem prokázána, v neprospěch toho účastníka, který důkaz odmítl vydat, neboť se nechová procesně korektně a zatajuje soudu skutečnosti.²²⁴ Ústavní soud v nálezu označuje možnost soudu uložit účastníkovi nezatíženému důkazním břemenem předložit listinu podle § 129 odst. 2 OSŘ za povinnost vysvětlovací.

Vysvětlovací povinností strany, která není zatížena důkazním břemenem,²²⁵ je obecně myšlena situace, kdy účastník řízení, který je zatížen důkazním břemenem, nemá a ani nemůže mít k dispozici dostatečně konkrétní informace pro řádné uplatnění jeho nároku, avšak protistrana těmito informacemi disponuje.²²⁶ Účelem vysvětlovací povinnosti je tedy „*kompensace informačního deficitu druhé procesní strany*,“²²⁷ přičemž se musí jednat o deficit podstatný, takový, kdy by účastník zatížený důkazním břemenem v důsledku monopolního přístupu druhé procesní strany k určitým informacím neměl rovné příležitosti k uplatnění svého nároku.²²⁸ Nejedná se tedy o kompenzaci jakéhokoliv informačního deficitu, který je z povahy věci přítomný téměř v každém řízení. Strana zatížená důkazním břemenem je přitom povinna přednést alespoň tzv. opěrné body skutkového stavu, aby soud mohl dospět k závěru, že je legitimní uložit protistraně vysvětlovací povinnost.²²⁹ Je tomu tak proto, aby vysvětlovací povinnost nebyla zneužívána za účelem zjišťování skutečností, které s předmětem řízení

²²⁴ Na uvedeném závěru se shoduje jak judikatura (srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2015, sp. zn. 29 Cdo 440/2013), tak odborná literatura (SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 27).

²²⁵ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 120, str. 592.

²²⁶ MACUR, Josef, op. cit. sub 41, str. 97.

²²⁷ Tamtéž, str. 144

²²⁸ Tamtéž, str. 145-146.

²²⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 10. 2022, sp. zn. 29 ICdo 127/2021: *...v případě, kdy strana zatížená důkazním břemenem objektivně nemá a nemůže mít k dispozici informace o skutečnostech významných pro rozhodnutí ve sporu, avšak protistrana takové informace má, postačí, aby strana zatížená důkazním břemenem přednesla alespoň „opěrné body“ skutkového stavu a zvýšila tak pravděpodobnost svých skutkových tvrzení, v důsledku čehož nastupuje vysvětlovací povinnost protistrany a nesplnění této povinnosti bude (může) mít za následek hodnocení důkazu v neprospěch strany, která vysvětlovací povinnost nesplnila (srov. např. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 16. prosince 2011, sp. zn. 22 Cdo 883/2010...).*

nesouvisí. Protistrana pak v případě, kdy je jí uložena vysvětlovací povinnost, tvrdí a vysvětluje skutkové okolnosti, které by měla tvrdit strana zatížená důkazním břemenem.²³⁰

Obsahem této povinnosti je jak vylíčení skutečností, ohledně nichž má účastník nezatížený důkazním břemenem vysvětlovací povinnost, ale rovněž označení a případně i předložení důkazů, kterými budou tyto skutečnosti objasněny.²³¹

Nesplnění vysvětlovací povinnosti účastníkem nezatíženým důkazním břemenem pak bude sankcionováno při volném hodnocení důkazů soudem. Pokud účastník svoji vysvětlovací povinnost řádně nesplní, nedochází k obrácení důkazního břemena, ale soud bude třeba i obecná a důkazně nepodložená tvrzení účastníka zatíženého důkazním břemenem, ohledně nichž protistrana nesplnila vysvětlovací povinnost, hodnotit jako pravdivá,²³² zatímco tvrzení účastníka nezatíženého důkazním břemenem bude naopak hodnotit v jeho neprospěch.²³³

I v tomto případě se totiž uplatní zkušeností poznatek, že pokud někdo určité skutečnosti zatajuje, s velkou pravděpodobností pro něj nejsou příznivé.²³⁴ Ve výjimečných případech nesplnění vysvětlovací povinnosti (např. v případě zmaření důkazu) pak soudní praxe přistupuje k obrácení důkazního břemena.²³⁵

V této souvislosti pak stojí za zmínku relativně nová ustanovení v českém civilním procesu, a to ustanovení § 191 OSŘ (pro řízení na ochranu kolektivních zájmů spotřebitelů) a § 60 zákona č. 179/2024 Sb., o hromadném občanském řízení soudním. Tato ustanovení vysvětlovací povinnost upravují přímo jako zákonné pravidlo. Je otázkou, zda by se shodného účinku nedalo docílit již za stávající rozhodovací praxe, která vysvětlovací povinnost účastníka nezatíženého důkazním břemenem zná a pracuje s ní. Nicméně je z toho patrné, že zákonodárce

²³⁰ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 592.

²³¹ MACUR, Josef, op. cit. sub 41, str. 156-157. Macur na str. 170 uvádí, že součástí vysvětlovací povinnosti může být i požadavek, aby strana vysvětlovací povinností zatížená zprostila povinnosti mlčenlivosti jiné osoby. Zároveň však v kapitole čtrnácté této publikace rozebírá případy, kdy je účastník oprávněn vysvětlovací povinnost odepřít (nebezpečí trestního stíhání, státem uznávaná povinnost mlčenlivosti, informace o nedotknutelné oblasti intimního života apod.). V § 305 ZPO jsou pak pro rakouský sporný proces upraveny případy, kdy je strana oprávněna odmítnout předložit určitou listinu. Je tomu tak v případech, kdy by a) se jejich obsah týkal záležitostí rodinného života, b) tím předkládající porušil svoji čestnou povinnost, c) se předkládající vystavil nebezpečí trestního stíhání, d) tím předkládající porušil povinnost mlčenlivosti, e) k odmítnutí došlo z jiných obdobně závažných důvodů.

²³² MACUR, Josef, op. cit. sub 41, str. 174.

²³³ Nález Ústavního soudu ze dne 9. 5. 2018, sp. zn. IV. ÚS 14/17: „V případě, kdy tak účastník řízení neučiní, může soud takovou skutečnost vzít v potaz v rámci hodnocení důkazů v tom směru, že zatajil-li účastník řízení skutečnosti, s nimiž mohl, objektivně vzato, soud seznámit, nechová se procesně korektně, jeho přístup k řízení je celkově nevhodný, což oslabuje jeho pozici a váhu tvrzení [...]“

²³⁴ V § 381 (ve spojení s § 382 odst. 2) ZPO je výslovně uvedeno, že soud musí pečlivě zhodnotit, jaký vliv na provedení důkazu má, jestliže účastník odmítne vypovídat nebo odpovědět na určitou otázku.

²³⁵ MACUR, Josef, op. cit. sub 41, str. 184 nebo nález Ústavního soudu ze dne 9. 5. 2018, sp. zn. IV. ÚS 14/17.

si je problematiky informačního deficitu vědom a cíleně vysvětlovací povinnost upravil v zákoně pro specifické druhy řízení, kde se informační deficit dá předpokládat ve větším množství případů, což lze kvitovat, neboť to přispěje k větší právní jistotě účastníků řízení (a předvídatelnosti soudního rozhodování).²³⁶

2.7. Výjimky z dokazování

Ne všechny skutečnosti je třeba dokazovat. Právní řády standardně obsahují ustanovení, že některé skutečnosti jsou z dokazování vyjmuty. Ustanovení § 121 OSŘ stanoví, že „*není třeba dokazovat skutečnosti obecně známé nebo známé soudu z jeho činnosti, jakož i právní předpisy uveřejněné nebo oznámené ve Sbírce zákonů a mezinárodních smluv nebo v předcházející obdobné sbírce.*“

Není třeba dokazovat skutečnosti obecně známé (tzv. notoriety), tj. skutečnosti známé širokému okruhu osob²³⁷ v čase a místě rozhodování soudu.²³⁸ Jedná se o skutečnosti, o jejichž existenci se i bez zvláštních odborných znalostí může přesvědčit v podstatě každý.²³⁹ Mezi notoriety jsou standardně řazeny skutečnosti známé „v podstatě každému“ (např. že Slunce vychází každý den, tráva je zelená, základní geografické údaje²⁴⁰ apod.) nebo které jsou místně známé v době rozhodování soudu (existence konkrétní zkratky mezi dvěma obcemi).²⁴¹ Jedná se i o skutečnosti, jejichž existenci si může každý jednoduše zjistit z médií či literatury.²⁴² Na čem se však shoduje jak rozhodovací praxe, tak odborná literatura, je to, že soud by měl účastníkům sdělit před vydáním rozhodnutí, že hodlá určitou skutečnost považovat za obecně známou a neprovádět k ní dokazování, neboť účastníci na toto sdělení mohou reagovat a sporovat tvrzení soudu, že se jedná o obecně známou skutečnost. Pak by i tato skutečnost musela být

²³⁶ Důvodová zpráva k zákonu č. 180/2024 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o hromadném občanském řízení soudním, uvádí následující: „*Podle směrnice o zástupných žalobách jsou členské státy povinny zajistit, aby v každém řízení o zástupné žalobě, bez ohledu na to, zda se žalobce dožaduje pouhého zdržení se protiprávního jednání nebo vydání opatření ke zjednání nápravy, bylo možné navrhnout zpřístupnění důkazního prostředku – tzv. disclosure of evidence ve smyslu čl. 18 směrnice o zástupných žalobách.*“

²³⁷ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 228.

²³⁸ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 27, komentář k § 121.

²³⁹ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 598.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 228.

²⁴² SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 27, komentář k § 121. V tomto komentáři je však odkaz na usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2016, sp. zn. 21 Cdo 5278/2014, podle něhož „*obsah webové stránky není ve smyslu § 121 o. s. ř. obecně známou skutečností.*“ S tímto závěrem Nejvyššího soudu lze souhlasit potud, že obsah každé webové stránky samozřejmě bez dalšího není obecně známou skutečností, avšak pokud lze určitou informaci na internetu jednoduše zjistit, pak to může mít vliv na určení, zda-li je konkrétní informace obecně známou skutečností.

předmětem dokazování.²⁴³ Soud je přitom k notoriám, jak vyplývá z jejich podstaty, přihlédnout i bez tvrzení stran.²⁴⁴

Skutečnostmi známými soudu z jeho úřední činnosti jsou takové, o nichž má konkrétní soudce povědomí z jeho vlastní rozhodovací činnosti (pokud by nabyl povědomí o určité skutečnosti pro danou věc důležitou mimoproceně, šlo by o důvod vyloučení soudce z projednávání dané věci pro podjatost). Nemůže jít přitom o informace, které by nabyl ze spisu vedeného u soudu, k němuž je přidělen, avšak ze spisu jiného senátu, než do kterého je zařazen.²⁴⁵ V takovém případě je nutné provést důkaz předmětnými listinami. Stejně jako v případě notorií by měl soud účastníky s touto skutečností (že hodlá přihlížet ke skutečnostem známým mu z úřední činnosti) seznámit, aby na ni mohli adekvátním způsobem reagovat.

Předmětem dokazování pak samozřejmě (vzhledem k zásadě *iura novit curia*) nejsou ani právní předpisy uveřejněné ve Sbírce zákonů a mezinárodních smluv (včetně sbírek předcházejících). Standardně se v literatuře dovozuje, že předmětem dokazování nejsou ani právní předpisy zveřejňované v Úředním věstníku Evropské unie,²⁴⁶ ačkoliv pro uvedený závěr chybí zákonné zmocnění. S tímto závěrem lze však souhlasit, neboť by neodpovídalo povaze právních norem Evropské unie, které mají v některých případech dokonce přednost před českou právní úpravou, a s tím spojené zásadě přednosti práva Evropské unie, aby byly právní předpisy Evropské unie (zveřejňované v Úředním věstníku) předmětem dokazování.

Předmětem dokazování pak nejsou ani zahraniční právní předpisy, jejichž zjišťování a aplikace je upravena obecně v § 23 zákona č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém, ve znění pozdějších předpisů. Ustanovení § 23 odst. 1 citovaného zákona stanoví, že by se mělo zahraničního práva používat tak, jak se ho používá na území, na kterém platí (pomineme nyní otázku, do jaké míry je to vůbec proveditelné). Z usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 6. 2012, sp. zn. 33 Cdo 3117/2010, pak vyplývá, že „*předmětem dokazování nemohou být právní předpisy, pro něž platí zásada „iura novit curia“ . Byť zákon tuto zásadu výslovně uvažuje jen ve vztahu k předpisům, jež jsou uveřejněny ve Sbírce zákonů České republiky, lze ji obecně*

²⁴³ Za takovou obecně známou skutečnost lze považovat to, že těhotenství se nepočítá od početí dítěte, ale od prvního dne poslední menstruace matky. Můj bývalý soudce - školitel však musel při jednom jednání v řízení o určení otcovství poměrně dlouhou dobu domnělému otci tuto skutečnost vysvětlovat, neboť domnělý otec namítal, že s matkou byl poprvé až při rozsvěcení vánočního stroměčku, což bylo více než tři týdny od počátku těhotenství uvedeného v těhotenské průkazce, a proto nemůže být otcem.

²⁴⁴ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 598.

²⁴⁵ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 27, komentář k § 121.

²⁴⁶ Tamtéž či LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 598.

vztáhnout i na předpisy cizozemské, neboť se v důkazním řízení dokazují jen skutečnosti účastníky tvrzené či v řízení jinak vyšlé najevo. Z toho plyne, že soud, který má zásadně zjišťovat obsah cizího práva jakýmkoli dostupným a spolehlivým způsobem, může získat znalost cizího práva vlastním studiem (z pramenů jemu dostupných, jsou-li dostatečně spolehlivé), vyjádřením Ministerstva spravedlnosti (srovnej § 53 zákona č. 97/1963 Sb.), popř. ze znaleckého posudku z oboru právních vztahů k cizině, přičemž v posléze uvedených případech nejde o důkaz listinou ve smyslu § 129 o. s. ř. Soud může rovněž požádat o součinnost účastníka, který se dovolává cizího práva, aby předložil text cizí normy.“ Ačkoliv tedy soudci nemusí být cizozemské právo (a zpravidla až na výjimky ani nebude) známo a musí jeho obsah zjišťovat způsobem velmi obdobným samotnému dokazování, nejsou uvedené skutečnosti předmětem dokazování, z čehož mj. vyplývá, že nelze použít ohledně cizozemského práva pravidla důkazního břemena a následky spojené s jeho neunesením.²⁴⁷ Pokud se nepodaří obsah cizího práva zjistit v přiměřené době, je na místě podle § 23 odst. 5 zákona č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém, ve znění pozdějších předpisů, použít české právo.

Obdobný závěr lze patrně užít i u právních předpisů územních samosprávných celků zveřejňovaných ve Sbírce právních předpisů územních samosprávných celků a některých správních úřadů.²⁴⁸ Ty tedy rovněž nebudou předmětem dokazování, nýbrž zjišťování soudu, ačkoliv nejsou *stricto sensu* vyloučeny zákonem z dokazování.

Za zmínku stojí i ustanovení § 136 OSŘ, podle něhož „*lze-li výši nároků zjistit jen s nepoměrnými obtížemi nebo nelze-li ji zjistit vůbec, určí ji soud podle své úvahy.*“ Jedná se svým způsobem rovněž o výjimku z dokazování, kdy soud úvahou určuje výši nároku účastníka, jehož základ byl ovšem prokázán.²⁴⁹ Takto určená výše nároku soudem musí být vždy logicky odůvodněna.²⁵⁰

²⁴⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 6. 2012, sp. zn. 33 Cdo 3117/2010.

²⁴⁸ Viz zákon č. 35/2021 Sb., o Sbírce právních předpisů územních samosprávných celků a některých správních úřadů, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴⁹ WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, op. cit. sub 2, str. 235.

²⁵⁰ Lavický in LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 675-679 upozorňuje, že uvedené ustanovení je procesního charakteru a nelze jej tak směřovat s případy, kdy předpisy hmotného práva stanovují ohledně určitého nároku úvahu soudce, např. § 2955 či § 2958 *in fine* OZ.

2.8. Dokazování negativních skutečností

V české procesualistice je sice obecně konstatováno, že v současnosti se již negativní teorie důkazní, podle níž nelze dokazovat negativní skutečnosti (něco, co se nestalo), neuplatňuje,²⁵¹ nicméně v rozhodovací praxi i v českém právním povědomí tato představa nadále zůstává u nemála právníků zažitá. Uvedenou představu pak podporuje i rozporná judikatura Nejvyššího soudu, která má na uvedenou otázku odlišné pohledy. Tak např. v rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 14. 2. 2013, sp. zn. 22 Cdo 4707/2010, dokazování negativních skutečností připustil, v usnesení Nejvyššího soudu ze dne 1. 6. 2017, sp. zn. 21 Cdo 763/2017 nebo v rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 8. 10. 2019, sp. zn. 21 Cdo 2420/2019, se naopak přihlásil k negativní teorii důkazní.

Negativní teorie důkazní má podle odborné literatury původ v nesprávné interpretaci římského práva.²⁵² Obecně přitom není žádného rozumného důvodu, pro který by účastník neměl prokazovat skutečnosti, které se nestaly, a to jak pomocí přímých, tak i nepřímých důkazů.²⁵³ Lze poměrně snadno prokázat, že dílo nebylo dokončeno, kupující nezaplatil kupní cenu ve lhůtě a způsobem určeným v kupní smlouvě, že se zaměstnanec nedostavil do práce²⁵⁴ apod.

Pokud by přesto nastala situace, kdy by negativní skutečnost byla natolik neurčitá, že by ji nebylo možné dokazovat, tak by v takovém případě stačilo straně zatížené důkazním břemenem tyto skutečnosti tvrdit, přičemž k jejich prokazování by došlo až následně v návaznosti na substancované (konkrétní, určité) tvrzení protistrany (sekundární břemeno tvrzení), která by uvedla konkrétní okolnosti ohledně dokazované skutečnosti tak, aby mohlo být dokazování zaměřeno zcela konkrétním směrem.²⁵⁵ Pokud by k substancovanému přednesu nedošlo, vycházel by soud z tvrzení strany zatížené důkazním břemenem jako z pravdivých.²⁵⁶ Účastník zatížený důkazním břemenem by byl ve věci úspěšný rovněž tehdy, pokud by vyvrátil

²⁵¹ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 232.

²⁵² PULKRÁBEK, Zdeněk. Znovu a trochu jinak o dokazování negativních skutečností. Právní rozhledy 2018, č. 1, str. 17. Praha: C.H.Beck. [dostupné online v Beck-online]

²⁵³ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 233.

²⁵⁴ PULKRÁBEK, Zdeněk. O dokazování negativních skutečností v civilním soudním řízení (a o některých zásadách zjišťování skutkového stavu vůbec). Právní rozhledy 17/2013, str. 573. Praha: C.H.Beck. [dostupné online v Beck-online]. Pulkrábek zde na příkladu se zaměstnancem uvádí následující: „*Negativní skutečnosti lze velmi často dokázat nepřímo, tj. prostřednictvím důkazu jiné skutečnosti. ... Vyloučeno ovšem není ani přímé dokazování. Jestliže má zaměstnavatel dokázat, že jeho zaměstnanec A nebyl na pracovišti, může to prokázat jak skrze důkaz o tom, že byl několik set kilometrů daleko (tedy nepřímo), tak skrze výpověď zaměstnance B, že sám na pracovišti celou směnu byl a zaměstnanec A tam neviděl (tedy přímo).*“

²⁵⁵ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 233. Viz též PULKRÁBEK, Zdeněk, op. cit. sub 252 nebo též PULKRÁBEK, Zdeněk, op. cit. sub 254.

²⁵⁶ PULKRÁBEK, Zdeněk, op. cit. sub 254.

substancované tvrzení protistrany a prokázal, že uvedená skutečnost tvrzená protistranou nenastala.²⁵⁷ To lze ilustrovat na příkladu, kdy se žalobce u soudu domáhá vrácení motocyklu, který žalovanému přenechal na základě smlouvy o výpůjčce, s tvrzením, že mu ho žalovaný v ujednané době nevrátil. Žalovaný pak nemůže pouze uvést, že motocykl vrátil, ale musí uvést, kdy a kde se tak stalo, kdo byl vrácení věci přítomen apod. Na žalobci pak bude, aby skutečnosti tvrzené žalovaným vyvrátil (tedy že byl např. v konkrétní den na jiném místě, a nemohl z tohoto důvodu motocykl převzít...²⁵⁸

V případě neurčité negativní skutečnosti, kterou by prakticky nebylo možné dokazovat, přichází v úvahu rovněž situace, kterou naznačil Nejvyšší soud v již zmíněném rozsudku ze dne 8. 10. 2019, sp. zn. 21 Cdo 2420/2019 (v uvedeném pojetí však chybně, neboť aproboval negativní teorii důkazní), *že pokud by protistrana ... negativní tvrzení popřela, nesla by sama důkazní břemeno ohledně svého pozitivního tvrzení (srov. též usnesení Nejvyššího soudu ze dne 1. 6. 2017, sp. zn. 21 Cdo 763/2017)*. “Tuto situaci lze ilustrovat například na ustanovení § 714 OZ. Pokud by se jeden manžel domáhal neplatnosti právního jednání podle § 714 odst. 2 OZ, tedy by tvrdil, že manžel jednal bez souhlasu druhého v případě, kdy je jeho souhlasu zapotřebí, a druhý manžel by tvrdil, že souhlas mu byl udělen, již by se (druhý manžel) dovolával § 714 odst. 1 OZ jako základní normy, a proto by nesl důkazní břemeno ohledně prokázání skutkových předpokladů této právní normy, která je mu příznivá.

Příkladem nesprávné rozhodovací praxe, která možná i nevědomky vychází z negativní teorie důkazní, je otázka dělení důkazního břemena při sporu vyplývajícím z bezdůvodného obohacení. Judikatura je ustálena v závěru, že *„žalobce, jenž uplatňuje nárok na vrácení určité částky, uváděje, že ji žalovanému předal, tíží důkazní břemeno o uskutečnění předání, na žalovaném naopak je, aby tvrdil a prokazoval existenci právního důvodu, na základě něhož si smí převzaté prostředky ponechat. Nepříznivé procesní následky stavu nejistoty ohledně důvodnosti prokazaného pohybu aktiv jsou proto v obdobných situacích vyvozovány vůči*

²⁵⁷ Tamtéž.

²⁵⁸ Na podporu tohoto přístupu lze uvést i rozhodnutí z německé soudní praxe - Usnesení Spolkového soudního dvora ze dne 24. 1. 2016, sp. zn. VI ZR 146/14 [dostupné online v Beck-online], kdy v tomto sporu byla řešena otázka, kdo musí prokazovat, zda byl nebo nebyl kupující pozemku (žalobce) dostatečně poučen o tom, že pozemek je znečištěn: *„Oproti názoru Zemského soudu v tomto případě nemá žalovaný povinnost tvrzení a ani nenese důkazní břemeno. Spíše musí žalobce, jenž nese povinnost tvrzení a důkazní břemeno za celý skutkový stav listivého jednání, přednést a prokázat, že jej žalovaný náležitě nepoučil. Mnohem lépe splní povinnost tvrzení a důkazní břemeno tím, že konkrétní, tzn. prostorově, časově a obsahově specifikované poučení, které má žalovaný uvést, vyvrátí.*“ Oproti překladu rozhodnutí dostupného v systému Beck-online byl upraven překlad poslední věty, kdy konkrétní substancované tvrzení o tom, jaké poučení bylo žalobci poskytnuto, má samozřejmě žalovaný (viz německá verze rozhodnutí dostupná z: <https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=23984&pos=0&anz=1>).

příjemci plnění.“²⁵⁹ Podle ustanovení § 2991 odst. 1 OZ, které je základní normou, od níž žalobce ve sporu o zaplacení určité částky z titulu bezdůvodného obohacení odvozuje svůj nárok, a v souladu se základním pravidlem dělení důkazního břemena musí žalobce prokázat nejen převod peněžních prostředků („transfer“), ale i to, že k tomuto převodu došlo bez spravedlivého důvodu.²⁶⁰ Absenci spravedlivého důvodu pak lze vcelku jednoduše prokázat s poukazem na konkrétní skutečnost, která vedla k tomu, že se žalovaný na úkor žalobce bezdůvodně obohatil (např. omyl při napsání čísla účtu při převodu peněžní částky, odstoupení od smlouvy apod.). Petrov k tomu příležitostně dodává, že prokázání spravedlivého důvodu ze strany žalobce (a tedy neudržitelnost setrvání na uvedené koncepci dělení důkazního břemena, jak vyplývá ze současné judikatury) neobstojí s ohledem na úpravu tzv. vnučeného obohacení podle § 2997 odst. 1 věta druhá OZ, kdy právo na vrácení nemá ten, kdo jiného obohatil s vědomím, že k tomu není povinen.²⁶¹ Potřeba prokázání absence spravedlivého důvodu je tak v současných poměrech o to naléhavější, neboť na tom závisí důvodnost žalobního nároku. Je proto nutné podrobit uvedené judikaturní závěry kritice, neboť řešení otázky dělení důkazního břemena v těchto sporech není správné. Ačkoliv to judikatura výslovně nezmiňuje, uvedený přístup může vyplývat z negativní teorie důkazní, která, jak bylo již výše uvedeno, správná není.

Negativní teorii důkazní lze bezesporu označit za překonanou, když i negativní skutečnosti lze dokazovat, nicméně konkrétní postup v daném případě se bude lišit podle toho, zda půjde o negativní skutečnost, kterou lze reálně prokazovat, nebo nikoliv.

²⁵⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 1. 2. 2017, sp. zn. 28 Cdo 5299/2015.

²⁶⁰ K tomu srov. např. PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol., op. cit. sub 211, komentář k § 2991.

²⁶¹ HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník VI: závazkové právo, zvláštní část (§ 2055-3014): komentář*. Velké komentáře. Praha: C.H. Beck, 2014, str. 1856-1912. ISBN 978-80-7400-287-8. [dostupné online v Beck-online].

3. Materiální vedení řízení v platné právní úpravě a jeho vliv na dokazování

Pokud chceme znát odpověď na otázku, do jaké míry může v nalézacím řízení sporném vstupovat do procesu dokazování soud, není možné zkoumat izolovaně pouze samotné instituty a právní ustanovení zabývající se výlučně dokazováním, ale je třeba se rovněž zabývat instituty, resp. ustanoveními, která s dokazováním funkčně souvisí. Těmi jsou pak zejména ta, jež upravují oprávnění soudu, souhrnně označovaná jako tzv. materiální vedení řízení, kterými se bude zabývat následující část práce.

Materiálním vedením řízení rozumíme „činnost soudu zaměřenou na shromažďování, strukturování a zpracovávání skutkových přednesů a důkazních návrhů.“²⁶² Jsou do ní tradičně řazeny tři povinnosti, a to povinnost poučovací, vysvětlovací a dotazovací.²⁶³ Jejich cílem je efektivní vedení řízení a snaha o věcně správné rozhodnutí, kdy se soud pomocí uvedených povinností snaží zjistit skutkový stav tak, aby se co nejvíce přiblížil stavu skutečnému.²⁶⁴ Smyslem těchto povinností je pak kromě efektivního vedení řízení i vyrovnání procesních šancí jednotlivých účastníků v souladu s principem rovnosti.²⁶⁵

I když jsou to účastníci, kteří vzhledem k dispoziční a projednací zásadě určují, zda bude nalézací řízení sporné zahájeno a co bude jeho předmětem, není soud zdaleka odsouzen pouze do role pasivního článku řízení, který by nad stranami pouze dohlížel bez jakékoliv možnosti obsahovou stránku řízení ovlivnit. Uvedená role soudu souvisí s příklonem české procesualistiky k sociální koncepci civilního procesu, kdy civilní proces neslouží výlučně k ochraně individuálních zájmů účastníků, ale rovněž akcentuje jeho společenský rozměr (ochranu veřejného blaha).²⁶⁶ Kromě materiálního vedení řízení se výraznější role soudu při zjišťování skutkové matérie projevuje např. v již zmíněných oprávněních určit, které důkazy budou provedeny a které nikoliv, možnosti provést i jiné než účastníky navržené důkazy apod. České právní úpravě je známa především povinnost poučovací, která se na různých místech prolíná celým OSŘ, navíc podpořená obecnou poučovací klauzulí v § 5 OSŘ, podle níž „soudy poskytují účastníkům poučení o jejich procesních právech a povinnostech.“ Vysvětlovací

²⁶² LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 12. Kromě těchto povinností Lavický řadí k materiálnímu vedení řízení též tzv. právní debatu.

²⁶³ Tamtéž, str. 13.

²⁶⁴ Tamtéž, str. 12.

²⁶⁵ LAVICKÁ, Petra, op. cit. sub 64.

²⁶⁶ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 3. Opakem této koncepce je liberální koncepce civilního procesu, která akcentovala výlučně individuální zájmy stran.

a dotazovací povinnosti jsou oproti tomu výslovně rozeznávány zejména v rakouském a německém civilním procesu, nicméně některé jejich náznaky je možné vysledovat i v OSŘ.²⁶⁷

3.1. Poučovací povinnost soudu

Je to právě poučovací povinnost, prostřednictvím které se v českém civilním procesu projevuje nejvýznamněji ono materiální vedení řízení. V platném OSŘ ji lze identifikovat v již zmíněném § 5 OSŘ, přičemž uvedená obecná poučovací povinnost je následně konkretizována v ustanoveních § 43 a § 118a OSŘ.

Je však nutno rozlišovat poučovací povinnost ve dvou aspektech, a to jednak jako součást materiálního vedení řízení (která je z hlediska této práce podstatná), jednak poučovací povinnost informativní povahy.²⁶⁸ Poučovací povinnost informativní povahy nemá za cíl ovlivňovat předmět řízení, tedy obsah toho, co bude v řízení projednáváno, ale jejím smyslem je poučit účastníky o jejich procesních právech, která *prima facie* nesouvisí s předmětem řízení. Jedná se o poučení např. o právu účastníka vyjádřit se k osobám soudců a přísedících (§ 15a OSŘ), žádat o ustanovení zástupce (§ 30 odst. 1 OSŘ), o následcích nedostavení se k výslechu či ke znalci (§ 52 odst. 1 OSŘ) apod. Poučovací povinnost informativní povahy pak dále rozvádí ustanovení § 118a odst. 4 OSŘ, které je adresováno účastníkům, jež nejsou zastoupení advokátem či notářem. Těm pak soud poskytuje i další procesní poučení, jako je např. právo účastníka vznášet námitky proti kvalitě obrazového a zvukového přenosu (§ 102a odst. 4 OSŘ). Smyslem poučovací povinnosti informativní povahy tedy je, „*aby účastníci pro neznalost procesních předpisů neutrpěli v řízení újmu na svých právech.*“²⁶⁹

Poučení podle § 43 OSŘ, které je rovněž řazeno do materiálního vedení řízení,²⁷⁰ vykazuje oproti poučení upravenému v § 118a odst. 1 až 3 OSŘ jistá specifika v tom, že nemá jakoukoliv návaznost na důkazní břemeno, nicméně upravuje postup soudu v případě vadného podání. Proto není v následujících podkapitolách předmětem zkoumání, neboť nemá spojitost s dokazováním či důkazním břemenem.

²⁶⁷ LAVICKÁ, Petra, op. cit. sub 64.

²⁶⁸ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 12.

²⁶⁹ Usnesení Nejvyššího soudu z dne 24. 4. 2013, sp. zn. 22 Cdo 3398/2011.

²⁷⁰ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 41, str. 13.

3.1.1. Poučení podle § 118a odst. 1 OSŘ

Je to zásadně účastník, který je povinen tvrdit všechny pro rozhodnutí významné skutečnosti. Přesto však mohou nastat situace, kdy účastník, ačkoliv si svůj nárok předběžně právně posoudí, neuvede dostatečně všechna potřebná skutková tvrzení, která jsou nezbytná k úspěšnému uplatnění jeho nároku nebo k jeho úspěšné obraně. Proto zákon dává soudu, v souladu se sociální koncepcí civilního procesu a materiálním vedením řízení, k dispozici nástroj, kterým může (resp. dokonce musí) účastníka navést k tomu, aby potřebná skutková tvrzení přednesl. Jedná se o poučovací povinnost upravenou v § 118a odst. 1 OSŘ, podle níž *„ukáže-li se v průběhu jednání, že účastník nevyličil všechny rozhodné skutečnosti nebo že je uvedl neúplně, předseda senátu jej vyzve, aby svá tvrzení doplnil, a poučí jej, o čem má tvrzení doplnit a jaké by byly následky nesplnění této výzvy.“*

Uvedená poučovací povinnost má návaznost jak na objektivní, tak i na subjektivní důkazní břemeno. Soud bude poučení podle § 118a odst. 1 OSŘ poskytovat tomu účastníku, jehož tvrzení ohledně skutkových předpokladů jemu příznivé právní normy jsou buď sama o sobě, nebo v návaznosti na skutková tvrzení protistrany nedostatečná. Bude si tedy muset posoudit otázku objektivního důkazního břemena a poučení poskytnout vždy tomu účastníku, jehož ohledně dané skutečnosti tíží subjektivní důkazní břemeno. Jeho smyslem je, aby účastník nebyl ve sporu neúspěšný jen proto, že chybně určil své subjektivní důkazní břemeno.²⁷¹

Soudní praxe dovodila, že absence poučení podle § 118a odst. 1 OSŘ v případech, kdy ji měl soud účastníkovi poskytnout, prolamuje koncentraci řízení upravenou v § 118b OSŘ ve vztahu ke skutečnostem účastníkem již tvrzeným. Podle rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 30. 11. 2011, sp. zn. 29 Cdo 1829/2011, *„nebylo-li účastníku řízení poskytnuto poučení podle ustanovení § 118a odst. 1 a 3 o. s. ř. dříve, než nastala koncentrace řízení (ač se tak objektivně mělo stát), nebrání ustanovení § 118b odst. 1 o. s. ř. tomu, aby tyto skutečnosti vyličil, resp. aby označil důkazy potřebné k prokázání svých skutkových tvrzení i poté, kdy koncentrace nastala. Jiné skutečnosti či důkazy již ovšem poté, kdy došlo ke koncentraci řízení, doplnit nemůže.“*

Uvedená judikatura tedy neprolamuje zákonnou koncentraci ve vztahu k novým, účastníky dosud netvrzeným skutečnostem. Její účinky vylučuje pouze ve vztahu ke skutkovému ději, který účastník alespoň v základních obrysech vyličil, byť nikoli dostatečným způsobem. Z toho

²⁷¹ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 27, komentář k § 118a.

také vyplývá, že k poučení podle § 118a odst. 1 OSŘ by mělo dojít nejpozději při skončení prvního (přípravného) jednání.

Odborná literatura uvádí, že se k poučení může dojít buď při (přípravném) jednání, nebo i písemně (např. ve spojení s předvoláním k jednání).²⁷² Tuto možnost, byť s ní zákon výslovně nepočítá, lze z hlediska účelu tohoto ustanovení považovat za vyhovující, když tímto postupem nebudou nikterak zkrácena práva strany, které se má poučení dostat. Ovšem ze samotné textace ustanovení § 118a odst. 1 OSŘ (stejně jako v případě § 118a odst. 3 OSŘ) je zjevné, že primárně bude tato povinnost soudem plněna při jednání a případné písemné poučení bude ze strany soudu beneficiem, na které účastník nemá právní nárok. To ostatně potvrzuje i judikatura Nejvyššího soudu, která písemné poučení mimo jednání vylučuje. Podle ní „*ustanovení § 118a upravuje jen poučovací povinnost soudu při jednání. Znamená to, že účastník, který se nedostavil k jednání a včas nepožádal z důležitého důvodu o odročení, tím soudu znemožnil, aby mu poskytl poučení podle § 118a o.s.ř., jestliže soud věc projednal v nepřítomnosti takového účastníka v souladu s ustanovením § 101 odst. 3 téhož zákona. Nemohl-li soud poskytnout účastníku poučení podle § 118a o.s.ř. proto, že se nedostavil k jednání, není oprávněn a povinen mu sdělovat potřebná poučení jinak a není ani povinen jen z tohoto důvodu odročovat jednání ...*“²⁷³ Uvedený přísný závěr, že soud není oprávněn poučení podle § 118a odst. 1 OSŘ poskytovat i mimo jednání, autor této práce nesdílí. S odkazem na § 5 OSŘ a zásadu předvídatelnosti soudního rozhodování (jakož i s ohledem na zásadu procesní ekonomie, když uvedeným postupem lze efektivně účastníky připravit na jednání ve věci samé) lze dovodit oprávnění soudu poučení se shodným obsahem poskytnout i mimo jednání. Jinou otázkou však je, pokud účastník této výzvě soudu podle § 118a odst. 1 OSŘ nevyhoví. V takovémto případě (aby nastaly účinky koncentrace řízení) bude třeba účastníkovi, který se k jednání dostaví, poučení podle § 118a odst. 1 OSŘ poskytnout opětovně. Je však třeba označit za zcela správný názor, že poučení mimo jednání není povinností soudu a účastník, který se bez řádné a včasné omluvy nedostaví k jednání, nemůže na dobrodiní soudu spočívající v poučení podle § 118a OSŘ spoléhat.

Obsah poučení podle § 118a odst. 1 OSŘ je nutno (na rozdíl od poučení o koncentraci řízení ve smyslu § 118b OSŘ) doslovně protokolovat.²⁷⁴ „*Zákon předpokládá, že poučení bude*

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 5. 2010, sp. zn. 30 Cdo 3970/2008.

²⁷⁴ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 274. K tomu rovněž viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 5. 2021, sp. zn. 21 Cdo 2867/2019: „*Poučení podle § 118a o. s. ř. je svým obsahem adresnou výzvou účastníku k doplnění buď konkrétních tvrzení, nebo důkazů,*

*protokolováno. Protokolace nesmí vzbuzovat pochybnosti, že se účastníkovi takového poučení dostalo, a přesto zůstal stran svých tvrzení nebo stran svých důkazních návrhů nečinný.*²⁷⁵ Jiný způsob než doslovné poučení, o čem má účastník svá skutková tvrzení doplnit, s poučením o případném neúspěchu ve věci samé, ostatně ani nepřipadá v úvahu. Je-li smyslem poučovací povinnosti podle § 118a odst. 1 OSŘ naplnit předvídatelnost soudního rozhodování tím, že účastníkovi bude upřesněn rozsah jeho důkazního břemena, nebylo by ani možné splnit poučovací povinnost např. pouhým odkazem na zákonné ustanovení (jako je tomu v případě poučení podle § 118b odst. 1 OSŘ).

3.1.2. Poučení podle § 118a odst. 2 OSŘ

Zásadně platí, že soud by účastníky neměl poučovat o hmotném právu (k tomu viz kapitola 3.3.). I ustanovení § 5 OSŘ počítá s poučováním (pouze) o procesních právech a povinnostech. Při poučení podle § 118a odst. 2 OSŘ se však soud nezbytně dostává do hraniční situace, neboť po právní stránce má za to, že nárok účastníka je možné právně posoudit jinak, než jak to činí účastník, a o tento svůj náhled na věc se musí s účastníkem „podělit,“ pokud účastník musí doplnit některá skutková tvrzení, aby mohl být nárok (řádně) posouzen podle soudem zvažovaného ustanovení hmotného práva. Ačkoliv se odborná literatura vyjadřuje v tom smyslu, že soud nemá účastníkovi přímo sdělit, jak ve věci rozhodne, ale že mu má pouze poskytnout možnost, aby svá tvrzení odpovídajícím způsobem doplnil,²⁷⁶ nelze tohoto cíle tak, aby šlo o předvídatelný postup soudu v řízení, dosáhnout jinak, než aby soud účastníkům sdělil svůj předběžný právní názor na projednávanou věc. Soud pak může zvolit například formulace, že „*věc by mohla být posouzena podle ustanovení ..., v projednávané věci připadá podle dosavadního průběhu řízení a vyjádření účastníků kvalifikování nároku žalobce podle ustanovení ...*“ apod. Nelze přitom v současném právním prostředí, v němž je zpravidla pro řádné uplatnění svých práv pro složitost současné právní úpravy zapotřebí odborné právní zastoupení, označit za správný názor, že omyl v hmotněprávním posouzení případu má být evidentní.²⁷⁷

jestliže by pro jejich neuvedení měl být ve sporu neúspěšný pro neunesení povinnosti tvrzení nebo povinnosti důkazní. Proto je v těchto případech nutné, aby z protokolu o jednání bylo jasně patrné, k čemu směřovala výzva účastníku podle § 118a o. s. ř. i s poučením o následcích při nesplnění této výzvy a jakým způsobem účastník na tuto výzvu reagoval [...] Protokolace nesmí vzbuzovat pochybnosti, že se účastníkovi takového poučení dostalo, a přesto zůstal stran svých tvrzení nebo stran svých důkazních návrhů nečinný...“

²⁷⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 10. 2006, sp. zn. I. ÚS 212/06.

²⁷⁶ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 550.

²⁷⁷ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 274.

Dané ustanovení nemá spojitost jen s objektivním a subjektivním důkazním břemenem, ale i s konkrétním břemenem vedení důkazu. Poučení podle § 118a odst. 2 OSŘ soud může poskytnout až v návaznosti na provedené dokazování, kterým bude (podle jeho předběžného hodnocení důkazů) například prokázáno, že smlouva o nájmu uzavřená mezi účastníky je neplatná, avšak nároku žalobce by bylo možné vyhovět z titulu bezdůvodného obohacení, nicméně ve spise nebudou dostatečná tvrzení pro to, aby soud mohl ve věci rozhodnout. Pokud by v rámci svých podání žalobce tvrdil dostatečná tvrzení pro posouzení nároku žalobce jako nároku z bezdůvodného obohacení, není pro další postup v řízení nutné žalobce vyrozumívát.

Většinu závěrů uvedených pro ustanovení § 118a odst. 1 OSŘ lze obdobně vztáhnout i na § 118a odst. 2 OSŘ. Pokud by soud účastníka nepoučil o odlišné právní kvalifikaci, tak by se nepochybně dopustil nesprávného procesního postupu, který by byl důvodem pro zrušení (případně změnu) daného rozhodnutí (k tomu srov. § 205a písm. d) OSŘ). Poučení podle § 118a odst. 2 OSŘ bude nepochybně možné učinit jak při jednání, tak i písemně (k tomu plně odkazují na výše uvedené odůvodnění), přičemž musí být rovněž důsledně zaprotokolován jeho obsah.

3.1.3. Poučení podle § 118a odst. 3 OSŘ

Prostřednictvím poučovací povinnosti upravené v § 118a odst. 3 OSŘ pak oproti dvěma shora uvedeným, které řeší nedostatečná skutková tvrzení účastníků, soud účastníky poučuje o nedostatečných důkazních návrzích k jejich tvrzením. Jejím smyslem je zejména eliminovat případy, kdy by soud rozhodoval vzhledem ke stavu *non liquet* na základě důkazního břemena.

*„Poučení o důkazní povinnosti podle ustanovení § 118a odst. 3 o. s. ř. soud poskytne nejen účastníku, který dosud o sporném tvrzení neoznačil žádný důkaz nebo který sice o svém sporném tvrzení důkaz označil, avšak jde o důkaz zjevně nezpůsobilý prokázat sporné tvrzení, ale i tehdy, provedl-li ohledně sporného tvrzení účastníkem navržené důkazy, jestliže jimi nedošlo k jeho prokázání a jestliže proto (z důvodu neunesení důkazního břemene) by účastník nemohl být ve věci úspěšný ...“*²⁷⁸ Z citovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu tak vyplývá, že poučovací povinnost podle § 118a odst. 3 OSŘ má (kromě objektivního a subjektivního důkazního břemena) z praktického hlediska vztah zejména ke konkrétnímu břemeni vedení důkazu. Nebude-li i třeba přes předchozí poučení soudu podle § 118a odst. 3 OSŘ prokázáno tvrzení účastníka, v důsledku čehož by mohl být tento účastník ve sporu neúspěšný, je třeba mu poučení podle § 118a odst. 3 OSŘ poskytnout opětovně. Pokud však soud bude mít na základě

²⁷⁸ Rozsudek velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 20. 6. 2012, sp. zn. 31 Cdo 619/2011.

provedeního dokazování za prokázané, že se uvedená skutečnost stala, či nestala, účastníka již dále nepoučuje, neboť nerozhoduje na základě stavu *non liquet* podle pravidel objektivního důkazního břemena, ale na základě zjištěného skutkového stavu.²⁷⁹

V této souvislosti se samozřejmě nabízí otázka dalšího poučování účastníka podle § 118a odst. 3 OSŘ a jeho možného obstrukčního jednání, když by opakovaně neoznačoval veškeré důkazy, jež by měl k prokázání daného tvrzení k dispozici, ale označoval by je soudu jednotlivě. Zřejmě nepůjde o příliš běžné situace, neboť způsobilá sada důkazů (kterou by měl soud provést) bude omezená, a pokud by účastník navrhoval nezpůsobilé důkazy, soud by návrhy na jejich provedení mohl zamítnout. Nicméně je zajímavý názor Svobody, který povinnost soudu poučit účastníka „nadvakrát“ (případně vícekrát) podle § 118a odst. 3 OSŘ spojuje pouze se situacemi, kdy účastník již na první poučení soudu označil takové důkazy, o kterých mohl rozumně předpokládat, že budou dostačující k prokázání jeho tvrzení.²⁸⁰ Uvedený přístup k „prvnímu“ poučení se zdá být poměrně přísný, nicméně aplikace tohoto přístupu na „druhé“ poučení ve smyslu § 118a odst. 3 OSŘ, kdy by účastník byl povinen označit veškeré (relevantní) důkazy, které by měl k prokázání daného tvrzení k dispozici, by byl způsobilý případnému obstrukčnímu jednání účastníka zamezit.

Obsah poučení podle § 118a odst. 3 OSŘ musí být, stejně jako poučení podle § 118a odst. 1 OSŘ nebo § 118a odst. 2 OSŘ, doslovně zachycen a poučení musí být adresné.²⁸¹ Často jsou rovněž uvedená poučení poskytována účastníkům současně, neboť pokud je účastník povinen některá svá tvrzení doplnit, velmi pravděpodobně je, pokud je druhá strana nebude uznávat, bude muset také prokázat. Na rozdíl od prvního odstavce však uvedené poučení nebude možné poskytnout před prvním (přípravným) jednáním, neboť mezi účastníky nebudou vyjasněny sporné a nesporné skutečnosti ani nebude provedeno dokazování. Písemné poučení před prvním (přípravným) jednáním by tak ztrácelo smysl (nebylo by efektivní), případně by ani nebylo možné.

Rovněž platí závěr, že pokud se účastníkovi nedostane poučení podle § 118a odst. 3 OSŘ v případech, kdy se mu ho dostat má, nenastane ve vztahu k předmětným tvrzením koncentrace řízení.²⁸²

²⁷⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2021, sp. zn. 29 ICdo 112/2019.

²⁸⁰ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 274.

²⁸¹ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 10. 2006, sp. zn. I. ÚS 212/06.

²⁸² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 11. 2011, sp. zn. 29 Cdo 1829/2011.

3.2. Dotazovací a vysvětlovací povinnost soudu

Dotazovací i vysvětlovací povinnosti soudu směřují (stejně jako povinnost poučovací) k tomu, aby soud mohl věc řádně a rychle projednat na základě co možná nejpřesněji zjištěného skutkového stavu. Jak bylo výše již uvedeno, je to zejména rakouská a německá procesualistika, která se materiálnímu vedení řízení, resp. povinnosti dotazovací a vysvětlovací věnuje, stejně jako jsou uvedené povinnosti upraveny v civilních procesních řádech obou zemí.²⁸³ Český civilní proces s uvedenými povinnostmi teoreticky příliš nepracuje, byť v praxi jsou fakticky uvedené povinnosti soudem naplňovány.

Smyslem vysvětlovací povinnosti je, aby byly do řízení vneseny všechny podstatné skutečnosti, vyjasněna nejasná podání, navrženy všechny potřebné důkazy apod.²⁸⁴ Lavická uvádí, že rakouský ZPO upravuje vysvětlovací povinnost dokonce tak, že soud je oprávněn „*provádět dokazování nezávisle na důkazních návrzích stran*.“²⁸⁵ S tímto názorem se nelze zcela ztotožnit, neboť rakouská odborná literatura se vyjadřuje v tom smyslu, že nejde o uplatnění vyšetřovací zásady, ale o získání požadovaných listin, spisů apod.²⁸⁶ Určitou obdobou těchto oprávnění,²⁸⁷ jako ostatně Lavická ve svém příspěvku zmiňuje, by v českém právním řádu byly ustanovení § 129 odst. 2 OSŘ týkající se ediční povinnosti účastníků či třetích osob nebo zadání znaleckého posudku ve smyslu § 127 odst. 1 OSŘ. Spíše by tak postavení rakouského soudu bylo možné připodobnit k postavení českého soudu, který podle § 120 odst. 2 OSŘ může provést účastníky nenavržené důkazy, pokud jsou potřebné pro rozhodnutí a potřeba jejich provedení vyplývá z obsahu spisu.

Dotazovací povinnost spočívá v tom, že konkrétními dotazy soud zejména objasňuje mezery ve skutkových tvrzeních účastníků, vyjasňuje nepřesnosti v dokazování apod.²⁸⁸

V § 182 ZPO je uvedeno, že předseda senátu je povinen kladením otázek zajistit, aby byla doplněna nedostatečná skutková tvrzení k uplatnění nebo popírání nároku a aby byly označeny důkazy potřebné k jejich prokázání. Pokud se účastník v průběhu řízení odchýlí od svých dosavadních přednesů, je předseda senátu povinen na to účastníka podle § 182 odst. 2 ZPO

²⁸³ LAVICKÁ, Petra, op. cit. sub 64.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Tamtéž. Avšak podle § 183 odst. 2 ZPO soud nemůže provést listinné důkazy či důkazy výslechem svědků, pokud s tím ani jedna strana nesouhlasí.

²⁸⁶ FEIL, Erich, KROISENBRUNNER, Elke, op. cit. sub 216, str. 450.

²⁸⁷ Viz § 183 ZPO.

²⁸⁸ Tamtéž.

upozornit. V tomto ustanovení lze identifikovat základ vysvětlovací, ale rovněž i dotazovací povinnosti soudu v ZPO.

V českém civilním řízení tuto činnost soud v praxi také koná, případně provádí s účastníky tzv. právní debatu.²⁸⁹ Svoboda k tomu uvádí, že povinnost dotazovací předchází povinnosti poučovací.²⁹⁰ S tím lze souhlasit, neboť zatímco dotazy mohou být zjišťovány „drobné“ nedostatky či rozpory v tvrzeních, poučovací povinnost bude soud zpravidla plnit v případech, kdy dané tvrzení zatím nebylo do řízení žádnou ze stran vneseno a jedná se o podstatné tvrzení pro rozhodnutí ve věci, bez něhož nemůže být daný účastník úspěšný.

Byť v zákoně uvedené oprávnění není výslovně uvedeno, tak jeho základ bychom mohli hledat v § 117 odst. 1 OSŘ, neboť uvedenou činnost soudu bychom mohli nepochybně označit za opatření k zajištění splnění účelu jednání.²⁹¹ Porovnáme-li však zákonnou úpravu v OSŘ se zákonnou úpravou ZPO, je zjevné, že český civilní kodex materiální vedení řízení jako takové neuplatňuje. V případě budoucích rekonstrukčních úprav by bylo vhodné, aby v novém civilním kodexu oprávnění soudu odpovídající zejména dotazovací povinnosti, která není v OSŘ upravena na rozdíl od povinnosti vysvětlovací vůbec, byla přímo uvedena.

3.3. Limity materiálního vedení řízení

Jelikož je soudu i v nalézacím sporném řízení poskytnuta celá řada možností a nástrojů proto, aby řízení probíhalo efektivně, aby přednesy stran byly bezrozporné a aby se zjištěný skutkový stav co nejvíce shodoval se skutečným stavem, je třeba se zabývat limity materiálního vedení řízení, tedy otázkou, do jaké míry může soud poučovací, vysvětlovací či dotazovací povinnosti využívat, aby nebyla porušena zásada dispoziční a projednací.

Za velmi výstižný považuji příměr, že soudce by měl být v průběhu řízení kormidelníkem, nikoliv veslařem.²⁹² Jeho činnost v řízení nemá nahrazovat tvrzení a důkazní návrhy stran, pokud jejich potřeba nevyplývá z obsahu spisu. Byť soudce může v průběhu řízení subjektivně nabýt dojmu, že věc se mohla odehrávat jinak, než jak mu tvrdí strany, nemůže bez toho, aniž by byly v řízení tyto jiné skutečnosti tvrzeny nebo by po provedeném dokazování vyšly najevo, z vlastní úvahy ověřovat, zda se skutkový děj neodehrál jinak. Takovýto postup by odpovídal zásadě vyšetřovací, která se však uplatní v civilním řízení nesporném (k tomu viz část 4. této

²⁸⁹ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 13.

²⁹⁰ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 274.

²⁹¹ K obdobnému závěru dospívá Macur in MACUR, Josef, op. cit. sub 41, str. 139.

²⁹² LAVICKÁ, Petra, op. cit. sub 64.

práce). Soud má oprávnění konkrétními dotazy odstraňovat rozpory v tvrzeních stran, provést z vlastní úvahy důkazy, pokud vyplývají z obsahu spisu a jsou nezbytné pro řádné zjištění skutkového stavu (jak bylo již v této práci uvedeno, může přitom uvážit i spravedlnostní kritéria),²⁹³ nesmí však nahrazovat základní činnost procesních stran ve sporném řízení, tedy tvrdit a prokazovat zcela jiný skutkový stav, než který mu strany doposud přednesly.

Základním korektivem při materiálním vedení řízení by měla být rovnost stran ve smyslu čl. 37 odst. 3 LZPS²⁹⁴ a princip nestrannosti soudu.²⁹⁵ Macur uvádí, že soudce by měl podporovat, usměrňovat a stimulovat procesní aktivitu účastníků, aby byly vysvětleny rozhodné skutečnosti.²⁹⁶ Soudce by měl být určitým rádcem účastníků, avšak žádný z účastníků by neměl nabýt (oprávněný) dojem o tom, že soud je podjatý a nadržuje jedné ze stran sporu.²⁹⁷

Rádcem by však měl být pouze ve vztahu k procesním právům a povinnostem ve smyslu § 5 OSŘ. Toto ustanovení limituje soudce pouze ve vztahu k poučovací povinnosti, ale není rozumného důvodu, proč by se uvedený imperativ neměl uplatnit i ve vztahu k dalším činnostem řazeným do materiálního vedení řízení. Uvedený závěr je, jak upozorňuje literatura, trochu problematický, neboť ne vždy lze procesní stránku věci oddělit od hmotněprávního posouzení (viz zejména poučení podle § 118a odst. 2 OSŘ). Obecně nicméně platí, že by soud neměl účastníky poučovat o právu hmotném. Ačkoliv by je neměl poučovat, určitý svůj právní názor v rámci sdělení předběžného právního názoru na projednávanou věc, v souladu se zásadou předvídatelnosti soudního rozhodování, účastníkům přesto sděluje.

Obdobný přístup lze pozorovat i v rakouské procesualistice, kdy soud nesmí věcně formulovat návrhy účastníků nebo účastníky poučovat o možnosti uplatnění dosud neuplatněných nároků.²⁹⁸ Není povinen jim sdělovat ani předběžný právní názor na věc, nicméně pokud by byly z důvodu odlišného právního názoru soudu na věc tvrzení či důkazní návrhy účastníků neúplné, je povinen jim svůj předběžný právní názor sdělit, neboť pokud by tak neučinil, došlo by k vydání překvapivého rozhodnutí.²⁹⁹

²⁹³ Ke zdrženlivému přístupu k provádění účastníky nenavržených důkazů viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2023, sp. zn. 29 Cdo 3197/2022.

²⁹⁴ JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 217.

²⁹⁵ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 19.

²⁹⁶ MACUR, Josef, op. cit. sub 43, str. 138.

²⁹⁷ FEIL, Erich, KROISENBRUNNER, Elke, op. cit. sub 216, str. 444.

²⁹⁸ Tamtéž, str. 445.

²⁹⁹ Tamtéž.

Hraniční případy řeší kazuisticky judikatura a odborná literatura. Tak například není součástí poučovací povinnosti soudu poučit účastníka o námitce promlčení, námitce započtení či vzájemné žalobě³⁰⁰ nebo poučení o věcné legitimaci.³⁰¹ Soud rovněž není povinen poučovat účastníka o nutnosti, aby do řízení přistoupil další účastník nebo došlo k záměně účastníka.³⁰² Oproti tomu radí současná judikatura³⁰³ do rozsahu poučovací povinnosti v případě nezastoupeného účastníka poučení o možnosti navrhnout podle § 107a OSŘ procesní nástupnictví. Tento přístup však nelze (ani v případě nezastoupeného účastníka) považovat za správný, neboť tím dochází k poučování účastníka o věcné legitimaci.³⁰⁴ Za správný lze však označit názor vyjádřený v nálezů Ústavního soudu ze dne 23. 7. 2019, sp. zn. I. ÚS 2872/18, podle nějž je soud povinen účastníky poučovat ve chvíli, kdy před vyhlášením rozhodnutí dojde ke změně v judikатурním výkladu určité právní otázky.³⁰⁵

³⁰⁰ LAVICKÝ, Petr a kol., op. cit. sub 39, str. 19. Odkazuje přitom na rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 12. 2009, sp. zn. 23 Cdo 3848/2007.

³⁰¹ Tamtéž. Odkazuje přitom na rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 480/97.

³⁰² JEBOUSEK, Jakub. *Změny v osobách účastníků řízení v nalézacím řízení sporném*. Diplomová práce. Dita Frintová (vedoucí práce). Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta. 2020, str. 50.

³⁰³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 1. 2017, sp. zn. 30 Cdo 3875/2016.

³⁰⁴ JEBOUSEK, Jakub, op. cit. sub 302, str. 50-51.

³⁰⁵ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 274.

4. Dokazování v nesporném řízení

Byť je hlavním předmětem zkoumání této práce nalézací řízení sporné, je třeba se alespoň stručně zmínit o dokazování a institutech s ním souvisejícími v nesporném řízení, aby mohly být porovnány nejvýznamnější rozdíly mezi těmito druhy civilního procesu.

Pro nesporné řízení je typická, jak bylo uvedeno výše, zásada vyšetřovací, která je zakotvena i v platném právním řádu. Podle § 21 ZŘS „*soud provede i jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu, než byly účastníky navrhovány.*“ Dominantní roli soudu při zjišťování skutkového stavu v nesporných řízeních lze vysledovat již jen z § 20 odst. 1 ZŘS, podle něhož je soud „*povinen zjistit všechny skutečnosti důležité pro rozhodnutí. Přitom není omezen na skutečnosti, které uvádějí účastníci.*“ Srovnáme-li uvedené ustanovení s § 6 OSŘ, které soudu ukládá zjistit pouze sporné skutečnosti mezi stranami, je zde rozdíl mezi oběma druhy civilního procesu více než patrný.

Důkazní břemeno se v nesporných řízeních neuplatňuje,³⁰⁶ nicméně (jak bylo rovněž uvedeno výše) v určitých situacích jsou důsledky, kdy soud rozhodne v rozporu s přesvědčením některého z účastníků, (objektivnímu a subjektivnímu) důkaznímu břemenu velmi blízké. V odborné literatuře se pro povinnosti účastníků v nesporném řízení, které jsou ve sporném řízení označovány jako povinnost a břemeno tvrzení a důkazní, používá pojem povinnost (či břemeno) součinnosti.³⁰⁷ Svoboda pak dokonce poučovací povinnost podle § 118a OSŘ vztahuje i na nesporná řízení právě s odůvodněním, že i v nesporných řízeních jsou navrhovány důkazy, které jsou alespoň jednomu z účastníků ku prospěchu.³⁰⁸ I když lze o závěru, že se poučovací povinnost podle § 118a odst. 1 až 3 OSŘ uplatní i na nesporná řízení, pochybovat, neboť je-li účelem těchto ustanovení eliminovat situace, kdy soud rozhoduje na základě pravidel objektivního důkazního břemena, a důkazní břemeno se v nesporných řízeních neuplatňuje, je zjevné, že obdobných důsledků lze dosáhnout na základě aplikace § 5 OSŘ a poučovací povinnosti tam uvedené.

Konečně na rozdíl od sporného řízení je účastnický výslech řádným důkazním prostředkem, který může soud provést (na rozdíl od sporného řízení) i bez souhlasu účastníka.³⁰⁹

³⁰⁶ DRÁPAL, Ljubomír, BUREŠ, Jaroslav a kol., op. cit. sub 43, str. 653.

³⁰⁷ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 60.

³⁰⁸ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol., op. cit. sub 274.

³⁰⁹ Ust. § 22 ZŘS.

5. Komparace české právní úpravy s rakouskou právní úpravou

Základním rakouským civilním kodexem je ZPO – zákon o soudním řízení v občanskoprávních sporech. Nesporná řízení pak upravuje zejména zákon č. 111/2003 RGBL., spolkový zákon o soudním řízení v jiných než sporných záležitostech (Außerstreitgesetz). Jelikož se tato práce zabývá dokazováním a důkazním břemenem ve sporném řízení, bude komparace provedena k úpravě obsažené v ZPO.

Kromě samotné úpravy dokazování, které je v ZPO jako takové upraveno v druhé hlavě druhé části v § 266 an. ZPO a je mu věnováno podstatně více ustanovení než v OSŘ,³¹⁰ logicky ZPO obsahuje (stejně jako OSŘ) i ustanovení, která mají na dokazování bezprostřední vliv. V části třetí byla zmíněna úprava v ZPO týkající se materiálního vedení řízení. Proto nebudou v této části předmětem zkoumání a vybrána budou další, dosud neporovnávaná ustanovení, která dokazování v řízení před soudem ovlivňují a jež byly předmětem výkladu v předcházejících částech práce v poměrech českého civilního procesu.

5.1. Povinnost podporovat soudní spor

Ustanovení § 178 odst. 1, odst. 2 ZPO ukládá účastníkům povinnost podporovat soudní spor tím, že pravdivě, úplně a včas vylicí všechny skutečnosti potřebné pro rozhodnutí. Již bylo uvedeno, že povinnost pravdivosti byla z OSŘ vypuštěna novelou č. 30/2000 Sb., přesto se však česká odborná veřejnost shoduje na tom, že vyjádření účastníků by mělo být pravdivé (k tomu srov. kapitolu 2.1.). Stejně jako je v § 178 odst. 1 ZPO uloženo účastníkům vylicí skutečnosti úplně, lze obdobnou povinnost v českém civilním procesu rozpoznat v § 101 odst. 1 písm. a) OSŘ.³¹¹ Procesní argument lze považovat za úplný, pokud lze ohledně daného předmětu dokazování provést smysluplné důkazy podle stanovených procesních pravidel.³¹² Povinnost podporovat soudní spor se však vyznačuje rovněž tím, že je účastníkům výslovně uložena povinnost tvrdit skutečnosti důležité pro rozhodnutí včas. Neznamená to, že účastníci by měli vylicí všechny myslitelné skutečnosti, které v souvislosti s uplatněným nárokem přicházejí v úvahu, ale skutečnosti podstatné pro rozhodnutí by měli uvést v přiměřené lhůtě poté, co se dozvěděli o jejich významu pro výsledek řízení.³¹³ To se projevuje např. tím, že pokud účastník

³¹⁰ Pomineme-li část týkající se zajišťování důkazů, která je upravena i v OSŘ, byť na jiném odloučeně od dokazování samotného, věnují se dokazování ustanovení § 266 až 383 ZPO, tedy celkem 118 paragrafů.

³¹¹ V této souvislosti opět připomínám názory Jirsa in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel, op. cit. sub 1, str. 89-90, že „představa, že účastník vylicí skutečně „všechny“ významné skutečnosti, je iluzorní.“

³¹² FEIL, Erich, KROISENBRUNNER, Elke, op. cit. sub 216, str. 446.

³¹³ Tamtéž, str. 434.

činí neodůvodněná podání či žádosti, resp. předkládá soudu tvrzení, které mohl uvést již dříve (a jejich potřeba přednesu nevyvstala na základě dosavadního průběhu řízení), nemá za tyto úkony právo na náhradu nákladů řízení.³¹⁴ Ačkoliv obdobné ustanovení je obsaženo v § 142 odst. 1 OSŘ, podle nějž by se měly nahrazovat pouze nezbytné náklady, není účastníkům krácena náhrada nákladů řízení proto, že určité přednesy neučinili při prvním úkonu, kdy tak učinit mohli.

Uvedená povinnost pak souvisí s prekluzí upravenou v § 179 ZPO, který stanoví, že účastníci mohou nové skutečnosti a důkazy předložit do konce prvního jednání, pokud je však soud neodmítne proto, že účastníci byli hrubě nedbalí tím, že je nepřednesli dříve a z důvodu jejich pozdního přednesení by došlo k oddálení konce řízení. Soud však může odmítnout pouze ty návrhy, které by podstatně prodloužily řízení a strany jejich význam pro výsledek řízení mohly předpokládat již dříve. Toto oprávnění mu přiznává ustanovení § 275 odst. 2 ZPO.³¹⁵ Tvrzení a návrhy, jejichž význam vyšel najevo až v průběhu řízení na základě provedení dokazování nebo v návaznosti na vyjádření protistrany nebo které řízení podstatně neprodlužují, soud odmítnout nemůže.³¹⁶ Obdobná úprava se v OSŘ neuplatňuje a soud není oprávněn skutkově tvrzení stran a důkazní návrhy odmítnout proto, že nebyly uplatněny ihned, co účastníkům musel být zjevný jejich význam pro výsledek řízení.

5.2. Dokazování

Stejně jako OSŘ neobsahuje ZPO výslovnou úpravu základního pravidla dělení důkazního břemena, stejně jako v českém civilní procesu pak vychází z teorie analýzy norem.³¹⁷ Úprava procesu dokazování je však, jak bylo výše uvedeno, mnohem rozsáhlejší než v OSŘ. Dokazování je upraveno v druhé části ZPO týkající se *řízení před soudem prvního stupně*, hlavě druhé věnované *obecným ustanovením o dokazování a provádění důkazů*, hlavě třetí nazvané *důkaz prostřednictvím dokumentů*, čtvrtá hlava se věnuje *svědkům*, pátá hlava se zabývá *důkazy od odborníků*, šestá hlava *důkaz ohledáním*, sedmá hlava upravuje *důkaz výslechem účastníků*, osmá hlava se pak týká *zajišťování důkazů*. Vzhledem k předmětu práce je komparace zaměřena

³¹⁴ Tamtéž, str. 435.

³¹⁵ S uvedeným přístupem, kdy je kladen důraz na procesní ekonomii, je i oprávnění soudu podle § 279 ZPO stanovit lhůtu pro provedení důkazu, jehož proveditelnost je pochybná nebo jehož opatření si vyžádá delší dobu, po jejímž uplynutí pokračuje v řízení bez toho, aniž by byl důkaz proveden.

³¹⁶ FEIL, Erich, KROISENBRUNNER, Elke, op. cit. sub 216, str. 436.

³¹⁷ LAVICKÝ, Petr, op. cit. sub 3, str. 141 nebo FEIL, Erich, KROISENBRUNNER, Elke, op. cit. sub 216, str. 607.

na obecná ustanovení o dokazování (§ 266 až 291c ZPO), přičemž byla vybrána ustanovení z hlediska této práce významná.

Úvodní ustanovení upravují, které skutečnosti je a které skutečnosti není třeba dokazovat. Ustanovení § 266 odst. 1 ZPO výslovně uvádí, že není třeba dokazovat skutečnosti tvrzené jednou ze stran, pokud je protistrana výslovně přizná v přípravném podání, v průběhu soudního sporu při ústním jednání nebo v protokolu soudce oprávněného nebo dožádaného k projednání věci. V § 267 odst. 1 ZPO je pak navíc obsažena úprava, podle níž „*to, zda se skutková tvrzení účastníka řízení považují za uznaná, pokud je protistrana výslovně nepřizná, posuzuje soud s pečlivým přihlédnutím k celému obsahu podání protistrany.*“ Tato možnost tak umožňuje soudu vzít za nesporná (uznaná) skutková tvrzení i ta tvrzení, která protistrana výslovně nepopře (uzná je pouze konkludentně), musí však přitom pečlivě zvážit okolnosti případu. Odborná literatura uvádí, že soud není vázán doznáním pouze tehdy, pokud z úřední činnosti zjistí opak, pokud je obecně znám opak doznané skutečnosti či doznání odporuje zkušenostním poznatkům.³¹⁸ Uvedené výjimky se dají shrnout i tak, že zjevně nepravdivá tvrzení nemohou být základem pro rozhodnutí soudu. Uvedená ustanovení tak jednoznačně určují, které skutečnosti se mají v řízení dokazovat a které nikoliv, zatímco v českém OSŘ obdobné ustanovení chybí. *De lege ferenda* by tak bylo nanejvýš vhodné tuto otázku výslovně upravit i v OSŘ, neboť názory na uvedenou problematiku, byť autor této práce je přesvědčen o správnosti jím zastávaného stanoviska (a to i s přihlédnutím k právě učiněným komparativním poznatkům rakouské úpravy), jsou v odborné veřejnosti rozdílné.

Obecně známé skutečnosti není třeba ani tvrdit, ani prokazovat (§ 269 ZPO). Obdobná jako v českém právním řádu je i úprava domněnek a dokazování jejich opaku (§ 270 ZPO). Právo platné na jiném území je třeba dokazovat pouze tehdy, nejsou-li soudu známy. Pokud mu nejsou známy, není při zjišťování jeho obsahu omezen důkazními návrhy účastníků (§ 271 ZPO).

V § 272 ZPO je upravena zásada volného hodnocení důkazů. V odstavci druhém citovaného ustanovení pak nalezneme jistou obdobu § 132 OSŘ a příkazu, aby soud přihlížel ke všemu, co za řízení vyšlo najevo.³¹⁹ V § 272 odst. 3 ZPO je totiž uvedeno, že soud volně posoudí skutečnost, že účastník odmítne odpovědět na otázky, které mu soud položil.

Ustanovení § 273 ZPO je pak obdobou § 136, kdy při sporné výši škody, o níž nelze provést důkaz nebo ho lze provést pouze s nepoměrnými obtížemi, může soud určit výši nároku

³¹⁸ FEIL, Erich, KROISENBRUNNER, Elke, op. cit. sub 216, str. 609.

³¹⁹ Srov. již uvedený příklad in JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel., op. cit. sub 1, str. 226, že má soud při hodnocení důkazů například zohlednit korektní procesní postup účastníka.

účastníka podle vlastního uvážení. S výjimkou výsledku účastníků může účastník k prokázání určité skutečnosti navrhnout všechny důkazy s výjimkou účastnického výsledku (§ 274 odst. 1 ZPO).

Pokud skutečnosti, které mají význam pro rozhodnutí v projednávané věci, již byly předmětem soudního řízení, lze jako důkaz použít protokol či znalecký posudek a od provádění nového dokazování lze upustit, jestliže účastníci byli účastníky tohoto soudního řízení a jedna ze stran výslovně nepožádá o opak či důkazní prostředek již není k dispozici nebo s tím obě strany, pokud nebyly účastníky předchozího jednání, vyjádří výslovný souhlas (§ 281a ZPO). I z tohoto ustanovení je patrná snaha o procesní ekonomii, která se prolíná celým procesem dokazování upraveným v ZPO.

Závěr

Cílem této práce bylo propojit teorii procesního dokazování a důkazního břemena s platným právním stavem i aktuální rozhodovací praxí a kriticky zhodnotit tento vzájemný vztah. Práce se proto zabývala obecnými otázkami procesního dokazování, jednotlivými povinnostmi a břemeny účastníků majícími s dokazováním souvislost a možnou ingerencí soudu do procesu dokazování. Na podkladě učiněných poznatků, a to i na podkladě komparativních zjištění vzniklých porovnáním úpravy dokazování v OSŘ a rakouském ZPO, měly být rovněž formulovány dílčí návrhy *de lege ferenda*. Lze konstatovat, že uvedených cílů bylo dosaženo.

V první části práce byl rozebrán proces dokazování jako právem upravený postup, jeho jednotlivé fáze a principy mající na procesní dokazování vliv. Nejpodrobněji byly rozebrány fáze provádění a hodnocení důkazů, neboť v nich byla řešena zejména možnost soudu provést i jiné než účastníky navrhované důkazy, resp. otázka míry důkazu. Byl učiněn závěr, že provádění jiných než účastníky navržených důkazů je oprávnění soudu, které může, ale také nemusí využít, a že do této své úvahy může promítnout své spravedlnostní přesvědčení. Provést jiný než účastníky navržený důkaz může přitom jen tehdy, pokud je potřebný ke zjištění skutkového stavu, kteří tvrdí účastníci, nikoliv k ověření možného alternativního děje, o kterém se soudce domnívá, že nastal, ačkoliv ho účastníci netvrdí a ani jinak nevyšel v řízení najevo. Přitom aktivistický přístup soudu by měl být spíše restriktivní, neboť přílišným aktivismem by mohla být narušena rovnost stran.

V otázce míry důkazu se autor této práce ztotožnil s Lavickým, který formuloval pravidlo míry důkazu tak, že skutkové tvrzení *lze považovat za prokázané, pokud je soudce vnitřně přesvědčen o jeho pravdivosti, tj. nemá-li o jeho pravdivosti rozumné pochybnosti*. Uvedené pravidlo totiž vhodně kombinuje jak objektivní hledisko, kdy se určitá skutečnost musí pro své prokázání jevit jako velmi pravděpodobná, tak subjektivní hledisko, kdy soudce by jen těžko mohl rozhodnout bez ohledu na své vlastní přesvědčení. Správně je pak v uvedeném pravidlu nastavena i míra objektivního kritéria, když prostá pravděpodobnost pro prokázání tvrzení je příliš nízká, naopak vyžadovat praktickou jistotu, kdy by měly být vyloučeny všechny myslitelné (tj. nejen rozumné) pochybnosti by v praxi vyústilo v rozhodování téměř výlučně na základě pravidel objektivního důkazního břemena.

Druhá část práce se zabývala nejvýznamnějšími povinnostmi účastníků civilního řízení, tj. povinnostmi tvrdit rozhodné skutečnosti a navrhopvat důkazy k jejich prokázání, a jim korespondujícím břemenům. Stran povinnosti tvrzení byl formulován závěr, který již lze

v odborné literatuře vysledovat, ačkoliv v praxi dosud není většinou uplatňován. Jedná se o závěr, že ne každé tvrzení účastníka ve sporném řízení je třeba prokazovat, neboť ne každé tvrzení je *a priori* sporné. Sporné je jen takové tvrzení, které bude zpochybněno protistranou. Nesporné tvrzení pak přirozeně není třeba prokazovat. Tento názor má oporu jak v platné právní úpravě (zejména v § 6, § 118 odst. 2 a § 118a odst. 3 OSŘ), tak je v souladu s projednací zásadou, z níž nalézací řízení sporné vychází. Je však korigován dvěma podmínkami. Jednak nesmí být skutková tvrzení účastníka zjevně nepravdivá, protože z nich soud vzhledem k účelu civilního procesu, kterým je ochrana skutečných subjektivních práv účastníků, vycházet nemůže. Druhým korektivem je pak skutečnost, že uvedený závěr se plně uplatní jen v řízeních, v nichž je žalovaný aktivní (tj. činí podání ve věci samé). Pokud by účastník v řízení aktivní nebyl, nebylo by možné vzhledem k sociální koncepci civilního procesu a možnému zneužití procesního práva k domáhání se fiktivních práv vůči nečinným účastníkům vycházet pouze z tvrzení žalobce, nicméně by musela být žalobcem předložena alespoň základní sada důkazů prokazující základní normu, od níž odvíjí svůj nárok.

Důkazní břemeno bylo rozlišováno ve třech rovinách, a to jako objektivní břemeno důkazní, subjektivní břemeno důkazní a konkrétní břemeno vedení důkazu. Zatímco objektivní a (abstraktní) subjektivní důkazní břemeno je upraveno v právních normách, konkrétní břemeno vedení důkazu je výsledkem průběžného hodnocení důkazů soudem. Objektivní důkazní břemeno slouží k překonání stavu *non liquet*, čili situace, kdy není žádným z účastníků dosažená potřebná míra důkazu ve vztahu k jimi tvrzeným skutečnostem. Subjektivní důkazní břemeno odpovídá na otázku, který z účastníků je povinen prokazovat určitou skutečnost, aby byl ve sporu úspěšný. Konkrétní břemeno vedení důkazu pak závisí na konkrétním průběhu dokazování, když podle jeho dosavadních výsledků lze předběžně mít za prokázané určité skutečnosti. Účastník, který by v důsledku toho nebyl ve sporu úspěšný, je zatížen konkrétním břemenem vedení důkazu, a tedy musí prokázat určitou jím tvrzenou skutečnost odpovídající buď některé protinormě způsobující buď zánik práva, zánik jeho uplatnitelnosti, či zabraňující vzniku práva, nebo musí popřít skutkový stav tvrzený druhou stranou a prokázat, že se skutkový děj odehrál jiným způsobem. Toto kyvadlové přesouvání konkrétního břemena vedení důkazu z jedné strany na druhou musí být účastníkům ze strany soudu sdělováno, a to zejména prostřednictvím poučovací povinnosti podle § 118a odst. 1, odst. 3 OSŘ.

Základní pravidlo dělení důkazního břemena vychází z Rosenbergovy teorie analýzy norem, kdy každý účastník je povinen prokazovat skutkové předpoklady jemu příznivé právní normy. Žalobce tak tvrdí skutkové předpoklady základní právní normy, od které odvíjí svůj nárok,

žalovaný (pokud nárok žalobce neuzná) pak buď může skutkové přednesy žalobce popírat, tj. tvrdit a prokazovat, že skutkové přednesy žalobce nejsou pravdivé, nebo může prokazovat skutkové předpoklady protinormy, které způsobují buď zánik práva žalobce, zánik jeho uplatnitelnosti, nebo které zabraňovaly jeho vzniku již od počátku. Přitom platí, že žalobce prokazuje jen tzv. minimální skutkovou podstatu základní právní normy, přičemž případné výjimky odpovídající protinormě prokazuje žalovaný.

Uvedené základní pravidlo dělení důkazního břemena se v některých případech neuplatní, neboť mají přednost zvláštní pravidla dělení důkazního břemena. Ty mohou mít podobu buď výslovných zákonných pravidel dělení důkazního břemena (kdy základní pravidlo je pravidlo nepsaného práva), vyvratitelných domněnek, nebo soudcovského dotváření práva. K soudcovskému dotváření práva je přitom možné přistoupit typově pro určitý druh sporů, kde je přítomen naléhavý zájem, v jehož důsledku by trvání na základním pravidlu dělení důkazního břemena nebylo spravedlivé. Od zvláštních pravidel dělení důkazního břemena je třeba odlišit vysvětlovací povinnost protistrany nezatížené důkazním břemenem. Ta slouží k vyrovnání významného informačního deficitu mezi stranami, kdy účastník nemůže vzhledem k zásadnímu nedostatku informací svůj nárok řádně uplatnit. Strana nezatížená důkazním břemenem pak vysvětluje skutečnosti, které by měl do řízení vnášet účastník, jehož tíží důkazní břemeno. Nesplnění vysvětlovací povinnosti účastníkem nezatíženým důkazním břemenem pak bude sankcionováno při volném hodnocení důkazů soudem tak, že i obecná a důkazně nepodložená tvrzení účastníka zatíženého důkazním břemenem, ohledně nichž protistrana nesplnila vysvětlovací povinnost, bude hodnotit jako pravdivá.

Předmětem dokazování nejsou skutečnosti obecně známé (tzv. notoriety), skutečnosti známé soudu z jeho činnosti, jakož i právní předpisy uveřejněné ve Sbírce zákonů a mezinárodních smluv. Předmětem dokazování není vzhledem k zásadě *iura novit curia* ani cizozemské právo, nicméně jeho obsah musí zjišťovat způsobem velmi obdobným samotnému dokazování. Nelze však ohledně cizozemského práva použít pravidla důkazního břemena, neboť by to odporovalo právě zmíněné zásadě, že soud zná právo.

Zvláštní kategorií skutečností, ohledně jejichž důkazní povahy nepanují v odborné veřejnosti jednotné názory, jsou tzv. negativní skutečnosti. Na základě negativní teorie důkazní, která je však v současnosti některými autory označována za chybnou, platí, že negativní skutečnosti (tedy něco, co se nestalo), dokazovat nelze. Z pravidel důkazního břemena však vyplývá, že i negativní skutečnosti dokazovat lze a není důvodu, pro který by i negativní skutečnosti neměly být předmětem dokazování. Pokud by však přesto nastaly situace, které by

neumožňovaly prakticky negativní skutečnost dokázat, postačilo by straně zatížené důkazním břemenem negativní skutečnost tvrdit. Ke konkrétnímu dokazování by bylo možné přistoupit až v návaznosti na substancované tvrzení protistrany, která by předmět dokazování vymezila konkrétně. Mohou však nastat i situace, kdy se žalovaný svým substancovaným vyjádřením bude dovolávat jiné základní normy než žalobce. V takovém případě bude žalovaný prokazovat skutkové předpoklady jemu příznivé právní normy.

Za účelem efektivního vedení řízení a zjištění skutkového stavu tak, aby se co nejvíce blížil stavu skutečnému, disponuje soud různými oprávněními, resp. povinnostmi, které jsou řazeny pod tzv. materiální vedení řízení. Radíme sem povinnosti poučovací, vysvětlovací a dotazovací. Je jim společné, že mají úzký vztah ke všem složkám důkazního břemena, tedy jak k objektivnímu, tak subjektivnímu důkaznímu břemenu, jakož i konkrétnímu břemenu vedení důkazu.

České právní úpravě je známa zejména povinnost poučovací, která je upravena v OSŘ na řadě místech. Za obecnou klauzuli lze označit poučovací povinnost podle § 5 OSŘ, z hlediska důkazního břemena je však významná poučovací povinnost upravená v ustanovení § 118a odst. 1 až 3 OSŘ. Cílem této poučovací povinnosti je eliminovat situace, kdy účastník nebude úspěšný proto, že neunesl své subjektivní důkazní břemeno, a soud by proto musel rozhodovat na základě pravidel objektivního důkazního břemena (stav *non liquet*). Uvedené poučení poskytuje soud tehdy, pokud účastník netvrdí všechny potřebné skutečnosti, tvrdí jiné, než které jsou podle právního názoru soudu potřeba, případně k jeho prokázání nenavrhл důkazy, resp. jím označenými důkazy nebyly tvrzené skutečnosti prokázány.

Povinnosti vysvětlovací a dotazovací jsou známy zejména v rakouské či německé procesualistice. Povinnost vysvětlovací směřuje ke shromáždění kompletního skutkového a důkazního materiálu potřebného pro rozhodnutí, prostřednictvím povinnosti dotazovací soud odstraňuje mezery či rozpory v tvrzeních účastníků. Ačkoliv v OSŘ nejsou uvedené povinnosti (oprávnění) soudu upraveny, jsou v praxi fakticky soudem naplňovány, a to i např. prostřednictvím právní debaty soudu s účastníky řízení. Přesto by bylo vhodné uvedená oprávnění soudu, zejména pak oprávnění soudu odstraňovat rozpory či mezery v tvrzeních účastníků prostřednictvím konkrétních dotazů, v OSŘ upravit, aby uvedená oprávnění měla výslovný zákonný podklad a mohla být v praxi více používána, neboť jsou způsobilá zefektivnit průběh celého řízení.

Materiální vedení řízení ze strany soudu však nemůže být neomezené. Je limitováno principem nezávislosti soudu a zásadou rovnosti stran, kterou soud svým postupem v řízení nemůže

zpochybňovat. Platí, že by měl účastníky poučovat výlučně o procesních právech či povinnostech, avšak v některých případech je nutné hmotněprávní názor na uvedenou věc účastníkům sdělit nebo alespoň naznačit (např. při poučení podle § 118a odst. 2 OSŘ). Sama judikatura je v tomto přístupu rozporná, když většinově vychází z toho, že nelze účastníka poučovat o hmotné právu, avšak sama řadí do rozsahu poučovací povinnosti soudu poučení účastníka, který není zastoupen advokátem, o možnosti navrhnout procesní nástupnictví podle § 107a OSŘ, což je v rozporu s právě uvedenými hranicemi, kam může soud při materiálním vedení řízení zajít.

Obsahově nejstručnější částí byla část zabývající se dokazováním v nesporném řízení, v nichž je důkazní břemeno sice pojmově vyloučeno, avšak důsledky spojené s nesplněním povinnosti součinnosti, které účastníky v nesporných řízeních tíží, se svým obsahem a důsledky velmi blíží následkům, kdy účastník neunes své důkazní břemeno. Přesto nelze v tomto druhu řízení účastníka poučovat podle § 118a OSŘ, jehož cílem je eliminovat rozhodnutí založená na pravidlech objektivního důkazního břemena, ale obdobných důsledků lze dosáhnout i prostřednictvím poučení podle § 5 OSŘ.

Srovnáním úpravy dokazování a institutů s dokazováním souvisejících v rakouském ZPO bylo zjištěno, že v ZPO je výslovně řešena otázka, která tvrzení účastníků se mají prokazovat a která nikoliv. V rakouském kodexu civilního procesu je uvedeno, že není třeba dokazovat skutečnosti výslovně přiznané v přípravném podání, v průběhu soudního sporu při ústním jednání nebo v protokolu, přičemž připouští rovněž konkludentní uznání tvrzení účastníka, tedy takových, které protistrana nespороvala. V těchto případech má soud s ohledem na celkový obsah podání protistrany posoudit, zda tvrzení účastníka činí sporné, či nikoliv. Tuto úpravu lze jednoznačně kvitovat a *de lege ferenda* by bylo zavedení obdobných pravidel do OSŘ vhodné z hlediska přesného a jasného vymezení rozsahu dokazování.

Účastníkům je podle ZPO uložena povinnost podporovat soudní spor, tedy vylíčit všechny skutečnosti potřebné pro rozhodnutí pravdivě, úplně a včas. Rozdílem oproti české úpravě je, že pokud tvrzení či návrhy nejsou účastníky předneseny ihned, co se účastníci dozvěděli o jejich relevanci pro dané řízení a jejich provádění by mohlo podstatně prodloužit řízení, soud takové návrhy odmítne pro hrubou nedbalost účastníků. Za neopodstatněné žádosti či návrhy pak navíc účastníkovi nesvědčí právo na náhradu nákladů řízení. Jinak úprava dokazování v rakouském ZPO obsahuje celou řadu obsahově obdobných ustanovení jako OSŘ. Namátkou lze zmínit úpravu obecně známých skutečností (§ 269 ZPO), úpravu domněnek a dokazování jejich opaku

(§ 270 ZPO) nebo oprávnění soudu volnou úvahou určit výši nároku, pokud je jeho dokazování spojeno s nepoměrnými obtížemi (§ 273 ZPO).

Teoretický i praktický aspekt dokazování a důkazního břemena je často předmětem samostatného výkladu. Autor této práce věří, že vzhledem ke spojení obou aspektů může být předkládaná rigorózní práce užitečnou pomůckou při porozumění vzájemného vztahu teoretické koncepce důkazního břemena a jeho praktického promítnutí do zákonných ustanovení upravujících civilní proces.

Seznam zkratk

EÚLP	Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod publikovaná jako sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.
LZPS	Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů
Nejvyšší soud	Nejvyšší soud České republiky
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
OZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
Ústava	Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů
Ústavní soud	Ústavní soud České republiky
ZOK	Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích), ve znění pozdějších předpisů
ZPO	Zákon č. 113/1895 RGBl., Gesetz über das gerichtliche Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten (Zivilprozessordnung)
ZŘS	Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

DRÁPAL, Ljubomír, BUREŠ, Jaroslav a kol. *Občanský soudní řád I. § 1-200za*. Praha: C.H. Beck, 2009. 1600 s. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-107-9.

HORA, Václav, SPÁČIL, Jiří (ed.). *Československé civilní právo procesní: I.-III. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 211, 442, 286 s. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7357-540-3.

FEIL, Erich, KROISENBRUNNER, Elke. *Zivilprozessordnung, Kurzkommentar für die Praxis*. Wien: Linde Verlag, 2003. 1312 s.

HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník VI: závazkové právo, zvláštní část (§ 2055-3014): komentář*. Velké komentáře. Praha: C.H. Beck, 2014. 2080 s. ISBN 978-80-7400-287-8. [dostupné online v Beck-online]

JIRSA, Jaromír a kol. *Občanské soudní řízení: soudcovský komentář: podle stavu k 1. 3. 2019*. 3. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019. 648 s. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7598-369-5.

JIRSA, Jaromír, HAVLÍČEK, Karel. *Dokazování – úvahy o teorii a praxi*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2021. 296 s. ISBN 978-80-7676-102-5.

LAVICKÝ, Petr. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*. Praha: Leges, 2017. 272 s. Extra (Leges). ISBN 978-80-7502-203-5.

LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský soudní řád (§ 1 až 250l). Řízení sporné*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. 1116 s. Praktický komentář. ISBN 978-80-7478-986-1.

LAVICKÝ, Petr a kol. *Současnost a perspektivy českého civilního procesu: sborník statí*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 128 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia; sv. č. 502. ISBN 978-80-210-7686-0.

MACUR, Josef. *Dělení důkazního břemena v civilním soudním sporu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 162 s. ISBN 80-210-1403-2.

MACUR, Josef. *Důkazní břemeno v civilním soudním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 172 s. ISBN 80-210-1161-0.

MACUR, Josef. *Kompenzace informačního deficitu procesní strany v civilním soudním sporu*. Brno: Masarykova Univerzita, 2000. 253 s. ISBN 80-210-2276-0.

MACUR, Josef. *Předmět sporu v civilním soudním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 203 s. ISBN 80-210-2824-6.

PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník: komentář*. 2. vydání. Beckova edice komentované zákony. Praha: C.H. Beck, 2019. 3352 s. ISBN 978-80-7400-747-7. [dostupné online v Beck-online]

Svoboda, Karel. *Dokazování*. Praha: ASPI-Wolters Kluwer, 2009. 392 s. Právní monografie. ISBN 978-80-7357-414-7.

SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta, DOLEŽÍLEK, Jiří a kol. *Občanský soudní řád: komentář. 3. vydání (2. aktualizace)*. Beckova edice komentované zákony. Praha: C.H. Beck, 2023. 1840 s. ISBN 978-80-7400-828-3. [dostupné online v Beck-online]

SVOBODA, Karel. *Řízení v prvním stupni: civilní proces z pohledu účastníka*. Praktická knihovna (C.H. Beck). Praha: C.H. Beck, 2019. 712 s. ISBN 978-80-7400-733-0. [dostupné online v Beck-online]

SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMULÁKOVÁ, Klára a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2014. 432 s. Academia Iuris. ISBN 978-80-7400-279-3

ŠTENGLOVÁ, Ivana, HAVEL, Bohumil, CILEČEK, Filip, KUHN, Petr, ŠUK, Petr. *Zákon o obchodních korporacích: komentář*. 3. vydání. Velké komentáře. Praha: C.H. Beck, 2020. ISBN 978-80-7400-799-6. [dostupné online v Beck-online]

WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní. Díl první: řízení nalézací*. 9. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2018. 648 s. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-298-1.

WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní. Díl druhý: řízení vykonávací, řízení insolvenční*. 2. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2018. 384 s. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-299-8.

2. Seznam použitých internetových zdrojů

Důvodová zpráva k zákonu č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. [cit. 2024-09-05]. [dostupné online v Beck-online]

Důvodová zpráva k zákonu č. 180/2024 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o hromadném občanském řízení soudním. [cit. 2024-09-27]. [dostupné online v Beck-online]

Věcný záměr civilního řádu soudního. Dostupný z: <https://www.civilniproces.eu/vecny-zamer-crs> [cit. 2024-09-16].

3. Seznam použitých právních předpisů

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod publikovaná jako sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.

Zákon č. 142/1950 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 113/1895 ř.z., o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštní řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 35/2021 Sb., o Sbírce právních předpisů územních samosprávných celků a některých správních úřadů, ve znění pozdějších předpisů

RAKOUSKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 111/2003 BGBl. I., Bundesgesetz über das gerichtliche Verfahren in Rechtsangelegenheiten außer Streitsachen (Außerstreitgesetz –

AußStrG) [online]. Dostupné z: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20003047>

RAKOUSKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 113/1895 RGBL., Gesetz über das gerichtliche Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten (Zivilprozessordnung – ZPO) [online]. Dostupné z: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001699&FassungVom=2024-07-23>.

4. Seznam použité judikatury

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 7. října 1996, sp. zn. IV. ÚS 167/96

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 3. 10. 2006, sp. zn. I. ÚS 212/06

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 8. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1424/09

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 23. 10. 2012, sp. zn. II. ÚS 46/10

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 19. 11. 2013, sp. zn. III. ÚS 3199/12

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 28. 1. 2014, sp. zn. Pl. ÚS 49/10

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 1. 2016, sp. zn. IV. ÚS 2273/14

Nález Ústavního soudu ze dne 9. 5. 2018, sp. zn. IV. ÚS 14/17

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. III. ÚS 2440/19

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 10. 5. 2022, sp. zn. III. ÚS 2127/21

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 26. 4. 2016, sp. zn. III. ÚS 755/15

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 10. 1997 sp. zn. 2 Cdo 257/97

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 3. 1999, č. j. 32 Cdo 2383/98-73

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 5. 2001, sp. zn. 22 Cdo 2727/99

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2002, sp. zn. 21 Cdo 762/2001

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 5. 2003, sp. zn. 29 Odo 180/2003

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 16. 7. 2003, sp. zn. 21 Cdo 818/2003

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 8. 2003, sp. zn. 21 Cdo 408/2003

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 12. 2003, sp. zn. 21 Cdo 1241/2003

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 3. 2. 2005, sp. zn. 22 Cdo 1400/2004

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 6. 2005, sp. zn. 30 Cdo 955/2005

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 3. 2006, sp. zn. 25 Cdo 2199/2004

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 11. 4. 2006, sp. zn. 21 Cdo 1696/2005

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 4. 2006, sp. zn. 30 Cdo 350/2006

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 3. 2008, sp. zn. 29 Odo 1538/2006

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 4. 2008, sp. zn. 29 Cdo 1650/2007

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 5. 2008, sp. zn. 32 Cdo 4291/2007

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. 1. 2009, sp. zn. 23 Odo 1722/2006

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. 5. 2010, sp. zn. 30 Cdo 3970/2008

rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 11. 2010, sp. zn. 29 Cdo 3509/2010

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 5. 2011, sp. zn. 23 Cdo 1488/2009

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 11. 2011, sp. zn. 29 Cdo 1829/2011

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 1. 2012, sp. zn. 32 Cdo 6/2011

Rozsudek velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. 6. 2012, sp. zn. 31 Cdo 619/2011

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. 2. 2013, sp. zn. 22 Cdo 4707/2010

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 23. 5. 2013, sp. zn. 30 Cdo 675/2013

Rozsudek velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ČR ze dne 4. 9. 2013, sp. zn. 31 Cdo 4616/2010

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 2. 2014, sp. zn. 22 Cdo 3542/2013

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 3. 2015, sp. zn. 22 Cdo 1005/2013

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 3. 2015, sp. zn. 29 Cdo 440/2013

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 6. 10. 2015, sp. zn. 22 Cdo 3512/2013

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 5. 2016, sp. zn. 30 Cdo 5750/2015

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 1. 2017, sp. zn. 30 Cdo 3875/2016

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 11. 2017, sp. zn. 30 Cdo 698/2017

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 8. 10. 2019, sp. zn. 21 Cdo 2420/2019

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 8. 2020, sp. zn. 21 Cdo 3834/2018-II
Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 9. 2023, sp. zn. 29 Cdo 3197/2022
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 4. 2005, sp. zn. 11 Tdo 229/2004
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 8. 8. 2007, sp. zn. 30 Cdo 2675/2006
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 7. 2009, sp. zn. 23 Cdo 3549/2007
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 10. 2009, sp. zn. 26 Cdo 4940/2007
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 6. 2012, sp. zn. 33 Cdo 3117/2010
Usnesení Nejvyššího soudu ČR z dne 24. 4. 2013, sp. zn. 22 Cdo 3398/2011
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 3. 2016, sp. zn. 21 Cdo 5278/2014
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 6. 9. 2016, sp. zn. 23 Cdo 1107/2016
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 1. 2. 2017, sp. zn. 28 Cdo 5299/2015
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 1. 6. 2017, sp. zn. 21 Cdo 763/2017
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 3. 1. 2018, sp. zn. 28 Cdo 295/2017
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 3. 2021, sp. zn. 32 Cdo 2991/2019
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 10. 2022, sp. zn. 29 ICdo 127/2021
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. 2. 2023, sp. zn. 28 Cdo 3427/2022
Rozsudek Spolkového soudního dvora ze dne 20. 10. 2000, sp. zn. V ZR 285/99
Usnesení Spolkového soudního dvora ze dne 24. 1. 2016, sp. zn. VI ZR 146/14
Rozsudek Vrchního zemského soudu v Düsseldorfu ze dne 13. 12. 2007, sp. zn. 8 U 27/07

5. Seznam ostatních zdrojů

BRTNÍK, Stanislav. Materiální a formální pravda v současném soudním procesu. *Bulletin Advokacie*. 2010, č. 10, s. 42. ISSN 1210-6348. [dostupné online v Beck-online]

DERKA, Ladislav. Hranice neúplné apelace. *Právní rozhledy*. 2003, č. 6, str. 297. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online]

DERKA, Ladislav. Občanské soudní řízení a zásada neúplné apelace. *Právní rozhledy*. 2003, č. 12, str. 613. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online]

DOBROVOLNÁ, Eva, HAVLÍK, David, KRÁLÍK, Michal a kol. Pocta Jiřímu Spáčilovi. Beckova edice právo. Praha: C.H. Beck, 2023. 336 s. ISBN 978-80-7400-920-4. [dostupné online v Beck-online]

DVOŘÁK, Bohumil, LAVICKÝ, Petr. Pro futuro. Právní rozhledy. 2015, č. 5, s. 153. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online]

GAZDA, Viktor. Míra důkazu a úloha pravděpodobnosti v důkazním právu. Právní rozhledy. 2019, roč. 27, č. 3, s. 77-84. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online]

HANUŠ, Libor. Ústavněprávní vady důkazního procesu z pohledu judikatury Ústavního soudu. Právní rozhledy. 2006, č. 18, s. 647. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online]

CHALUPA, Milan. Míra důkazu a znalecké zkoumání v řízeních o zaplacení směnečného nároku. Bulletin advokacie. 2018, č. 6, s. 46. ISSN 1210-6348. [dostupné online v Beck-online]

IŠTVÁNEK, František. Opravdu jde o hranice neúplné apelace nebo o podstatu rozhodování? Právní rozhledy. 2003, č. 10, s. 517. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online]

LAVICKÁ, Petra. Komparativní pohled na materiální vedení řízení s důrazem na vymezení poučovací povinnosti. Časopis pro právní vědu a praxi. 2017, č. 2, s. 275-284. ISSN 1210-9126. [dostupné online v Beck-online]

LAVICKÝ, Petr. Důkazní břemeno a dokazování výše nároku. Právní fórum. 2012, č. 11, s. 488. ISSN XY. [dostupné online v Beck-online]

LAVICKÝ, Petr. Flexibilní důkazní břemeno?. Právní rozhledy. 2016, č. 22, s. 763. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online]

MACUR, Josef. K problematice určitosti důkazních návrhů v civilním řízení soudním. Bulletin Advokacie. 2000, č. 4, s. 19. ISSN 1210-6348 [dostupné online v Beck-online]

MACUR, Karel. Právní a skutkové domněnky při dokazování listinou v civilním soudním řízení. Právní rozhledy. 2001, č. 2, s. 60 - 64. [dostupné online v Beck-online]

MACUR, Karel. Vysvětlovací povinnost strany nezátížené důkazním břemenem v civilním soudním řízení. Právní rozhledy. 2000, č. 5, s. 200 [dostupné online v Beck-online]

MACUR, Karel. Význam shodných tvrzení procesních stran pro zjištění skutkového stavu v civilním soudním řízení. Právní rozhledy. 1997, č. 2, s. 49. [dostupné online v Beck-online]

MACUR, Josef. Zájem stran na vysvětlení skutkového stavu v civilním soudním řízení. Bulletin Advokacie. 1999, č. 2, s. 10. ISSN 1210-6348 [dostupné online v Beck-online]

MAŘÁDEK, David. Soukromě pořízený zvukový a zvukově obrazový záznam jako důkazní prostředek a důkaz v civilním soudním řízení. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví. 2015, 705-710. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online]

MAZEL, Filip. Výsledky dokazování přesahující skutková tvrzení stran a možnosti jejich použití v civilním sporném řízení. Časopis pro právní vědu a praxi 2023, č. 3, s. 569. Brno: Masarykova univerzita. ISSN 1210-9126.

PULKRÁBEK, Zdeněk. O dokazování negativních skutečností v civilním soudním řízení (a o některých zásadách zjišťování skutkového stavu vůbec). Právní rozhledy 17/2013, str. 573. Praha: C.H.Beck. [dostupné online v Beck-online]

PULKRÁBEK, Zdeněk. Zákaz překvapivého rozhodnutí: Buď - anebo. Právní rozhledy 2019, č. 11, str. 381. Praha: C.H.Beck. [dostupné online v Beck-online]

PULKRÁBEK, Zdeněk. Znovu a trochu jinak o dokazování negativních skutečností. Právní rozhledy 2018, č. 1, str. 17. Praha: C.H.Beck. [dostupné online v Beck-online]

SPÁČIL, Jiří. Hodnocení důkazu soukromou listinou, zejména potvrzením o splnění dluhu (kvitancí). Ad Notam 2000, č. 5, str. 93. ISSN: 1211-0558.

SVOBODA, Karel. Limity aktivního dokazování soudem. Může si soud v civilním řízení dokazovat, co chce?. Právní rozhledy. 2007, roč. 15, č. 15, s. 562-565. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online]

SVOBODA, Karel. Limity aktivního dokazování soudem. Možnosti prokazování tzv. obstrukční námitky započtení. Soudní rozhledy. 2009, č. 4, s. 112. ISSN XY. [dostupné online v Beck-online]

V AŠÍČEK, Milan. „Překvapivé právní hodnocení“ ve světle zásady kontradiktornosti. Právní rozhledy. 2004, č. 6, s. 221. ISSN 1210-6410. [dostupné online v Beck-online]

Dokazování a důkazní břemeno v civilním řízení

Abstrakt

Předmětem zkoumání v rigorózní práci je proces dokazování v civilním řízení a s tím spojená problematika důkazního břemena. Práce se proto věnuje primárně dokazování v nalézacím řízením sporném, neboť v nesporných řízeních se důkazní břemeno zásadně neuplatňuje.

Cílem této práce bylo propojit teorii procesního dokazování a důkazního břemena s platným právním stavem i aktuální rozhodovací praxí a kriticky zhodnotit tento vzájemný vztah. Práce se zabývá převážně obecnými otázkami procesu dokazování před soudem, jako jsou otázky: kdo dokazuje (aktivita účastníků řízení), co se dokazuje (vymezení předmětu dokazování), kdo má co dokazovat (otázka důkazního břemena a jeho rozdělení), kdy je důkaz o určité skutečnosti podán (míra důkazu) a jakým způsobem do tohoto procesu může vstupovat soud, jakož i kde jsou hranice této soudní aktivity. Jednotlivým důkazním prostředkům tak není v této práci až na výjimky věnována pozornost.

První část práce je zaměřena na obecné otázky dokazování, jeho jednotlivé fáze a principy, které procesní dokazování ovlivňují. Je zde mimo jiné rozebrána problematika míry důkazu, stejně jako je řešena otázka, které účastníky nenavržené důkazy může soud ve sporném řízení provádět z vlastní iniciativy. Druhá část práce se zabývá teoretickým konceptem důkazního břemena a jeho jednotlivými aspekty, jakož i povinností a břemenem tvrzení, jež jsou s důkazním břemenem funkčně spjaty. Pozornost byla zaměřena zejména na to, zda je třeba dokazovat všechny skutečnosti tvrzené účastníky, nebo nikoliv. Předmětem zájmu bylo dále určení, jakým způsobem je důkazní břemeno mezi účastníky řízení obecně rozděleno a jaké jsou výjimky z tohoto základního pravidla. Závěrečné kapitoly této části se pak týkají vysvětlovací povinnosti účastníka nezátíženého důkazním břemenem a dokazování negativních skutečností, tedy tématy, na něž není mezi odbornou veřejností jednotný názor. V třetí části je pak předmětem zkoumání možnost soudu zasahovat do procesu dokazování prostřednictvím oprávnění označovaných jako materiální vedení řízení. V české právní úpravě se z těchto oprávnění, resp. povinností soudu nejvíce uplatňuje povinnost poučovací. Nezbytné však bylo i posoudit, kde jsou vzhledem k projednací zásadě uplatňované ve sporném řízení limity této aktivní činnosti soudu.

Klíčová slova:

Dokazování, břemeno důkazní, poučovací povinnost

Proving and burden of proof in civil proceedings

Abstract

The subject of the rigorous thesis is the process of proving in civil proceedings and the related issue of the burden of proof. The thesis therefore focuses primarily on evidence in contested proceedings, since the burden of proof is not generally applied in uncontested proceedings.

The aim of this thesis was to link the theory of procedural evidence and the burden of proof with the current state of the law and current decision-making practice and to critically evaluate this interrelationship. The thesis deals mainly with general issues of the process of proving before the court, such as: who proves (activity of the parties), what is proved (definition of the subject of proof), who has to prove what (the issue of the burden of proof and its distribution), when proof of a certain fact is given (the degree of proof) and how the court can enter into this process, as well as where the limits of this judicial activity are. Individual means of proof are thus, with few exceptions, not subjects of study in this thesis.

The first part of the thesis focuses on the general issues of evidence, its different phases and the principles that influence procedural evidence. Among other things, the issue of the degree of proof is discussed, as well as the question of which evidence not proposed by the parties may be taken by the court on its own initiative in the contested proceedings. The second part of the thesis deals with the theoretical concept of the burden of proof and its various aspects, as well as the obligation and burden of claim that are functionally linked to the burden of proof. In particular, attention has been focused on whether or not it is necessary to prove all the facts claimed by the parties. It was also subject of interest to determine how the burden of proof is generally allocated between the parties and what the exceptions to that basic rule are. The final chapters of this part deal with the explanatory obligation of the party not burdened with the burden of proof and proving of negative facts, topics on which there is no unanimity of opinion among the expert community. The third part examines the possibility for the court to interfere in the process by means of evidence through the powers referred to as substantive conduct of the proceedings. In the Czech legal system, the duty to instruct is the most widely used of these powers or duties of the court. However, it was also necessary to assess where the limits of the court's active role lay in the light of the principle of discussion.

Key words:

Proving, burden of proof, obligation to instruct